کلیات
قواعد لسان عثمانی

مجلس معارف عسکریه جانب عالیسندن عموم مکاتب رشدیه
واعدادیهٔ عسکریه شاکردانه تدریسی تصویب
وقبول بیورلمشدر

اثر

مکتب حربیهٔ شاهانه کتابت معلمی پیاده بیکباشیلرندن
راشد

معارف نظارت جلیله سنك فی ١٧ رجب سنه ٣١٧ و فی ٦
تشرین ثانی سنه ٣١٥ تاریخ و ٥٠٠ نومرولو
رخصتنامه سنی حائزدر

اقبال

باب عالی جاده سی --- رشید افندی خاننده ٣٨
نومرولو مطبعه ده طبع اولونمشدر

١٣١٧

کلیات
قواعد لسان عثمانی

مجلس معارف عسکریه جانب عالیسندن عموم مکاتب رشدیه
و اعدادیهٔ عسکریه شاکردانته تدریسی قبول و تصویب
بیورلمشدر

اثر
مکتب حربیهٔ شاهانه کتابت معلمی پیاده بیکباشیلرندن
راشد

معارف نظارت جلیله سنك رخصتنامه سنی حائزدر

استانبول

باب عالی جاده‌سی — رشید افندی خانده ۳۸ نومرولی مطبعه‌ده
طبع اولنمشدر

۱۳۱۷

مَدْخَلْ

اقوام وطوائف متمدنه‌نك افادۀ مقصد ضمننده سویله‌دکلری لفظلر مجموعنه « لسان » اطلاق اولونور .

اشبو لفظلر ایله انسان یالکز قارشوسنده کنه مقصدینی افاده ایده‌بیلوب غائبده بولونان شخصه مرامنی تبلیغ ایده‌مدیکندن حرفلره علامت اولمق اوزره بر طاقم شکللر ایجاد وبونلر بربرلرینه توصیل ایدیله‌رك الفاظ وبو واسطه ایله معانی بیان وافاده اولونمغه باشلامشدرکه اشکال مذکوره‌یه حرف، نقطه اشارت، دینلمش وبونلری بربرلرینه ربط ایتمه‌یه‌ده «یازی» تسمیه اولونمشدر .

برلسانی بیلمك دیمك اولسان ایله کرك شفاهاً وکرکسه تحریراً مقصد ومرامنی کوزلجه آکلاتمق اقتدارینی حائز اولمق دیمك اولدیغندن قواعد لسانی تحصیل ایتمك هرکسه الزمدر .

لسانمزك اصلی ترکجه‌در . فقط صوکره‌دن عربی وفارسیدن برچوق کلمات وقواعد لازمه قاریشارق رونق ولطافت بولمش بو جهتله باشقه بر رنك لطیف اخذ ایده‌رك « عثمانلی » عنوان جلالتِ اقترانیله توسیم وتبجیل ایدلمشدر .

هرلسانك قواعدی اولسانك مفردات الفاظنك بالجمله قواعدیله ترکیب کلام اصولندن وبرده فصاحته رعایتله برابر الفاظی مقتضای حاله مطابق قیلارق مزین کلام ایله ادای مرام ایتمك قواعدندن عبارتدرکه برنجیسی « علم صرف » ایکنجیسی « علم نحو » اوچنجیسی دخی « علم بلاغت » دیمك اوله‌یور . بناءً برین بزده اشبو کتابمزی لسان عثمانینك قواعد صرفیه ونحویه‌سنی مفصلاً جامع اولمق ولزومی قدر علم بلاغتدن دخی بحث ایله‌مك اوزره بعون‌الله تعالی اوچ قسم اوزره ترتیب ایلدك . وقوعی طبیعی اولانك سهو وخطانك ارباب فضل وکمال طرفندن دامن عفوله مستور بیورلمه‌سی مسترحمدر .

بسم الله الرحمن الرحيم

قسم اول

صرف عثمانی

صرف عثمانی ــــ عثمانلی لسانی طوغری سویله‌یوب یازمق ایچون عثمانلیجه کلمه‌لرك اصللریله صورت اشتقاق[*]واملالرینی بیلدیرن بر فندر .

هجا ــــ بر ویا برقاچ حرفله بر حرکه‌دن عبارت اولارق بردن سویله‌نیلن صدایه دینو : (کلدی) کلمه‌سی ایکی هجالیدر؛ بری «کل» دیکری «دی» . (شو) (کنج) برر هجادن و(استانبول) کلمه‌سیدخی اوچ هجادن عبارتدر .

هجالر، حرفلردن مرکبدر .

حرفلر، حرکه یاردیمیله ظاهر اولور .

[*] آرالرنده لفظاً ومعنیً مناسبت بولونمق شرطیله بر کلمه‌دن دیکر بر کلمه چیقارمق .

{حرف}

حرف، صوته عارض اولان بر كيفيتدركه خفت ونقلتده كنديسنه مماثل اولان صوت آخردن اوكيفيت واسطه‌سيله كسب تميز ايدر .

تركجه سوزلرى يازمق ايچون قوللانيلان حرفلر عربجه‌دن آلنمشدر . آنلرده شكللرى آشاغيده كوستريلان يكرمى سكز حرفدر :

ا ب ت ث ج ح خ د ذ ر ز
س ش ص ض ط ظ ع غ ف ق
ك ل م ن و ه ى

بو حرفلرله تركجـه وفارسى كلمـه‌لرك هپسى يازلمق ممكن اولماديغندن صوكره‌دن فارسى‌يه مخصوص اولان (پ، چ، ژ، گ) حرفلريله تركجه‌يه مخصوص اولوب [و، ڭ، ى] كبى اوقونان كاف تركى علاوه اولونمش وبونكله تركجه‌نك حرفلرى اوتوز بشه بالغ اولمشدركه بونلره [هجا حرفلرى] ويا [الفبا] دينير .

فائده ـ [عثمانليجه‌ده بش درلو كاف واردر]

١ ـــ كاف عربيدر. كميك، اكمك، كاتب كلمه‌لرنده‌كى كافلر كبى؛

٢ — گاف فارسیدر. گورگو، گل، گوهر کلمه‌لرنده کی گافلر کبی .
٣ — کاف یائیدرکه «ی»کبی اوقونور. دکرمی، بکلك، دکل کلمه‌لرنده‌کی کافلر کبی .
٤ — کاف واوی «و» کبی اوقونور. اوکی بابا، اوکونمك کلمه‌لرنده‌کی کافلر کبی .
٥ — کاف نونی یاخود اضافتدرکه صاغر کاف دینمکله مشهوردر. بو کافده «ن» کبی اوقونور. دکز، سنك، صوك کلمه‌لرنده کی کافلر کبی .]

حرفلر املا جهتیله ایکی‌یه آیریلیر. بونلردن بر قسمنه «حروف منفصله» ودیکرینه «حروف متصله» دینور .

حروف منفصله — یازیلشده الت طرفنه بیتشمه‌ین حرفلر اولوب آنلرده اشبو : (ا د ذ ر ز ژ و) یدی عبارتدر .

حروف متصله — یازیلشده الت طرفنه بیتیشن حرفلر اولوب آنلرده حروف منفصله‌نك غیری اولان حرفلردر .

حروف منفصله ومتصله کلمه‌نك اولنده، اورته‌سنده، آخرنده بولوندقلرینه نظراً آشاغیده‌کی شکللرده یازیلیرلر .

{حروف متصله‌نك رسم خطی}

حروفلرنك اشكال اصليه‌سی	كلمه‌نك باشنده	كلمه‌نك اورته‌سنده	كلمه‌نك صوكنده	مثال		
ب	بـ	ـبـ	ـب [*]	بش	تبسق	حلب
پ	پـ	ـپـ	ـپ	پتك	سپت	هپ
ت	تـ	ـتـ	ـت	تزك	پتك	سپت
ث	ثـ	ـثـ	ـث	ثواب	مثوب	عبث
ج	جـ	ـجـ	ـج	جويز	تجره	چكيسج
چ	چـ	ـچـ	ـچ	چبكن	چيچك	هيچ
ح	حـ	ـحـ	ـح	حسد	محروم	فتح
خ	خـ	ـخـ	ـخ	خرار	بخت	مطبخ
س	سـ	ـسـ	ـس	سود	كستانه	قفس
ش	شـ	ـشـ	ـش	شكر	قيشلاق	قيش
ص	صـ	ـصـ	ـص	صباح	بصر	خالص
ض	ضـ	ـضـ	ـض	ضرر	مضرت	فيض
ط	طـ	ـطـ	ـط	طرف	تطهير	غلط
ظ	ظـ	ـظـ	ـظ	ظهور	نظر	حفظ

[*] حروف متصله، صوك حرفی حروف متصله‌دن اولان كلمه‌نك صوكنده بولونورسه اشبو اشكالده رسم اولونوب حروف منفصله ايله نهايت بولان كلمه‌نك صوكنده اشكال اصليه‌سنی دکشدرمز.

ع	ء	ـعـ	ـع	عسکر	معقول	واسع
غ	غـ	ـغـ	ـغ	غیب	مغلوب	مبلغ
ف	فـ	ـفـ	ـف	فرق	نفر	خلف
ق	قـ	ـقـ	ـق	قدر	مقدار	شفق
ك	کـ	ـکـ	ـك	کدر	مکدر	کپك
ل	لـ	ـلـ	ـل	لقردی	بیلمك	دلیل
م	مـ	ـمـ	ـم	ملك	ممنون	اهم
ن	نـ	ـنـ	ـن	نسنه	بنده	سن
ه	هـ	ـهـ	ـه	هر	بهره	عته
ی	یـ	ـیـ	ـی	یر	غیب	ولی

{ حروف منفصله‌نك رسم خطی [*] }

ا	ـ	ـ	ـا	بابا
د	ـ	ـ	ـد	پدر
ذ	ـ	ـ	ـذ	لذت
ر	ـ	ـ	ـر	هنر

[*] حروف منفصله الت طرفنه بتشمه‌دیکی ایچون کلمه‌نك باشنده بولوندیغی زمان شکل اصلیسنی دکشدرمه‌یه‌جکی کبی اورته‌سنده بولوندیغی صورتده دخی اوست طرفنه بتشدیکی شکلدن ماعدا هیچ بر شکل اخذ ایده‌من .

ز	ـ	ـ	ز	كزر
ژ	ـ	ـ	ژ	مژده
و	ـ	ـ	و	سوز

حروف هجا، تلفظ اولونه‌لری جهتیله اوچ قسمه آیریلیرکه بر قسمی خفیف دیکری ثقیل وآخری دخی باشقه حرفلرك یاردیمیله هم خفیف وهم ثقیل اوقونانلردرکه بونلرده مثاللریله برابر آیری آیری آشاغیده کوسترلمشدر .

{ خفیف تلفظ اولونانلر }

حروف	مثال		
ت	تذکره	تجارت	تیشه
ث	ثواب	ثیاب	ثمن
ج	جمال	جلد	جمله
د	دره	دیل	درت
ذ	ذره	ذراع	ذنوب
ز	زنبه‌رك	زیاده	زبده
ژ	ژنك	ژیان	ژول
س	سپت	سرکه	سکود
ش	شکر	شفا	شبهه
ك [عربی]	کلام	کتاب	کوروك
ك [فارسی، واوی، یائی]	یکن	دوکونك	اوکی
	بکنمك	دکرمی	

{ ثقیل تلفظ اولونانلر }

خ	خبر	ختام	خطبه
ص	صایی	صیجاق	صوئوق
ض	ضلالت	ضحك	ضروب
ط	طراق	طلاء	طیور
ظ	ظفر	ظلال	ظهور
غ	غباوت	غیاب	غروب
ق	قضأ	قیامت	قعود
ك (نونی)	آكلامق	آكا	یاكلق

{ باشقه حرف یاردیمیله بعضاً خفیف، بعضاً ثقیل تلفظ اولونانلر }

مثال

حروف	خفیف	ثقیل
ا	اکمك	آق، آل
ب	بکجی	بولمق
پ	پکمز	پاچاوره؛ پورتقال
چ	چکی، چکیچ	چالغی، چوقور
ح	حسد	حاضر
ر	رأس	راقم
ع	عفت	عاطل
ف	فتحه	فاصل
ل	لذت	لقمه

م	مكان	مطبخ
ن	نفس	ناظر
و	ولد، وفا	واصل، وقعه
ه	همت	هارون، طهران
ى	يشيل	يووارلاق

اوتوز بش حروف هجادن (ژ، چ، پ، گ) عربيده اولمايوب تركارله عجملر بيننده مشترك اولديغى كبى (ث، ح، ص، ض، ط، ظ، ع، ق) حرفلرى عجملرده و (ث، ح، ذ، ص، ض، ط، ظ، ع) حرفلرى تركارده ولسان تركه مخصوص اولان اوچ درلو كاف دخى عربى و فارسيده يوقدر. بناءً عليه كلمه‌لرك شو واسطه ايله هانكى لسانه منسوب بولونديغى، ومثلا: (حكيم، ذاكر، ژاله، عقل، دكرمى، روضه، اوك) كلمه‌لرينه نظر اولوندقده [حكيم، ذاكر، عقل، روضه] كلمه‌لرينك عربى و [ژاله] كلمه‌سنك فارسى و [دكرمى، اوك] كلمه‌لرينك دخى تركى اولديغى قولايلقله آكلاشيلير. انجق مشترك اولان حروفات ايچون لغت كتابلرينه مراجعتله حل مشكل ايديلير.

حرفلر تقسيمات مذكوره‌دن باشقه «حروف متقاربه»، «حروف متباعده»، «حروف فم»، «حروف ذلاقه»، «حروف حلق»، «حروف متشابهه»، «حروف قمريه»، «حروف شمسيه» كبى اقسامه ايريليرلر.

حروف متقاربه — (د ب) ، (د ذ) ، (ض ظ) ، كبی مخرجلری بربرلرینه یاقین اولان حرفلردر .

حروف متباعده — (ب ع) ، (م ج) كبی مخرجلری اوزاق اولان حرفلردر .

حروف فم — تلفظلری دوداق واسطه سیله اولان (ب م ف و) حرفلریدر .

حروف ذلاقه — لسانه سرعت و كسكینلك ویرن (ب ر ف ل م ن) حرفلریدر .

حروف حلقیه — (ح ح ع غ ه ء) حرفلریدر .

حروف متشابهه — صدالری بربرینه زیاده بكزه ین اشبو :

ا ء ع
ت ط
ث س ص
ح خ ه
د ض
ذ ز ض ظ
ك (نونی) . ن
ك (یائی) . ی
ك (واوی) . و

یكرمی اوچ حرفدن عبارتدركه بونلر املا خصوصنده بر چوق مشكلاته بادی اولدیغندن شوراده بعض قواعد اساسیه ایله ملاحظات بیانی مناسب كورولدی .

ا — حرفی بر حرف هوائیدرکه عربیده حرکه‌لیسنه [همزه] [*] وحرکه‌سز اولانته دخی [الف] دینور . فقط عثمانلی لساننده همزه دنیلدیکی زمان شو « ء » اشارت فهم اولونارق همزه هیچ بروقتده الف طانیلماز وحرفدن دخی معدود اولاماز . ترکجه الف ایکی درلودر : بری « الف مقصوره » دیکری « الف ممدوده » در . (الف مقصوره) حرف اولارق تلفظده آشکاراولان الفدر . اکشی، اتلی کلمه‌لرنده‌اولدیغی کبی . الف مقصوره کلمه‌نك اولنده حرکه‌نك اوچ درلوسنی‌ده الابیلیر. اکمك ، ایصیرغان ، اوکوز کلمه‌لرنده اولدیغی کبی .
(الف ممدوده) مدلی‌اولارق یازیلان الفدر . آقشام کلمه‌سنده اولدیغی کبی .
الف مقصوره کلمه‌نك صوکنده بولونورسه الف ممدوده حکمنی آلیر . فقط مد اشارتی یازلماز . آغلا، باغلا کبی .

ع — « ع » حرفی یالکز لسان عربه مخصوصدر . فارسی وترکیده بوحرف یوقدر . کرچه فارسیده بو حرفله یازلمش بعض کلمه‌لر وارسه‌ده انلرده سائر اساندن نقل اولونمشدر . ترکجه‌ده بو صدایی ویرمك ایچون (ا) یازملیدر : آلاجه ، آبلا ، آبلاق، آتلامق کبی .

ت ، ط — بو ایکی حرفك مخرجلری فرقسز کبی اولدیغندن کسکین وقالین « ت »لر اکثریتله « ط » یازلمقده‌ایسه‌ده « ط » حرفی اساساً عربه مخصوص اولدیغندن ترکجه کلمه‌لرك قالین وکسکین تالرینده « ت » ایله یازملیدر . مثلا : یوطمق یرینه (یوتمق) وچاطی یرینه (چاتی)، طونج یرینه (تونج) یازملیدر .

[*] عربی کلماتده بولونان همزه‌لرك صورت املاسی ایلروده فصل مخصوصنده بیان اولوناجقدر .

ث ، س ، ص — « ث » حرفی لسان عربه مخصوص اولوب ترکجه کلمه‌لرده اصلا موجود دکلدر . بونك یرینه « س » وسینك دها قاباسی « ص » ایله یازلمق تعمم ایتمشدر .
عربه مخصوص اولان (ث، ح، ذ، ص، ض، ط، ظ، ع) حرفلرندن بعضلری لسانمزك اصلی اولان چغتای لسانده موجود ایسه‌ده انلرده عربجه‌دن آلنمه قرق اللی کلمه‌ده موجوددر ؛ بو حرفلرك ترکجه‌ده بولوندیغی لفظلر چغتای لساننده یوقدر. ازجمله: ترکجه‌ده (ایصلق) چغتایی اولان « ایسلغ »دن (ایصلاتمق) « ایسلاتماك » دن ، (باصمق) « باسمق » دن ، (صوك) « سونك »دن، (صول) « سونغول »دن، (طار) « تار »دن مبدلدر . لکن لسانمزك شیوه و تلفظنه تمامیله ملایم اولمه‌سی جهتیله سینك قالین وقاباسنی « ص » ایله یازمقده تردد ایتمیز .

ح ، خ ، ه — « ح » حرفی دخی حروف عربیه‌دن اولدیغندن کلمات فارسیه ایله اصلی ترکجه اولان الفاظ عثمانیه‌ده استعمال اولونماز . بناءً علیه : « خاچ » کلمه‌سنی حاچ ، « هایقیرمق » کلمه‌سنی حایقیرمق یازمایوب صدالری بربرندن فرق ایچون ثقیللری « خ » وخفیفلری دخی « ه » ایله یازملیدر .

د ، ض — « ض » حرفی لسان عربه مخصوصدر . ترکجه‌ده یوقدر . بو صدایی ویرمك ایچون « د » حرفی یازیلیر .
کلمات عربیه‌ده بولونان « ض » حرفی ترکجه‌ده بعضاً ، ض وبعضاً، ظ کبی اوقونور : قاضی، ضرب، ضحك ـ رضا (ظ)، ارض (ظ)، ضرر (ظ) کبی .
لسانمزده قوللانیلان کلمات عربیه ضادلرینك هانکیسی « ض » وهانکیسی « ظ » کبی اوقوناجغنی کوسترمك لغت کتابلرینك وظیفهٔ اساسیه‌سندن ایسه‌ده بووظیفه‌یی ایفا ایدر هنوز برلغت کتابمز موجود اولمادیغندن کتابك خاتمه‌سنده هر ایکی صورتله اولان ضادلی کلمه‌لرك بعضلری یازیلاجقدر .

ذ ، ظ ، ز — تركجه‌ده [ذ ، ظ] اولمادیغندن بو حرفلرك صدالرینی ویرمك ایچون « ز » یازملیدر .

ك — اوچ درلو اوقونان كاف تركی یوقارده ذكر وبیان اولوندی . [املا] تركجه بر كلمه‌ده مطلقا كافدن صوكره « كاف نونی » كلوب ایكی كاف بر اراده جمع اولورسه اول وقت كاف نونی « ن » رسمنده یازیلیر .

كگیش = كنیش } كبی
كگز = كنیز }

حروف شمسیه ـ حروف قمریه

چوق كره عربی اسملرك اولنه حرف تعریف دینیلان شو : (ال) كلمه‌سی كلیر وبو اعتبارله یكرمی سكز حروف هجاء عربیه ایكی قسمه آیریلوب برقسمنه « حروف شمسیه » ودیكر قسمنه دخی « حروف قمریه » دینیر .

حروف شمسیه : [ت ، ث ، د ، ذ ، ر ، ز ، س ، ش ، ص ، ض ، ط ، ظ ، ل ، ن] حرفلرندن عبارتدر كه بونلردن برینك اولنه « ال » كلمه‌سی داخل اولدیغی زمان مذكور كلمه‌نك لامی اوقونمادیغی كبی حروف مذكوره‌ده تشدید ایله اوقونور .

مثال :

التّوبة ـ الثّبات ـ الدّلالة ـ الذّكر ـ الزّیاده ـ السّماء ـ

الشّمس ـ الصّلاح ـ الضّحی ـ الطّواف ـ الظّاهر ـ اللّازم ـ النّاس .

حروف قمریه : [ا ، ب ، ج ، ح ، خ ، ع ، غ ، ف ، ق ، ك ، م ، و ، هـ ، ی] حرفلرندن عبارتدر كه « ال » حرف تعریفنك لامی كندیلرنده لفظاً ظاهر اولور . فقط حروف شمسیه كبی تشدید ایله اوقونمایوب حركهٔ اصلیه‌سیله تلفظ اولونورلر .

مثال :

الارض ـ الباب ـ الجواب ـ الحاج ـ الخفی ـ العزة ـ الغائب ـ الفجر ـ القمر ـ الكتابة ـ المؤمن ـ الولد ـ الهجرة ـ الیوم .

[اخطار] تركجه كلمانك اولنه هیچ بر زمان حرف تعریف الحاقی جائز اولاماز .

{ حركه }

حرفلرك اوقونابیلمه‌سی ایچون حركه‌یه محتاج اولدقلری یوقارووده ذكر اولونمش ایدی . حرفلرك آغزدن چیقدیغی كبی اوقونمه‌لرینه خدمت ایدن بر طاقم اشارتلر واردر كه ایشته آنلره « حركه » دینیر .

عربجه‌ده اولدیغی کبی لسان عثمانیده دخی اوچ درلو حرکه واردر. آنلرده: عربلرك فتحه، کسره، ضمه تسمیه ایتدکلری اوستون، اسره، اوتره‌در.

اشبو حرکه عثمانلی لساننده ایکی‌یه آیریلوب برینه «حرکهٔ رسمیه» دیکرینه «حرکهٔ حرفیه» نامی ویریلیر.

حرکهٔ رسمیه — لسان عربدن آلنان مذکور اوچ حرکه‌نك اشبو [بَ، بِ، بُ] اوچ اشارتله کوستریلنلریدرکه برنجی واوچنجی اشارت فتحه وضمه ایچون قوللانیلوب حرفلرك اوستونه وایکنجی اشارت دخی کسره ایچون قوللانیلوب حرفلرك آلتنه وضع اولونور. [*]

اشارت مذکوره ترکجه کلمه‌لردن (ضرورت اولمادقجه) حذف اولونور. فقط حرفلر مذکور اشارتلر قونلمش کبی اوقونور.

ذکر اولونان حرکات رسمیه‌نك ایکیشر قات اولمه‌لرندن عبارت برر نوعلری دها واردرکه اسمنه «تنوین» دینیلوب عربی کلمه‌لرده استعمال اولونور.

تنوین اسمك آخرینه ساکن نون حرفی کتیرمکدر. بو نون یالکز اوقویشده ظاهر اولوب رسم خطده یازلماز، آکا

[*] اشبو اشارات قرأن کریمی لحن وخطادن حفظ ایچون اوائل اسلامده ایجاد واختراع اولونمشدر.

بدل تنوین اشارتی وضع اولونور . اسمك آخرینك مفتوح ، مكسور ، ویا مضموم اولمسنه نظراً تنوین اوچ درلودرکه اشارتلری شونلردر : [بً ، بٍ ، بٌ] ،

مثال :

تنوینك نوعی	اوقونشلری	یازیلشلری
مفتوح	طَوْعَنْ	طَوْعاً
»	اَساسَنْ	اَساساً
مكسور	عَنْ قَصْدِنْ	عَنْ قَصْدٍ
»	لِمَصْلَحَتِنْ	لِمَصْلَحَةٍ
مضموم	مَعْذُورُنْ	اَلْمَأْمُورُ مَعْذُورٌ
»	حَسَنُنْ	اَلْعَدْلُ حَسَنٌ

{ ضوابط }

كلمات عربیه‌نك رسم خطی ایچون حركه وسكوندن ماعدا بر طاقم ضوابط وعلامات دها واردركه آنلرده بروجه آتیدر :

شده — شو (ّ) اشارتدن عبارتدركه بر حرفی ایكی كره اوقومق ایچون قوللانیلوب حرفلرك اوزرینه قونور .

هر نه وقت كلمه‌ده بر جنسدن ایكی حرف یان یانه كلوبده

برنجيسى حركه‌سز ، ايكنجيسى حركه‌لى اولورسه ادغام اولونمق يعنى برنجى حرفى [*] حذف اولونوب آكا بدل ايكنجى حرفك اوزرينه شده اشارتى قونمق قواعد لسان عربدندر: حدّت ، شدّت كلمه‌لرى كبى كه اصللرى حددت ، شددت ايدى .

كلمات تركيه‌ده بو قاعده معتبر اولمايوب بر جنسدن يان يانه كلن حرفلر ايكى كره يازيليرر : اللّه‌مك ، تللّه‌مك ، بللّه‌مك كبى. ياصّى ، اوقّه ، اسّى ، اصّى [**] كبى كلمه‌لر شاذدر. عربيده مستعمل اولان اشبو شده اشارتى اصلا الفك اوزرنده بولوناماز.

مد — شو (ٓ) اشارتدن عبارتدركه الف حرفنه مخصوصدر.

بوندن باشقه لسان عربى وفارسيده فتحه ، كسره ، ضمه‌يى مد ايتمك ايچون (و ، ى ، ا) حرفلرى قوللانيلوب «حروف مد» اسمنى آليرلر . بونلردن الف فتحه‌يى مد ايدر: ضابط ، خاور كلمه‌لرنده اولديغى كبى .

اكر مد اولونان فتحه الفك حركه‌سى ايسه ايكى الف بر آرايه كلمه‌مك ايچون بر الف يازيليرر اما اوزرينه مذكور مد اشارتى وضع اولونور : آمر ، آهن كلمه‌لرنده‌كى مدلر كبى .

[*] برنجى حرفه «مُدغم» وايكنجى حرفه «مدغم فيه» ديرلر.

[**] اِسى : صاحبى، بر شيئه مالك اولان . اصّى : صيجاق .

یا کسره‌یی مد ایده‌رك اکثریتله آلتنه‌شو ( ) اشارت قونور، (حبیب ، ریگدان) کلمه‌لرنده اولدیغی کبی .

واو ضمه‌یی مد ایدر. (مجنون ، دلسوز) کلمه‌لرنده اولدیغی کبی .

وصل ـــ شو (ٓ) اشارتدن عبارتدرکه عربی کلمه‌لرده اوقونمایاجق همزه‌نك (*) اوزرینه آتیلیر : آ

قطع ـــ شو (ء) عین بتری شکلنده اولان اشارتدن عبارتدرکه بو دخی عربی‌یه مخصوص اولوب مفتوح اوقوناجق همزه‌نك اوستنه ومکسور اوقوناجق همزه‌نك آلتنه قونور : أ إ

حرکهٔ حرفیه ـــ بالکز ترکجه‌یه مخصوص اولوب « حروف املا » دینیلان [ا ، ه ، ی ، و] حرفلرندن عبارتدر . اشبو حروف املانك باشلیجه خدمتی اوست طرفنده‌کی حرفك حرکه‌سنی کوسترمکدر . اوست طرفنده‌کی حرفك حرکه‌سنی کوسترمدیکی تقدیرده حرکه اعتبار اولونمایارق باشلی باشنه حرف صاییلیرلر : او ، کوی کلمه‌لرنده اولدیغی کبی ،

بونلردن (ا ، ه) اوستونه (ی) اسره‌یه (و) اوتره‌یه بدل قوللانیلیر . نته‌کیم « احمد بورجنی اوده‌دی » جمله‌سنده‌کی (اوده‌دی) کلمه‌سنه نظر اولوندقده واوك اوتره هانك اوستون یانك دخی اسره مقامنده قوللانلدیغی نمایان اولور .

---

[*] اشبو همزه‌یه (همزهٔ وصل) تسمیه ایدرلر .

حرفلرك اوقونشجه بعضيسی اينجه وبعضيسی دخی قالين اولديغنه وحركه‌لر ايسه حرفلره تابع بولونديغنه كوره مذكور حركه‌لر خفيف وثقيل ناميله ايكيشر قسمه وبو اقسامدن باشقه اوتره دخی آيروجه مبسوط (آچيق)، مقبوض (قپالی) ناميله ايكی قسمه دها آيريلوب تركجه‌نك حركات طبيعيه‌سی سكزه بالغ اولمشدر كه يازيلشلری بروجه آتيدر .

حركه علامتی   حرف علامتی

فتحه
(َ) (ه) فتحهٔ خفيفه (اينجه اوستون) سن ، دره ، تپه
(ٓ) (ا) فتحهٔ ثقيله (قالين اوستون) آغز ، بارداق

كسره
(ِ) (ی) كسرهٔ خفيفه (اينجه اسره) بز ، ايز
(ٖ) (ی) كسرهٔ ثقيله (قالين اسره) آچيق، صاچيق

ضمه
(ُ) (ۆ) ضمهٔ خفيفهٔ مبسوطه (اينجه آچيق اوتره) درت ، كۆز ، سۆز
(ُ) (وُ) ضمهٔ ثقيلهٔ مبسوطه (قالين آچيق اوتره) طقـان ، قول ، چوق
(ُ) (و) ضمهٔ خفيفهٔ مقبوضه (اينجه قپالی اوتره) گل ، اوزوم ، توتون
(ُ) (و) ضمهٔ ثقيلهٔ مقبوضه (قالين قپالی اوتره) شو ، بو ، چوقور

بالاده‌کی مثاللردن دخی آکلاشیله‌جغی اوزره (ضمهٔ خفیفهٔ مبسوطه) اینجه ودوداقلر براز آچیله‌رق (ضمهٔ ثقیلهٔ مبسوطه) قالین ودوداقلر آچیق وبراز اوزانارق تلفظ اولونان (ضمهٔ خفیفهٔ مقبوضه) اینجه ودوداقلر براز صیقیلارق و (ضمهٔ ثقیلهٔ مقبوضه) دخی قالین و دودقلری صیقوب اوزادارق اوقونان ضمه‌در .

ترکجه کلمه‌لری (دیکرلسانلردن آلنان کلمه‌لری دکل) ترکیب ایدن هجالر بیننده آهنکجه موافقت بولونمق یعنی کلمه خفیف حرکه ایله بدأ ایدرسه صوکره‌کی حرکه‌لر دخی خفیف واکر ثقیل حرکه ایله باشلارسه صوکره‌کیلرك دخی ثقیل تلفظ اولونمه‌سی شیوهٔ لسان ترکی مقتضاسندندر . کوسترمك ، اوقومق . کیرمك ، چیقمق کبی . فقط قهوه ، لیمون کبی کلمه‌لر اساساً ترکجه اولمدقلرندن بونلرده آهنکی محافظه ایتمك مقتضی اولمدیغی کبی آهنك خارجنده قالان بعض ترکجه کلمه‌لر دخی شاذ اولارق قبول اولونور . اینانمق کبی .

{ کلمه }

معناسی اولان هر بر لفظه کلمه دینیر .

لفظ ، انسانك آغزندن نطق طریقیله چیقان شیئه دینور .

الفاظك معنایه دلالتی ایکی طریقله‌در .

١ — **وضعيه**: انسان ، طاش ، ميوه كبي .

٢ — **طبيعيه**: اوكسوريك وبوكا مماثل اوله‌رق حالات طبيعيه‌يه دلالت ايدن اصوات كبي .

تفهيم وتفهم خصوصلرنده دلالت طبيعيه‌نك اهميتي اولماديغندن بورادن بحث ايتميه‌جكز .

دلالت وضعيه‌نك اقسام وتعريفاتى « ميزان المقال » نام منطق كتابمزده مفصلاً بيان ايدلديكندن اوراية مراجعت لزومى توصيه اولونور.

{ الفاظك اقسامى }

الفاظ ايله انلرك دلالت ايتدكلرى معنالر بيننده‌كى نسبته نظراً الفاظ، (الفاظ مترادفه)، (الفاظ متباينه)، (الفاظ متفقه)، (الفاظ منفرده) ناميله درت قسمه آيريليير .

الفاظ مترادفه — ايكى وايكيدن زياده لفظلرك برمعنايه دلالت ايتمه‌سنه « ترادف » واو لفظلرده ايرى ايرى « مترادف » دينور : ايدينلق، ايشيق ـ ايت، كوپك ـ انسان ، بشر، آدم كبي .

الفاظ متباينه — بهرى آيرى آيرى معنالره دلالت ايدن لفظلره «متباين» تسميه اولونور : طاش، طوپراق، انسان، اغاچ كبي .

متباين لفظلر بيننده بعض كره بر نوع مشاكلهٔ لفظيه بولونور . اكر بو مشاكله معنايه عائد ايسه او لفظلره «الفاظ مشتقه» اطلاق اولونور : كلن، كليجى ـ حاكم، محكوم كبي . واكر مشاكلهٔ مذكوره معنايه عائد وتابع دكلسه «الفاظ متجانسه» نامى ويريليير : خلق، خلق ـ رجل، رجل ـ نفس، نفس ـ دكمك، دكمك كبي .

[اخطار] — لغتلرك اصلی تحری اولونمایارق اكثریا الفاظ متباینه مرادف ظن وعد ایدلدكلری جهتله بوخصوصه بغایت اعتنا ایتمك درجهٔ وجوبدهدر نته كیم : سیف، حسام ـ مرور، عبور لفظلری مترادف ظن ایدلمكده ایسهده اصللرینی آراسهق «سیف» مطلقا قلیج، «حسام» كسكین قلیج «مرور» مطلقا كچمك و «عبور» صودن كچمك معناسنه كلدیكی تظاهر ایدر .

الفاظ متفقه — بهری بر قاچ معنایه دلالت ایدن لفظلره «الفاظ متفقه» دینیر . بوده ایكی قسمدر، شویله كه :

اكر الفاظ متفقه دلالت ایتدكلری معانیدن اولجه بر ویا بر قاچنه موضوع ایكن بالاخره مشابهت ویا سائر بر مناسبتله دیكر معنالره اطلاق اولونورسه بو مثللو لفظلره «الفاظ متشابهه» دیرلر. انسانك آدم وآدم صورتنه دلالتی كبی .

اكر لفظك دلالت ایتدیكی معنالر وضع جهتیله مساوی ایسهلر بو مثللو لفظلره دخی دلالت ایتدكلری معانیدن بهرینه نسبتله «الفاظ مجمله» وجملهسنه نسبتله «الفاظ متشاركه» اطلاق اولونور . « بیتمك » لفظنك هم نشو ونما وهمده انتها بولمهیه، «كوز» لفظنك چشم ، صو بیكاری ، ترازینك بر قطعهسی وبوكا مماثل معنالره، و « چرخ » لفظنك كوكه، واپور چرخنه، اوستورهجی چرخنه دلالتی كبی .

بر لفظ متشابهك اولجه وضع اولوندیغی معنادن آخر معنایه اطلاقی علی سبیل التساوی اولورسه اكا « نقل مجرد » واكر من جهة الترجیح اولورسه آكا «نقل متعارف» دینور .

نقل متعارف دخی یا عمومك توافقیله ویاخود بر قومك ویا اهل فن وصنعتك توافق وترجیحیله حاصل اولور. برنجیسنه «عرف عام» یاخود «تعارف» ایكنجیسنه «عرف خاص» یاخود «اصطلاح» تعبیر اولونور .

نقل مجرده مثال :

آی، یاش، یان، صول کبی. چونکه بو لفظلر هم وضع اولوندقلری معنالره وهمده جهت ومدت معلومه ایله ایصلاق معنالرینه مساوات اوزره دلالت ایتمکده درلر .

تعارفه مثال :

روزکار ، دابه ، مرکب ، مسافر کبی . چونکه بو لفظلر وضع اولوندقلری معنالره دلالت ایله دیکی کبی عمومك توافقنه استناداً «روزکار» متموج هوا « دابه » آت « مرکب » حیوان معهود « مسافر » مهمان معنالرنده قوللانلمشدر .

اکر لفظ معنای لغویدن برمعنای شرعی یه نقل ایدلمش ایسه اکاده « عرف شرعی » دینور . مثلا صلات لفظی لغةً دعا معناسنده مستعمل اولدیغی حالده شرع اصطلاحنده نماز معناسنه وضع اولونمشدر .

عرف خاصه مثال : بغدای ، دنك ، فعل کبی . چونکه بونلر لغةً موضوع اولدقلری معانئ معلومه ده مستعمل ایکن حسابیون اصطلاحنجه « بغدای » بردرهمك التمش درتده برینه، « دنك » درتده برینه ، فعل افظی دخی نحویون اصطلاحنجه کلدی ، کلیور کبی کلمه لره دینور .

الفاظ منفرده — یالکز برمعنایه دلالت ایدن لفظلره «الفاظ منفرده» دینورکه اقسام وتفصیلاتی محل مخصوصنده کله جکدر .

یوقاروده اسمی کچن کلمه اوچدر . انلرده : اسم ، فعل ، حرفدر.

اسم — زمان قیدی اولمقسزین باشلی باشنه برمعنی افاده ایدن شیدر : احمد، کتاب، قاره، شو، بو، کندی کبی .

فعل — معناسی اوچ زمانڭ برینه مقترن ومصاحب حدث اولان کلمه‌در : کلدی، کله‌یور، کله‌جك کبی.

ادات — باشلی‌باشنه معنی افاده ایتمه‌یوب برفعل ویا اسمڭ یاردیمیله معنی افاده ایدن کلمه‌در : کلدیمی کلمه‌سنده‌کی « می » لفظی کبی‌که کلدی فعلنڭ یاردیمیله سوأل معناسی افاده ایدر . لکن یالڭز «می» دینلسه هیچ برمعنی افاده ایتمز .

برنجی مقاله

{ اسم }

اسم — (اسم مطلق، صفت، کنایات ، مصدر) نامله‌ریله دورت قسمه آیریلیرکه بونلرڭ هربری برر بابده بیان اولوناجقدر .

باب ـ ١

{ اسم مطلق }

اسم مطلق — زمانه دلالت ایتمه‌یه‌رك خارجده موجود اولان ویا موجود اولمایوبده عقل وخیال و یاخود حس ایله بیلنن شیلری آچیقدن آچیغه بیلدیرن کلمه‌لره دینور : [انسان، آت ، جنت ، ملك ، عنقا ، آجی ، قاتی] کبی که بونلردن

(انسان، آت) خارجده موجود اولدقلری ایچون حس وعقل ایله بیلنەدکلری کبی (جنت، ملك) یالکز عقل ایله (عنقا) خیال و (آجی، قاتی) دخی یالکز حس ایله بیلینیر.

اسم مطلقك مدلولی خارجده موجود ایسه یعنی قابل لمس ورؤیت ایسه اکا (اسم عین) ویا (اسم ذات) و اکر دکل ایسه (اسم معنی) دینور. نته‌کیم: (باش، اغاج، طاش) اسملری اسم عین و (الم، کدر، عقل) اسملری اسم معنادر.

اسم جنس — علم:

اسم مطلق ایکی درلودر. برینه «اسم جنس» دیرلر که بر جنسك هر فردینه آیری آیری سویلەنەبیلن اسمدر: (انسان، اغاج) کبی که هر آدمه آیری آیری انسان وهر اغاجه، اغاج دینلمك صحیح اولور.

دیکرینه «علم» دیرلر که یالکز بللی بر شیئه اطلاقی صحیح اولور: (مکه، طونه) کبی که هر شهره مکه وهر نهره طونه دینیله‌میوب یالکز معلوم اولان بلدهٔ مقدسه ایله مشهور اولان صویه اطلاق اولونور.

قطعه، مملکت، قصبه، کوی، دکز، ایرماق، نهر، کول، طاغ، آطه وسائره کبی جغرافیا اسملریله بالعموم انسان وعطارد، زهره کبی کواکب اسملری علمدر.

عدد قبول ایدن اسملر «اسم جنس» در. یعنی: اسم جنسلر صاییلیر. علملر ایسه صاییلماز. مثلا: اوچ الما، بش آرمود،

سکز قویون ، طقوز کچی دینیلوب بش علی ، سکز مصطفی ، ایکی ادرنه دینلمز .

بناءً علیه علم ایله اسم جنسی طانیمق ایچون اولنه بر صایی کتیرملی. اکر معنی صحیح اولورسه اسم جنسی والا علمدر .

اسم جنسلرك اولنه « بو ، شو ، او » کتیریلیرسه علملر کبی معرفه اولوب بر فرد معینه دلالت ایدر : او شهره کیتدم . شو آته بیندم دینیلیر که معلوم اولان آته بیندم ، شهره کیتدم دیمك اولور .

تمرین

آشاغیده‌کی اسملردن هر بری « اسم جنس » می ، یوقسه « علم » میدر؟ خارجده موجودمیدر ، دکلمیدر؟ عقل وخیال وحسدن هانکیسیله بیلینیر ؟

او . بروسه . طاغ . چوجق . ادرنه . علم . جان . پری . عقل . دکز . شام . اکثی . یومشاق . جهنم . الما . طاش . قویون . اریك . مالتپه . قاکلیجه .

سؤال — کلمه قاچ قسمدر ؟ اسم نیه دیرلر ؟ اسم قاچ قسمه آیریلیر ؟ اسم مطلق قاچ قسمدر ؟ اسم جنس نیه دیرلر ؟ علم نیه دیرلر؟ بونلره مثال کتیریکز .

[خاصیت اسماء]

اسملرده « کمیت » ، « کیفیت »ناملریله ایکی خاصیت واردر.

کمیت — بر اسمك مفرد وجمع اولمه‌سیدر . ترکجه اسم

جنسلر برشيئي بيان ايدرسه آكا «مفرد» وبردن زياده شيئي بيان ايدرسه آكاده «جمع» دينير .

بر اسم مفردي تركجه جمع ياپمق ايچون آخرينه تركجه ادات جمع اولان (لر) لفظي الحاق ايديليرː اولر ، كميلر كبي .

شيوه — صوڭ هجاسي حركهٔ ثقيله ايله نهايت بولان اسم مفردلره «لر» ادات جمعي الحاق اولوندقده «لار» كبي اوقونمق شيوهٔ لسان تركي مقتضاسندندر: قوش ـ قوشلر (قوشلار)، طاش ـ طاشلر (طاشلار)، ليمون ـ ليمونلر (ليمونلار) كبي .

علملر جمع ايدلزلر . فقط بر اسمده اولان افرادي بيان ايتمك ويا بر اسمده بولونان شخصلره تشبيه مرام اولونورسه وياخود مشهور قامليا اسملري اشعار ايدلمك قصد ايديليرسه اول وقت علملر جمع ايديله‌بيليرلر : (ناپوليونلر) ـ (فارابيلر ، ابن‌سينالرشرقده يتشمشلردر) ـ (غوللر ، بوربونلر) كبي .

كلامده شدت ومبالغه كوسترمك مقصود اولورسه ينه علملر جمعلنير: سلطان محمد ، اسكندرلره بيله غبطه بخش اولمش برسطوت جهانكيرانه‌يه مالك ايدي كبي .

بعض اسملر واردر كه لفظلري مفرد اولديغي حالده جمع معناسني افاده ايدرلر . بويله اولان اسملرهده «اسم جمع» دينور : سوري ، اردو كبي .

يوقاروده بيان اولونديغي اوزره بردن يوقاروسنه جمع دينور. مثلا آتلر دنيلدكده بردن يوقاري الى نهايه آتلر مجموعي آكلاشلير. بناءً عليه

جمعك تحدیدی قصد اولونورسه اسم جنس ، اسماء اعداددن بریله برلکده کتیریلوب اصلا « لر » اداتی آلماز . مثلا : اوچ لیمون ، بش پورتقال دینیلوب اوچ لیمونلر ، بش پورتقاللر دینلمز .

[تنبیه] عبارات ترکیه آراسنده مستعمل عربی وفارسی اسملری ترکجه « لر » اداتیله جمعلندرمك جائزدر : (ضابطلر، خانه‌لر) کبی .

تمرین

آشاغیده‌کی اسملردن مفرد اولانلری جمع وجمع اولانلری مفرد یاپیکز .

اکمك . سودلر . شکر . قلم . کاغدلر . بارداق . ساعت . کمی . قایقلر . باغچه . چانطه‌لر . سجاده . تسبیح . چشمه . دکنکلر . آرابه .

کیفیت — اسملرك مذکر ومؤنث اولمه‌سیدر . مذکر (ارکك) ، مؤنث (دیشی) دیمکدر .

ترکجه اسملرك مذکر ویا مؤنث اولدیغنه دائر علامت مخصوصه یوقدر . آنجق مذکر بر اسمی بیلدرمك ایچون اسمك اولنه « ارکك » ومؤنث بر اسمی اشعار ایچون « دیشی » کلمه‌سی کلیر : ارکك کدی ، دیشی کوپك کبی .

بعض اسملرك اصلنده مذکرلك ویا مؤنثلك اولدیغندن بو کبی اسملرك اولنه ارکك ویا دیشی کلمه‌لری کتیرلمز : اینك ، طاووق - اوکوز ، خروس کبی که دیشی اینك ، دیشی طاووق وکذا ارکك اوکوز ، ارکك خروس دنیلمز .

اسم جنسلر کندیلرینه بعض ادات علاوه‌سیله مختلف معنالر بیان‌ایدرلر. بوحالده بروجه آتی اسملری تشکیل ایدرلر.

اسم مکان — مکان بیلدیرن یعنی بر شیئک یرینی کوسترن اسملره « اسم مکان » دینور. بوده یا (اصلی) ویا (قیاسی) اولور.

اسم مکان اصلی ، کندینه بر ادات علاوه اولونمقسزین طوغریدن مکان معناسی بیلدیرن اسملردر :
او ، اوطه ، تارلا ، آخور کبی .

اسم مکان قیاسی ، قاعده ایله یاپیلانلردر . شویله که : هجاسی خفیف اولان اسملره « لك » وثقیل اولانلره « لق » الحاق اولونورسه قیاسا اسم مکان اولور . چیچکلك ، لیمونلق کبی .

« لك » ، « لق » لفظلرینك الحاقیله اسم بر محل ارائه ایدرسه اولوقت اسم مکان اولور یوقسه اسم مکان اولمایوب سائر معنایه دلالت ایدر . بو خصوصده زیاده دقت لازمدر . نته‌کیم مذکور اداتلر اسم عددلره لاحق اولورسه بر نوع صفت اولور : یکیرمیلك آلتون کبی .

اسم مکان اصلیلرله زمان بیان ایدن اسملره لاحق اولورسه نسبت معناسنی مشعر بر نوع صفت اولور . جنتلك آدم ، اوطه‌لق جاریه ، قیشلق قاپوط کبی .

اکر صفتلره لاحق اولورسه معنای مصدری افاده ایدر : بیوکلك ، کوچکلك کبی .

مصدر اصلیلرك اداتنی « آق » لفظنه تبدیل ایله دخی اسم مکان

یاپیله‌بیلیرسه‌ده بو صورت مطرد اولارق هر مصدردن یاپیلامایوب بعض مصدرلره مخصوصدر .

یاتمق — یاتاق

باتمق — باتاق

اوطورمق — اوطوراق

قونمق — قوناق

طورمق — طوراق .. کبی .

اسم مكان ، کرك اصلی اولسون وکرك قیاسی اولسون « لر » ایله جمعلنیر .

اسم	ادات مكان	اسم مكان (مفرد)	اسم مكان (جمع)
دیکن	لك	دیکنلك	دیکنلکلر
کومور	لك	کومورلك	کومورلکلر
چالی	لق	چالیلق	چالیلقلر
اودون	لق	اودونلق	اودونلقلر

قوش اسملری اولان (ککلك ، چوللق) کبی کلمه‌لرك آخرنده‌کی « لك ، لق » نفس کلمه‌دن اولدیغی ایچون بونلر اسم مكان اولاماز .
اشبو اسم مكان اداتی اولان (لك ، لق) کلمه‌لری اکثریتله کثرت افاده ایدرلر: چالیلق، طاشلق کبی‌که چالیسی وطاشی چوق یر دیمکدر. بعضاً کثرت معناسنی متضمن اولماز : قاووقلق کبی .

تمرین

آشاغیده‌کی کلمه‌لردن اسم جنس اولانلری « اسم مكان » واسم مكان اولانلری اسم جنس یاپیکز .

طاش . اغاج . قیا . لیمونلق . میشه‌لك . اورمانلق .
چمن . باغلق . خرما . طوزلق . بیبر . اودوناق . پرنار .
پورتقاللق . چیچك . دفه . قوم . پاوچ .

سؤال — مفرد نیه دیرلر ؟ جمع نیه دیرلر ؟ ترکجه اسملر نصل جمع یاپیلیر ؟ اسم مکان نیه دیرلر ؟ قاچ قسمدر ؟ بر اسمی ، اسم مکان یاپمق ایچون قاعده ندر ؟

اسم تصغیر — تصغیر ، کوچلتمك دیمکدر . بو اسمده مدلولنك کوچکلکنی بیلدردیکی ایچون «اسم تصغیر» دینور . ترکجه‌ده اسم تصغیر ، اسمك آخرینه [جك ، جکز ـ جق ، جغز] اداتلرینك علاوه‌سیله یاپیلیر . شو قدرکه (جك ، جکز) صوك هجاسی خفیف و (جق ، جغز) ثقیل اولان اسملره لاحق اولور .

اسم — دره . کوی . اوطه . قوش

اسم تصغیر — دره‌جك . کویجکز . اوطه‌جق قوشجغز کبی .

بر هجالی اولان اسملره اکثریا « جکز ، جغز » الحاق ایدیلیر : اوجکز ، یرجکز ، قوشجغز ، اوتجغز کبی .

ایکی وایکیدن زیاده هجایی حاوی اولان اسملره [جك ، جکز ـ جق ، جغز] دن هر بری الحاق ایدیله‌بیلیر . «قلمجك ـ کتابجق» دینلدیکی کبی «قلمجکز ـ کتابجغز» دخی دینیلیر .

لسانه هانکیسی خوش کلیرسه او ترجیح اولونور . مثلا : یمکجك ـ بارداقجق دیمکدن «یمکجکز ـ بارداقجغز» دیمك لسانه دها خوش وطاتلی کلدیکندن البته ترجیح اولونور .

ایکی ساکن ایله نهایت بولان کلمه‌لره «جك» و «جق» الحاقی پك زیاده ثقیل اولمسی جهتیله بوکبی کلماته یالکز «جکز»، «جغز» الحاقی لازمدر . مثلا «فرنك» ، «کنج» کلمه‌لرینك تصغیرنده «فرنکجك»، «کنججك» دیمکدن زیاده (فرنکجکز، کنججکز) دیمك سلیقه‌یه دها زیاده مساعددر .

[قاعده] «جك»، «جق» الحاق اولونان کلمه‌نك آخرنده قاف ویا کاف بولونورسه اشبو قاف وکاف حذف واسقاط ایدیلیر : (دوشه‌ك ـ دوشه‌جك)، (اشك ـ اشه‌جك)، (قولاق ـ قولاجق)، (دوداق ـ دوداجق) کبی .

ادات تصغیر اولان «جك» ایله «جق» بعض صفتلرك آخرینه علاوه اولونارق ادات مبالغه اولور . «کورپه‌جك ـ قیصه‌جق» کبی که پك کورپه، پك قیصه دیمك اولور .

بعض صفتلرك آخرلرینه الحاقلرنده صفتلرك آخری تحریك ایدیلیر : «آزاجق ـ آزیجق ـ طاراجق» کبی .

بیوك، کوچك صفتلرینه الحاقنده جیملرك کسره‌سی فتحه‌یه تبدیل اولونور : بیوجك ـ کوچیجك کبی . فقط یوکسه‌جك، بیوجك کبی صفتلرده مذکور اداتلر مبالغه دکل، ادات تقلیلدر. زیرا «یوکسه‌جك» یوکسکجه «بیوجك» بیوکجه دیمکدر. والحاصل بونلر هر صفته صورت مطرده‌ده الحاق ایدیله‌مدیکی جهتله سماعیدرلر .

[اخطار] — (کرك مبالغه وکرکسه تقلیل مقامنده اصلا «جکز ـ جغز» استعمال اولونماز .)

لسان عثمانيده مستعمل عربی وفارسی اسملری قاعدهٔ ترکیه اوزره تصغیر و عبارهٔ ترکیه آراسنده استعمال ایتمك جائزدر : دکانجق ـ خانه‌جك کبی .

قاعدهٔ ترکیه اوزره یاپیلان اسم تصغیرلر عمومیتله «لر» ایله جمعلەنیر : دره‌جکلر، اوطه‌جقلر، کوپجـکزلر، قوشـجغزلر، خانه‌جکلر، دکانجقلر کبی .

تمرین

آشاغیده‌کی کلمه‌لردن اسم اولانلری، اسم‌تصغیر واسم‌تصغیر اولانلری دخی اسم یاپیکز :

دستی تپسیجك. ير. اوواجق . آدم. قوزی. اوغلانجق باش . دیز . دوداجق . طولاب . قیاجق . قولاق . بارداق . یتاق . الما . ببك . قاز ، بل .

سؤال — اسم تصغیر نیه دیرلر ؟ بر هجالی اسملر نصل اسم تصغیر یاپیلیر ؟ بردن زیاده هجالی اسملر نصل تصغیر یاپیلیر ؟ اسم تصغیرلر نه وجهله جمع قیلنور ؟ آخرنده قاف ویا کاف اولان اسملرك تصغیری نصل اولور ؟

اسم آلت — بر ایشك اجراسنه واسطه اولان شیئی بیلدیرن اسمدر . اسم آلت، اصلی وقیاسی اولمق اوزره ایکی قسمدر .

اصلی : طوغریدن طوغری‌یه بر آلتـه دلالت ایدن اسملدر : بالطه، بیچاق . . . کبی .

قیاسی : ادوات اعانه‌سیله فعللردن یاپیلانلردر . شویله‌که: مادهٔ فعللره [ك .. ق ـ گی ـ گو ـ قی ـ غی ـ غو ـ کج ـ آج] الحاق ایدیلیرسه‌ده بوصورت هرماده‌ده جاری اولمدیغندن بونك تشکیلی‌ده سماعیدر .

مادهٔ فعل	اسم آلت
اله	اله‌ك
کوره	کوره‌ك
طرا	طراق
کس	کسگی
سوز	سوزگو
سور	سورگو
باص	باصقی
صار	صارغی
بور	بورغو
قیص	قیصاج
سوز	سوزکج ... کبی .

بونلر دخی دیکر اسملر کبی « لر » ایله جمعله‌نیر : سوزکیلر، بورغولر کبی .

تمرين

آشاغيده‌كى كلمه‌لردن اسم آلت اولانلرى كوستريكز . اسم آلت اولمايانلرى دخى اسم آلت ياپيكز .

آناختـار . چاپه . باصمق . الهك . قاصمق . صارغى . سوزمك . چووالديز . كسكى . چالمق . اسقره . بورمق .

سؤال — اسم آلت نيـه ديرلر ؟ اسم آلت قاچ قسمدر ؟ قياساً اسم آلت نصل ياپيلير ؟

§

اسم منسوب — آشـاغيده صفت قياسيه بحثنده ذكر وبيان اولوناجقدر .

[احوال اسماء]

اسملر باشليجه دزت حال اوزره بولونور . او ، درت حال دخى [مجرد ، مفعول به ، مفعول اليه ، مضاف اليه] حاليدر . [*]

---

[*] احوال مذكوره بحث مخصوصنده انواع سائره‌سيله برلكده مفصلاً بيـان ايديله‌جك ايسـه‌ده صرفك بعض بحثلرينى اكلامه‌يه مدار اولمق اوزره يالكز بو درت حالك بوراده ذكر وبيانه لزوم كورولمشدر .

مجرد — کندیسنه بر شی علاوه اولونمایارق هیئت اصلیه‌سیله قوللانیلان اسملردر : او ، اکمك ، بارداق کبی .

مفعول به — مجردك آخری جرکهٔ حرفیه ایله مکسور قیلنان اسملردر که بو حالده مجردك آخرینه بر « ی » اقتضا ایدر : اوی ، اکمگی ، بارداغی کبی .

مفعول الیه — مجردك آخری حرکهٔ حرفیه ایله مفتوح قیلنان اسملردر که بو صورتده مجردك آخرینه بر « ه ، ه » علاوه‌سی ایجاب ایدر : اوه ، اکمگه ، بارداغه کبی .

مضاف الیه — مجردك آخری حرکهٔ رسمیه ایله مکسور قیلندقدن صوکره ساکن بر « ك » کاف نونی [*] الحاق اولونان اسملردر : اوك ، اکمگك ، بارداغك کبی .

تمرین

آشاغیده‌کی عباره‌ده (مجرد ، مفعول به ، مفعول الیه ، مضاف الیه) حالنده بولونان کلمه‌لری آییریکز .

انسان کوچك ایکن مکتبه کیدر ، درسه چالیشیر ، اوقور یازار ایسه عالم اولور . انسان عالم اولورسه آنی هرکس سور ؛ هرکسك سودیکی آدم عزیز اولور .

اوقومایانی ، یازمایانی جاهل دیو کیمسه سومز ، اعتبار

[*] مذکور کاف اسکیدنبری « صاغر کاف » دینلمکله مشهوردر .

ایتمز . چوجقلر ! سزده مکتبکزه کوزلجه کیدیکز . درسکزی اوقوییکز ، یازیکزی یازیکز که بیودیککز وقت سزه‌ده عالمدر دیو هر کس اعتبار ایتسون .

تمرین دیکر

آشاغیده‌کی اسملرك دورت حالنی یازیکز .

باش . ال . طاش . باقر . اودون . دمیر . کمور . قورشون . آتش . یاغمور . دکز . دومان . سپت . آرمود . راف . فس . کوملك . چوراپ . دیز .

سؤال — اسملر قاچ حال اوزره بولونور ؟ بولوندیغی حاللرك اسملری ندر ؟ بر اسم مجرد ، نصل مفعول به ، مفعول الیه ، مضاف الیه یاپیلیر ؟ بونلره مثال یازیکز .

{ قواعد مهمه }

[قاعده] — آخری حرکه‌لی اولان یعنی حروف املا اولان (و ، ی ، ا ، ه) حرفلرندن بریله نهایت بولان مجرد اسملرك مفعول به ، . . . الیه ، حاللرنده آخرلرینه علاوه اولوناجق (ی ، ه) دن اول بر « ی » ومضاف الیه حاللرنده‌ده (ك) دن اول بر «ن» زیاده ایدیلیر .

مثال:

مجرد	—	قپو	تپسی	الما	دره
مفعول به	—	قپویی	تپسی‌یی	المایی	دره‌یی
مفعول الیه	—	قپویه	تپسی‌یه	المایه	دره‌یه
مضاف الیه	—	قپونك	تپسی‌نك	المانك	دره‌نك کبی

(صو) لفظنك مضاف الیهنده «صونك» دینلمه‌یوب شاذ اوله‌رق «صویك» دینور.

اکر اسمك آخرنده اولان (و، ی، ا، ه) حروف املادن اولمایوب اصل کلمه‌دن جزء اولورسه اول زمان مفعول ومضاف الیه حاللرنده «ی، ن» زیاده ایدلمز.

مثال:

مجرد	مفعول‌به	مفعول‌الیه	مضاف‌الیه
او	اوی	اوه	اوك
کوی	کویی	کویه	کویك ... کبی

(قاعده) — بردن زیاده هجایی حاوی اولان کلمه‌لرك آخرلرنده‌کی ساکن قافلر حرکه‌لندکده «غ»ه تبدیل اولونور.

مثال:

مجرد	—	ایرماق	اولوق	اياق
مفعول‌به	—	ایرماغی	اولوغی	اياغی
معفول الیه	—	ایرماغه	اولوغه	اياغه
مضاف‌الیه	—	ایرماغك	اولوغك	اياغك ... کبی

[اخطار] بو قاعده آنجق ترکی الاصل اولان کلماته مخصوصدر . عربی وفارسی ویا اجنبی اسملرده بو تبدلات وقوعه کلمز .

اکر کلمه برهجالی اولورسه اول وقت قاف «غ» . تحویل اولونماز .

مثال :

مجرد	— اوق	طوق	. . .
مفعول به	— اوقی	طوقی	. . .
مفعول الیه	— اوقه	طوقه	. . .
مضاف الیه	— اوقك	طوقك	. . . کبی [*]

(قاعده) — بردن زیاده هجایی حاوی کلمه‌لرك نهایتلرنده بولونان ساکن کاف عربیلر [**] حرکه‌لندکده (گ) . کاف فارسی‌یه تبدیل اولونور .

(قاعده) — بردن زیاده هجایی حاوی اولان اسملرك آخرنده‌کی ساکن (چ) حرفی حرکه‌لندکده «ج» حرفنه تبدیل اولونور .

[*] چوق ، یوق کلمه‌لری مستثنادر .

[**] کتاب لفظنده‌کی کاف کبی صدا ویرن کافلر : اکمك .

مثال :

مضاف الیه	مفعول الیه	مفعول به	مجرد
کوملکك	کوملکه	کوملکی	کوملك
چوملکك	چوملکه	چوملکی	چوملك
طوپاجك	طوپاجه	طوپاجی	طوپاج
کیرجك	کیرجه	کیرجی	کیرج

اکر اسم برهجالی اولورسه مذکور کاف وجیم (گ، ج)ه تبدیل اولونمایوب حالی اوزره قالیر .

مثال :

کوکك	کوکه	کوکی	کوك [*]
ترکك	ترکه	ترکی	ترك
اوچك	اوچه	اوچی	اوچ
صوچك	صوچه	صوچی	صوچ

تمرین

اشاغیده‌کی اسملرك درت حالنی آیری آیری یازیکز

اووا . طوپراق . قیا . قیي . یلك . کشـکك . چوربا . قاشیق . تپه . طالغه . قوی . چای . اویقو . قویو . دستی . دره . کولکه . دری . بیلك . دیرسـك . قولاق . بوی .

[*] اغاچ کوکی .

صوى . خالى . اوتو . اورتو . كدى . كوپك . كمى . قوقو . كوله .

{ اسماء عربيه }

لسان عثمانيده اكثريتله مستعمل اولان اسماء عربيه «اصلى» و «ذو زياده» اولمق اوزره ايكى قسمدن عبارت اولارق هر برى مختلف وزنلرده كلير .

اسماء اصليه — اسماء اصليه جميع حروفى اصل اولان اسملردر . بونلرده : اوچ، درت ويا بش حرفلى اولورلر كه هر برولرينك وزنلرى بروجه آتى كوسترلمشدر :

ثلاثى يعنى اوچ حرفلى اولان اسم اصليلرك اوزانى { شَمْس قَمَرْ كَتِفْ رَجُلْ رِجْل عِنَبْ
إِبِلْ قُفْل لُغَزْ أُذُنْ

رباعى يعنى درت حرفلى اسم اصليلرك اوزانى { دَفْتَرْ دِرْهَمْ زِبْرِج زُخْرُفْ قِمَطْر
طُحْلب عُلَبِط

خماسى يعنى بش حرفلى اولان اسم اصليلرك اوزانى { سَفَرْجَل جَحْمَرِش خُزَعْبِلْ إِصْطَبْل

ذو زیاده — کندیسنه شو [س . ء . ل . ت . م . و . ن . ی . ه . ا] اون حرفدن بعض حرف زیاده قیلنماندر: (جوهر، سحاب، اکرام، تکریم، استفهام)ده اولدیغی کبی . زیرا بونلرك اصللری (جهر ، سحب ، کرم ، فهم) ماده‌لری اولوب بونلره صره‌سیله [و ، ا ، ء ا ، ت ی ، ء س ت ا] حرفلری زیاده قیلنمشدر .

ذو زیاده اسملری قاموسدن بولمق ومعانیسنه واقف اولمق مطلقا انلرك اصللرینی بیلمه‌یه متوقفدر . زیرا کتب معتبرهٔ لغت قاعدهٔ اشتقاقه رعایتله ترتیب وتنظیم اولوندیغندن الفاظ مفرده‌نك جمله‌سی مواد اصلیه اعتباریله حروف هجا ترتیبی اوزره مرتبدر . شویله که : الفاظك مواد اصلیه‌سنك برنجی حرفیله نهایتکی حرفنه رعایت‌اولونوب زائد اولان حرفلر نظر اعتباره آلنمامشدر . بوایکی حرفدن نهایتکی حرف «باب» واولکی حرف « فصل » اعتبار اولونمش وهر باب حروف هجا عددنجه فصللره تقسیم ایدلمشدر .
مثلا : یوقاروده‌کی مثاللردن «جوهر» کلمه‌سنی قاموسده بولمق ایچون مذکور کلمه‌نك اصلی اولان جهرکلمه‌سنی تحری ایتملی بونی بولمق ایچونده (اصل مذکورك نهایتی « ر » واولی « ج » اولدیغندن) را بابنك جیم فصلنه وکذا « اکرام » و « تکریم » کلمه‌لرینی بولمق ایچون میم بابنك کاف فصلنه مراجعت ایتملیدر .

§

عربی اسم جنسلری ایله علملری ترکجه‌ده مستعملدر . شوقدرکه اسماء عربیه عبارهٔ ترکیه اراسنده استعمال اولوندیغی وقت اصلا اعراب معتبر دکلدر . دائما وقف حالنده تلفظ

اولونور. فقط (نحو قسمنده کوریله‌جکی اوزره) مضاف وموصوف اولدقلری زمان کسر ایله اوقونور. فضیلتِ انسان طفلِ عاقل کبی. کذلك تنوین دخی معتبر دکلدر. لکن کندیلرینه ادوات عربیه داخل اولدقده ویا بر ترکیب عربیده بولوندقلرنده ویاخود حال، تمییز واقع اولدقلرنده تنوین وحرف تعریف ایله استعمال اولونورلر: عن قصدٍ، لمصلحةٍ، سالماً کلدم، سناً بیوکدر، دارالتعلیم، وجهاً من الوجوه کبی.

§

{ کمیت اسماء عربیه }

لسان عثمانیده مستعمل اولان اسماء عربیه ترکجه «لر» اداتیله جمعلنه‌رك عبارهٔ ترکیه میاننده قوللانیلدیغی اسماء ترکیه بحثنده بیان اولونمش ایدی. بعضاً دخی اسماء عربیه قاعدهٔ فارسیه اوزره جمعلنه‌رك استعمال اولونور: ضابط. (ضابطان)ـ مشیر. (مشیران) کبی.

ترکجه‌ده بره مفرد وبردن یوقاروسنه جمع دینورسه‌ده عربیده ایکی‌یی بیلدیرمك ایچون آیریجه‌برده (تثنیه) صیغه‌سی واردر.

اسماء عربیه‌نك قاعدهٔ عربیه اوزره یاپیلان تثنیه وجمع صیغه‌لری لسان عثمانیده کثرتله مستعملدر.

{ تثنیه }

عربیده اسم مفردلرك آخرینه ماقبلی مفتوح « ان » یاخود « ى ن » كتیریله‌رك تثنیه یاپیلیر . فقط « ى ن » ایله یاپیلان تثنیه لسان عثمانیده چوق قوللانیلیر : ثلث = ثلثان، ثلثین ـ حرم = حرمین ـ محترم = محترمین كبی .

آخرلرنده ها صورتنده تاء تأنیث بولونان اسملرك تثنیه‌لرنده تانك نقطه‌لری اعاده قیلنور : سنه . سنتین ـ شفه شفتین كبی.

تمرین

اشاغیده‌كی عربی اسملردن قوس ایچنده اولانلری برنجی وديكرلرینی ایكنجی قاعده‌یه تطبیقاً تثنیه یاپیكز .

سبط . سطح . (ثلث) . قوس . قطر . خط . عدد . ركعة . عید . حرم . فتحه . كسره . شعبه . (ضدّ) . جماعة . (زاویه) . مزبوره . مزبور . مرقومه . سنه .

{ جمع }

عربیده « جمع سالم » ، « جمع مكسر » نامیله ایكی درلو جمع واردر .

جمع سالم ــ مفردینك صیغه‌سی بوزولمقسزین یاپیلان جمعدركه یا مذكر و یا مؤنث اولور .

جمع مذكر سالم — ذوى العقولدن اولان مذكر اسملرك صفت نوعيله علملرينه مخصوصدر . فقط علملرك جمع مذكر سالمى عثمانليجهده مستعمل دكلدر .

مفردك آخرينه ماقبلى مضموم « و ن » ويا ماقبلى مكسور « ى ن » كتيريليرسه جمع مذكر سالم اولور : مسلم (مسلمون، مسلمين) معلم (معلمون ، معلمين) مأمور (مأمورون ، مأمورين) كبى .

ذوى العقولك صفت نوعندن اولمايان اسملر جمع مذكر سالم صيغهسيله جمع ياپيلامازلر . فقط سنه، عالم، ارض كبى بعض اسملر ذوى العقولك صفت نوعندن اولمادقلرى حالده (سنون، سنين — عالمون، عالمين — ارضون، ارضين) صورتيله جمعلنمش ايسهده بونلر شاذ قيلانددر .

[اخطار] « ى ن » ايله ياپيلان جمع مذكر سالملر « و ن » ايله ياپيلانلردن زياده لسانمزده مستعمل اولديغى كبى بو صورت سليقهمزه يك ملايم بولونديغندن بونك صورت آخره ترجيحى التزام اولونمليدر .]

جمع مؤنث سالم — مؤنث اسملرك تا تأنيثى حذف اولوندقدن صوكره آخرينه « ات » كتيريلهرك ياپيلان جمعدر : طالبه (طالبات) . مخدّره (مخدّرات) . معجزه (معجزات) كبى .

آخرنده تا تأنيثدن اول الف بولنان اسملرك جمعنده الف

واوه قلب اولونور : ذات (ذوات) . ادات (ادوات) . صلاة (صلوات) کبی .

فَعْلَه، وزننده اولان اسملرك جمع مؤنث سالملری سکونك فتحه‌یه تبدیلیله «فَعَلات» صورتنده کلیر: جبهه(جَبَهات). وحدة (وَحَدات) کبی. اکر وزن مذکورده اولان کلمه‌نك اورته‌سی واو یاخود یا اولورسه جمعنده سکون فتحه‌یه تبدیل اولونماز : عورة (عَوْرات) . صیحه (صَیْحات) کبی .

فِعْلَه ، وزننده اولان اسملرك جمع مؤنث سالمی « فِعْلات ، فِعَلات ، فِعِلات » صورتنده اولارق اوچ درلو کلمك جائزدر : خدمت (خِدْمات ، خِدَمات ، خِدِمات) . حلیه (حِلْیات ، حِلَیات ، حِلِیات) کبی.

فُعْلَه ، وزننده اولان اسملرك جمع مؤنث سالمی « فُعْلات ، فُعَلات ، فُعُلات » وزننده اولارق اوچ وجهله کلمك جائزدر . « حُجْرة » ك جمعنده (حُجْرات، حُجَرات، حُجُرات) و«خُطْوه[*] »نك جمعنده (خُطْوات ، خُطَوات ، خُطُوات) دینیله‌بیلیر. فقط لسان عثمانیده مذکور ایکی وزنك صور ثلاثه‌سندن هانکیسی شایع ایسه او قوللانیلیر. نته‌کیم « خدمة » ك جمعنده خِدَمات مستعملدر .

تمرین

آشاغیده‌کی کلمه‌لرك جمع مذکر سالمنی یازیکز .

---

[*] خطوه : خانك ضم وفتحیله معتبر ایسه‌ده لسان عثمانیده خانك فتحیله قبول اولونارق استعمال اولونا کلمکده‌در .

سیّاح . حاضر . معاهد . معاصر . مأمور . مدعوّ .
متقدّم . متبحر . مورخ . متقاعد .

سؤال — عربیده جمع سالم نصل جمعدر ؟ جمع مذکر سالم کیملره مخصوصدر ؟ جمع مذکر سالم نصل یاپیلیر ؟ جمع مؤنث سالم نصل یاپیلیر ؟ آخرنده تاء تأنیثدن اول الف بولونان اسملرك جمع مؤنث سالمنده نه اولور ؟ « فعله » وزننده اولان اسملرك جمعنده نه تبدلات وقوعه کلیر ؟ « فِعله » و « فُعله » وزننده‌کی اسملرك جمع مؤنث سالمنده قاچ صورت واردر ؟

جمع مکسر — مفردینك صیغه‌سی بوزولارق حاصل اولان جمعدر : رُجل (رجال) کتب (کتاب) کبی .

هر اسم مفردك بر قاچ جمع مکسری بولونابیلوب بونلرکده بر طاقمی اوچدن اونه قدر و بر طاقمیده اوندن یوقاریسنه دلالت ایدر . مثلا : اون قدر قلیجه « اَسیاف » و آندن یوقاریسنه « سیوف » دینور . بو جهتله جمع مکسر ایکی قسمه آیریلوب اوچدن اونه قدر دلالت ایدنلره « جمع قلّت » و آندن زیاده‌یه دلالت ایدنلره « جمع کثرت » دینور .

جمع قلتك وزنلری [اَفعُل ، اَفعال ، اَفعِله ، فِعْلَه] در .

جمع مکسرلرك وزنلری پك چوق اولارق لغت کتابلرینه مراجعتله بیلنه‌جکندن بوراده مشهور اولانلری ذکر وبیان اولونور . شویله که :

١ — (فُعَل) — بو وزن ؛ « فُعلى » وزننده اولان مفردلرله اسم تفضيلك مؤنثنك جمعنده مطرددر: رتبه (رتب). اولى (أُوَل). كُبرى (كُبَر). كبى [*]

٢ — (فِعَل) — فعله وزننده‌كى مفردلرك جمعى وزن مذكور اوزره كلير: حِكمة (حِكَم). نعمة (نِعَم). كبى.

٣ — (فَعَلَه) — فاعل وزننده اولان صفتلرك جمعى وزن مذكور اوزره كلير: جاهل (جهله). كاتب (كتبه) . كبى.

اكر كلمه‌نك آخرنده واو ياخود يا اولورسه اول وقت جمعى « فُعاة » شكلنده اولور: قاضى (قضاة) . كبى .

٤ — (فَعالى) — ناقصدن اولان « فعيله » وزننك جمعلرنده مطرد اولوركه بونلرك مفردلرى مشدد بولونور: رعية (رعايا) . قضيه (قضايا) . عطيه (عطايا). كبى.

٥ — (فَعلى) — آفات ومكاره افاده ايدن (فعيل) وزننده‌كى كلماتك جمعى وزن مذكوراوزره كلير: شتيت[**] (شتّى). مريض (مرضى) . كبى .

---

[*] فعله وزننده اولان بعض كلمه‌لر دخى مذكور وزننده جمعلنير: دولة ـ دول كبى.

[**] شتيت : طاغينيق ، آيرى آيرى .

٦ — ﴿فُعَلاء﴾ — بو وزن ؛ آخرنده واو ، يا بولونمـايان ومشدد اولمايان « فعيل » وزننـك جمعنده مطرددر : سفير (سفراء) . حكيم (حكماء). ظريف (ظرفاء). شريف (شرفاء) . كبى .

« فاعل » وزننـده اولان بعض كلمه‌لرك جمعى دخى وزن مذكور اوزره كلير : صالح (صلحاء) . شاعر (شعراء) . كبى .

اكر « فعيل » وزننـده اولان صـفتلرك آخرنده واو و ياخود يا بولونور ويا مضاعف اولورسه اول وقت جمعى أَفعِلاء وزننده كلير : غنى (اغنياء) . ذكىّ (اذكياء) . حبيب (احباء) . طبيب (اطباء) . كبى .

٧ — ﴿فَعائل﴾ — آخرنده واو ، يا اولمـايان فعيله وزننك و اوچنجى حرفى حرف مد اولان مؤنث اسملرك جمعنده مطرددر : عمامه (عمائم) . رساله (رسائل) صحيفه (صحائف) . كبى .

٨ — ﴿أَفعِله﴾ — [فَعّال ، فِعال ، فُعال] صورتنـده اولان مفردلرك جمعى اكثريتـله وزن مذكور اوزره كلير : زمان (ازمنه) . مثال (امثله) . سؤال (اسئله) . كبى .

بعضاً (فُعُل ، فعلان) وزنى اوزره جمعلنير : كتاب (كتب) . غلام (غِلمان) . كبى .

٩ — ﴿اَفاعِل﴾ —[اَفعَل، افعَلَه] وزننده اولان کلمه‌لرك جمعی وزن مذکور اوزره کلیر : اصبع (اصابع) ، افضل (افاضل)، اَنمَلَه (انامل)، ارمله (اراملِ) کبی .

١٠ — ﴿افاعیل﴾ — [اُفعول، افعیل، اُفعوله] وزننده‌اولان مفردلر وزن مذکور اوزره جمعلنیر: اسلوب(اسالیب)، اقلیم (اقالیم)،اسطوره(اساطیر)، اُرجوفه (اراجیف) کبی .

[عثمانلیجه‌ده (ارامل، انامل، اساطیر،اراجیف) جمعلرینك مفردلری مستعمل دکلدر] .

١١ — ﴿فواعل﴾ — [فَوعَل، فوعله، فاعَل، فاعله] وزنیله صفت اولمایان « فاعل » وزننـك جمعنده مطرددر : کوکب (کواکب)، ضومعه (صوامع)، عالَم (عوالم)، فائده (فوائد)، ناحیه (نواحی) جانب (جوانب) کبی.

[اخطار] (اسماء عربیه اصول عربیه اوزره جمعلندکدن صکره بتکرار ترکجه «لر» ویاخود فارسی ادات جمعی اولان «آن» علاوه‌سیله جمع یاپیلمق جائز اولاماز . مثلا : کتاب وشجر کلمه‌لری کتب و اشجار صورتنده عربجه جمعلندکدن صوکره بتکرار قاعدهٔ ترکیه وفارسیه اوزره جمعلنه‌رك کتبلر، اشجارلر ـ کتبان، اشجاران دینلمك جائز اولاماز .)

فقط بعض اسماء عربيه‌نك جمعی، جمع اقصی [*] صیغه‌سیله بتکرار جمعلنیرکه بو کبیلره «جمع الجمع» دینور.

مفرد	— ید	قول	اسم
جمع	— ایدی	اقول	اسماء
جمع الجمع	— ایادی	اقاویل	اسامی . . . کبی .

عربیده بعض جمع اقصانلك جمع مؤنث سالم صیغه‌سیله جمعلندیکی واردر. فخر کائنات علیه اکمل التحیات افندیمزك (انکن صواحبات یوسف) قول شریفنده‌کی صواحبات کبی.

بناءً علیه لسانمزده غلط اولدیغی شایع اولان مصارفات، لوازمات کبی لفظلرك غلط اولمادیغی تظاهر ایتمش اولور.

تمرین

آشاغیده‌کی کلماتك جمع مکسرلرینی یازیکز.

رُتبه . ظُلمة . قُبّه . قیمة . همة . فرقة . علة .
طالب . ساکن . بریّة . خطیئة . سجیّة . وکیل .
وزیر . حبیب . ولی . وصی . جواب . مِزاج .
اَکمَل . جوهر . شائبة . لازمه . قافیة .

سؤال — جمع مکسر نصل جمعدر؟ جمع مکسر قاچ قسمدر

---

[*] اولکی حرفی مفتوح، اوچنجی حرفی الف اولوب اندن صوکره ایکی ویا اوچ حرف بولونان هر جمع صیغه‌سنه «جمع اقصی» ویا «صیغهٔ منتهی الجموع» دینور.

بیان ایدیکز ؟ «جمع قلت»ك وزنی قاچدر؟ جمع کثرتك مشهور اولان وزنلری هانکیلریدر ؟ جمع اقصی وجمع الجمع هانکی جمعلره دینیر .

{ کیفیت اسماء عربیه }

عربجهده ارککك ایچون استعمال اولونان اسملر باشقه دیشی ایچون استعمال اولونان اسملر باشقه‌در .

مؤنثلرده علامت تأنیث بولونوب مذکرلر علامت تأنیثدن خالی اولور .

علامت تأنیث اوچدر . تاء مربوطه، الف ممدوده، الف مقصوره‌در .

مؤنثلرده اشبو اوچ علامتدن بری بولونور : حکمة ، فتوی ، صحراء کبی .

مؤنث: «حقیقی» و «غیرحقیقی» اولمق‌اوزره ایکی قسمدر.

مؤنث حقیقی — کندی جنسلرندن ارککلری اولان مؤنثلردر : زینب، امرأة، ناقه کبی .

مؤنث غیر حقیقی — کندی جنسلرندن ارککلری اولمایان مؤنثلردر : رحمة، جنة، خدمة کبی .

« مؤنث غیر حقیقی » لفظی و معنوی اولمق اوزره ایکی قسمدر .

مؤنث لفظی — آخرنده علامات تأنيثدن برى بولونان اسملردر : آخرة، دعوی، صحراء كبی .

مؤنث معنوی — علامت تأنيثدن خالی اولوب مؤنث اعتبار اولونان اسملردر : نَفس. ارض، شمس كبی .

علامات تأنيثدن اولان تاء مربوطه‌كه [*] بوكا « تاء تأنيث » دخی دیرلر . مؤنثلرده دائما زائددر . بناءً عليه كلمه‌نك آخرنده‌كی تانك «تأ تأنيث» اولوب اولمديغنی آكلامق ايچون مذكور تانك خذفی كفايت ايدر . اكر بعد الحذف كلمه‌نك معنای اصليسی باقی قاليرسه تأ تأنيث اولديغی والا تاء تأنيث اولمايوب نفس كلمه‌دن بولونديغی مستبان اولور : ظلمة، رحمة، خدمة كلمه‌لرنده اولديغی كبی .

تأ تأنيث عثمانليجه ايكی درلو استعمال اولونور. يانقطه‌لری حذف اولونارق هاء رسميه صورتنده ويا تأ مبسوطه هيئتنده يازيلير : عباره، خاتمه، مصلحت، ملاقات، مكافات كبی .

[قاعده] تاء مبسوط يازيلان مؤنث كلمه‌لر قاعدهٔ عربيه اوزره مضاف اولدقلرنده ويا حرف تعريف آلدقلرنده وياخود تنوينی قبول ايتدكارنده « تا » بهمه حال اصلنه رجوع ايدر يعنی تأ كرد صورتنده يازيلير : خاتمة الكتاب ، لاجل الملاقاة ، لمصلحة ، مرحمةً ، مكافاةً كبی .

[اخطار] تأ مبسوطه صورتنده يازيلان بعض تالر نفس كلمه‌دن معدود اولور . بو صورتده انلر تأ تأنيث عد ايدلمز . ومضاف

---

[*] شو « ة، ـة » شكلده اولان تالره تأ مربوطه وتأ كرد وشو «ت» هيئتده اولان تالره «تأ مبسوطه» وياخود «تأ طويل» دينور .

حاللرنده، تنوین وحرف تعریفی قبوللرنده تأکرد صورتی اخذ ایده‌میوب مبسوطه هیئتنده قالیرلر : ثبت، اثبات، وقت، التفات ـ بالاثبات، وقتاً، موقوتاً، التفاتاً کبی .

علامات تأنیثدن اولان الف ممدوده [*] کلمه‌نك حروف اصلیه‌سنه زیاده قیلنان وکلمه‌نك آخرنده بولونان الفدرکه کندندن صوکره دائما همزه بولونور : صحراء، بیداء، شعراء، اولیاء کبی .

(سماء، رداء، غداء) کبی بعض کلمه‌لرك آخرنده‌کی الف ممدوده‌لر زائد وهمزه‌لر اصل اولدیغندن مؤنث دکلدر . زیرا سماءنك اصلی « سماو » ورداءنك اصلی « ردای » غداءنك اصلی « غدای » اولوب همزه‌لر واودن ویادن منقلبدر .

الف ممدوده ایله مؤنث اولان اسملر عثمانلیجه ده پك آز قوللانیلیر . وقوللانیلانلر دخی همزه‌سز اولارق « صحرا » طرزنده قوللانیلور .

الف مقصوره ، کلمه‌نك آخرنده زائد اولان و « ی » شکلنده یازیلوب الف اوقونان، الفدر : دعوی ، فتوی ، کبی .

بعضاً الف مقصوره‌لر نفس کلمه‌دن اولمسیله علامت تأنیث اولماز : معنی، مرسی کبی .

اکر کلمه‌نك آخرنده « ی » اولورسه اول زمان علامت

---

[*] کرك مقصور اولسون وکرك ممدود اولسون تأنیث ایچون اولان الفه « الف تأنیث » دخی دینور .

تأنيث اولان الف مقصوره « ا » شكلنده رسم اولونور . « ادنى » نك مؤنثنده دنيا و « اعلى » نك مؤنثنده عليا يازلديغى كبى .

الف مقصوره ايله مؤنث اولان عربى اسملردن عثمانليجه‌ده قوللانيلانلر التى يدى كلمه‌دن [*] عبارت اوله‌رق همان محدود كبيدر .

[قاعده] كرك اصلى اولسون وكرك علامت تأنيث اولسون آخرنده الف مقصوره بولنان اسملره ادوات تركيه‌دن برى لاحق اولورسه الف مقصوره (ا) شكلنده رسم اولونور : دعوالر، دعوايى، دعوادن، معنالر، معنايى، معنادن كبى .

مؤنث معنوى — بش نوعدر :

١ — مصر ومضر كبى بيوك شهر اسملريله قبيله اسملرى .

٢ — زينب، كلثوم، هند كبى تاسز اولان قادين اسملرى .

٣ — جمع مذكر سالمدن ماعدا اولان جمعلر : رسائل، كواكب كبى .

٤ — الف، با، تا . . . الخ كبى حروف هجا اسملرى .

٥ — تالرى مقدر اولارق كتب لغتده مؤنث [**] اعتبار اولونان اسملردركه بونلره « مؤنث سماعى » دخى اطلاق

[*] فتوى، دعوى، شورى، خنثى، انثى ، كبى .
[**] بونلر مؤنثات غير حقيقيه‌دندر .

ایدرلر . بونلر بر قاعده تحتنده اولمدقلرندن بیلنمسی ایشیدوب بلله مه یه وکتب لغته مراجعته موقوفدر .

مؤنث سماعی بروجه آتی التمش قدر اسمدن عبارت اولوب بونلرك بعضلری لسان عثمانیده قوللانیلور . مؤنثات مذکوره دن بر قسمی دائما مؤنث اعتبار اولنوب برقسمنکده تذکیر وتأنیثی جائز اولور .

(دائما مؤنث اعتبار اولونان اسملر)

اذن . ارض . اصبع . افعی . بئر . ثعلب . جحیم . جهنم . دار . درع . دلو . ذراع . ذهب . رجل . ریح . ساق . سراویل . سعیر . عرب . شمس . شمال . عصا . عنكبوت . عین . غول . فخذ . فردوس . قدم . كف . نفس . ید . یمین . ارنب . ضبع . عقرب . عضد . فأس . فرس . قوس . كأس . كبد . كتف . ملح . نعل . نار .

§

(بعضاً مذکر وبعضاً مؤنث اعتبار اولونان اسملر)

سماء . لسان . قضا . عنق . طریق . سبیل . سكین . سلاح . مسك . حال . نخل . فلك .

سؤال — عربجه ده علامت تأنیث قاچدر ؟ مؤنث حقیقی وغیر حقیقی‌یی تعریف ایدیکز ؟ مؤنث لفظی هانکی کلمه‌لردر ؟ تاء تأنیثلر لسان عثمانیده قاچ درلو یازیلیر ؟ تاء تأنیث ایله تاء اصلی نصل تفریق ایدیلیر ؟ آخرنده الف مقصوره اولان عربی اسملره ادوات ترکیه لاحق اولورسه نه تبدلات وقوعه کلیر ؟ مؤنث معنوی قاچدر ؟ مؤنث سماعی هانکی اسملردر ؟

(اسم مكان — اسم زمان) — عربی اسم مكان وزمانلری كثيراً عثمانليجه‌ده مستعملدر . اسم مكان ايله اسم زمان ، اصلی اوچ حرفلی اولان ماده‌دن [مَفْعَل ، مَفْعِل ، مَفْعَلَه ، مَفْعِلَه] وزنی اوزره كلير [*] : مطبَخ ، مجلِس ، مطبَعه ، منزِلة كبی .

ذكر اولونان وزنلرده اسم مكان ايله اسم زمان مشتركدر . اگر مكان معناسی قصد اولونورسه فعلك وقوع بولديغی زمانه دلالت ايدر . مثلا : (مولد نبی « صلی الله عليه وسلم » فلان كيجه‌در) دنيلدكده « مولد » كلمه‌سی اسم زمان و (فلانك مولدی ادرنه‌در) دنيلدكده اسم مكان اولور .

سالف الذكر درت وزن ، ماده‌نك حروف اصليه‌سنه گوره بالقاعده تبدل ايدر . شويله كه :

اورته‌سنده « ی » اولان ماده‌لرك اسم مكان وزنی (مَفال ـ مَفيل) وزنی اخذ ايدر : زور (زيارت) = مزار . سير = مسير . بيت = مَبيت . بيع = مَبيع . [**] كبی .

---

[*] فعل مضارعنك اورته‌سی مفتوح ويا مضموم اولان ماده‌لردن « مَفعَل ، مفعَله » ومكسور اولانلردن « مفعِل ، مفعِله » وزنی اوزره كلديكی صرف عربی اوقويانلره خفی دكلدر .

[**] مبيع كبيلرده يانك حركه‌سی ماقبلنه نقل اولونارق مبيع دينلمز زيرا نقلی حالنده لفظاً اسم مفعوله ملتبس اولاجغندن حركه‌سی ابقا ايديله‌رك (مبيِع) دينيلير .

اورته‌سنده « و » اولان ماده‌لردن یالکز (مفال) وزنی اوزره کلیر : کون = مکان . قول = مقال کبی .

آخرنده « و ـ ی » اولان ماده‌لردن (مَفلی) وزنی اوزره کلیر : لهو = مَلهیٰ . شتو = مشتیٰ . جری (جریان) = مجریٰ . کبی .

آخری تشدیدلی اولان ماده‌لردن (مَفَلّ) وزنی اوزره کلیر : قرار = مقرّ . فرار = مفرّ . حلّ = محلّ . کبی .

عربی اسم مکان وزمان صیغه‌لری ترکجه « لر » اداتیله جمعلنه‌رك قوللانلمق جائز اوله‌جغی کبی اصول عربیه اوزره دخی جمعلنوب کثیراً لسان عثمانیده استعمال اولونور .

عربی اسم مکان وزمان صیغه‌لرینك جمعی (مفاعل) وزنی اوزره کلیر : مجلس = مجالس . مکتب = مکاتب . مدرسه مدارس . کبی .

مفال ومفیل وزننده اولانلرك جمعی « مفائل » مفلی وزننده اولانلرك « مفالی » مفلّ وزننده اولانلرك « مفالّ » وزنی اوزره کلیر : مقال (مقائل) . مسیر (مسائر) . مجری (مجاری) . محل (محالّ) . مفر (مفارّ) کبی .

سؤال — عربی اسم زمان ومکانلری قاچ وزن اوزره کلیر ؟
کلمه‌نك اورته‌سنده وآخرنده (و ، ی) اولان ویاخود آخری مشدد

اولان كلمه‌لرده اوزان مذكوره نه صورت اخذ ايدر ؟ اسم زمان ومكانك جمعى نه‌وزنى اوزره كلير ؟

(اسم تصغير) — عربى اسم تصغيرلردخى بعضاً لسان عثمانيده قوللانيليير . صرف تركيده بيان اولونديغى اوزره بو اسم ، تصغير وتقليله دلالت ايدر .

اسم تصغيرك وزنى (فُعَيْل ، فُعَيْعِل ، فُعَيْعِيل) در .

برنجى وزن اوچ حرفلى وايكنجى وزن درت حرفلى اسملره واوچنجى وزن بش حرفلى مزيداتك تصغيرلرينه مخصوصدر .

اوچ حرفلى بر اسمى تصغير ايتمك ايچون اولى مضموم وايكنجى حرفى مفتوح قيلندقدن صوكره اوچنجى اولمق‌اوزره ساكن بر يا زياده ايديليير: عبد = عُبَيْد (قولجغز). كبى .

(قاعده) — تانى مقدر اولان اوچ حرفلى مؤنث سماعيلرك تصغيرنده تا اعاده قيلنور : شمس = شميسة . عين = عيينة . كبى .

درت حرفلى اولان اسملرى تصغير ايتمك ايچون كما فى السابق حرف اول مضموم ، ايكنجى حرف مفتوح قيلنوب ياى تصغيرك آلتنده كى حرف مكسور قيلنور : دفتر = دُفَيْتِر . درهم = دُرَيْهِم . كبى .

بش حرفلى اولان مزيداتك تصغيرلرى دخى سالف الذكر « فعيعيل » وزننده كلير : تاريخ = تُوَيْرِيخ . مكتوب = مُكَيْتِيب . كبى .

اسم آلت — لسان عثمانیده اکثریتله مستعمل اولان عربی اسم آلتلر اوچ وزن اوزره کلیر. انلرده : (مِفعَل، مِفعال، مِفعَله) وزنلریدر : مِثقب، مِحور - مِصباح. مِزراق - مِنقله ، مِروحه کبی .

عربی اسم آلتلرك ترکجه جمعلنه‌رك استعمالی شایعدر . مزراقلر، مفتاحلر کبی. بعضاً اصول عربیه اوزره‌ده جمعلنوب عثمانلیجه‌ده استعمال اولونور . شویله که : (مفعل، مفعله) وزننك جمعی « مَفاعِل » وزنی اوزره کلیر : مِنبر = منابر . مِکنَسه = مکانس . کبی .

(مِفعال) وزننك جمعی « مفاعیل » کبی کلیر : مفتاح = مفاتیح . میزان = موازین کبی .

اسماء عربیه‌یه ادوات ترکیه الحاق ایدیله‌رك عباره‌سنده استعمال اولونابیلیر. احوال اربعه‌یه اوغرادقلرنده یعنی (مجرد، مفعول به . . . ، . . . الخ) اولدقلرنده قواعد ترکیه‌یه تابعدرلر .

سؤال — عربجه اسم تصغیر قاچ وزن اوزره کلیر؟ اوچ حرفلی بر اسمی نصل تصغیر ایتملی ؟ اسم آلت قاچ وزن اوزره کلیر ؟ اسم آلتك جمعی قاچ وزن اوزره کلیر بیان ایدیکز ؟

{اسماء فارسيه}

كرك اسم جنس وكرك علم اولسون اسماء فارسيه لسان عثمانيده پك زياده مستعملدر: خدا، آتش، كشور، درخت، ديوار، شيراز كبى. فارسى اسم جمعلرى دخى بعضاً مستعملدر: كروه، لشكر كبى.

§

{كميت اسماء فارسيه}

فارسى اسملر ايجاب حالده يا تركجه «لر» ايله جمعلنه‌رك قوللانيلير وياخود قاعدهٔ فارسيه اوزره جمع ياپيله‌رق استعمال اولونور.

[اخطار] اسماء فارسيه‌نك عربى اصولى اوزره جمعى جائز اولماديغى كبى سائر ادوات عربيه‌نك ادخال وعلاوه‌سيله استعمالريده اصلا جائز دكلدر. مثلا: جهان، دهان لفظ فارسيلرينى (جهن، اجهنه ـ دهن، ادهنه) طرزنده اصول عربيه‌جه جمعله‌مك جائز اولماديغى كبى ينه فارسى اولان (پيشين، فروخت، كرم) كبى لفظلره ادوات عربيه ادخال والحاقيله (پيشينات، پيشيناً، بجايشاً، بالفروخت، كرميت) [*] دنيلمك اصلا جائز اولاماز.

---

[*] كرميت لفظنك استعمالى پك شايع ايسه‌ده (كرمى) ديمك وار ايكن خلاف قاعده كرميت استعمالنه جواز يوقدر.

فارسى بر اسمى قاعدهٔ فارسيه اوزره جمع ياپمق ايچون اول اسمك آخرينه «آن» لفظى الحاق اولونور :

مفرد	جمع
مردم	مردمان
پدر	پدران
دادر	دادران . . . كبى .

[اخطار] تركجه كبى فارسيده دخى آيروجه تثنيه صيغه‌سى يوقدر .

فارسيده اصول جمع اوچدر : «١» ذى روحلرك جمعى . «٢» ذى روح اولمايانلرك جمعى . «٣» صاحب نشو ونما وذى تجدد اولانلرك جمعى در .

ذى روح اولانلرك جمعى — مفردك آخرينه (آن) علاوه‌سيله اولور. يوقاروده كچن مثاللر كبى . انسان اعضاسندن چفت بولونانلرى دخى «آن» ايله جمعله‌مك جائز اولور : «لب ـ لبان» ، «چشم ـ چشمان» كبى .

ذى روح اولمايانلرك جمعى ـ اسملرك آخرينه (ها) الحاقيله اولورسه‌ده بو نوع جمعلر عثمانلى لساننده قوللانلماز : «كار ـ كارها» ، «خانه ـ خانه‌ها» ، «شكوفه ـ شكوفها» كبى .

صاحب نشو ونما وذى تجدد اولانلرك جمعى ـ بواسملر هرايكى صورتله جمعلنيرسه‌ده «آن» ايله جمعى اغلبدر : «درخت ـ درختان» ، «شب ـ شبان» ، «آفتاب ـ آفتابان» كبى .

آخرى هاء رسميه ايله بيتن كلمه‌لر (آن) ايله جمعلندكلرى

زمان مذكور (ه) كاف فارسی‌یه تبدیل اولونور: «بنده ـ بندگان»، «تشنه ـ تشنگان»، «خسته ـ خستگان» كبی.

اكر كلمه‌نك آخرنده (ا) ویا (و) ممدوده بولونورسه علامت جمع اولان (آن) دن اول بر یا زیاده ایدیلیر: «كدا ـ كدایان»، «خوشكو ـ خوشگویان» كبی.

[اخطار] ـــ فارسی اسملر قواعد فارسیه اوزره بر كره جمعلندكدن صوكره بر كره دها تركجه «لر» اداتیله جمعلنمك جائز اولاماز. مثلا زنان، مردان جمعلرینی (زنانلر، مردانلر) صورتنده بر كره دها جمعله‌مك پك بیوك معیباتدن معدوددر.

سؤال ـــ لسان عثمانیده مستعمل فارسی اسملرك هانكی اصول اوزره جمعی جائزدر؟ بر اسم فارسی، اصول فارسیه اوزره نصل جمع یاپیلیر؟ اخرنده (ا، و) اولان اسملرك جمعنده نه‌زیاده ایدیلیر؟ اخرنده هاء رسمیه بولونان اسملرك جمعنده هاء رسمیه نه اولور؟

{كیفیت اسماء فارسیه}

ذی روح یعنی جانلی اولمایان وذوی العقولدن بولونمایان فارسی اسملرده تذكیر وتأنیث اصلا معتبر دكلدر. آنجق ذی روح اولان اسملرك تذكیر وتأنیثی اسملرك دكشمه‌سیله تفریق اولونور. یعنی مذكرایله مؤنثك آیری آیری اسملری واردر.

مذکر :	مرد	پدر	پسر	برادر
	ارکك	بابا	اوغلان چوجق	ارکك قرنداش
مؤنث :	زن	مادر	دختر	خواهر
	قادین	انا	قیز چوجق	قیز قرنداش

ذی روح اولان اسمك مذکر ومؤنثی ایچون باشقه باشقه اسم اولمادیغی صورتده تفریق جنس ایچون نوع انساندن اولانلرك مذکری ایچون « مرد » ومؤنثی ایچون «زن» لفظلری ونوع حیواندن اولانلرك مذکر ومؤنثی ایچون دخی « نر، ماده » لفظلری علاوه ایدیلیرسه‌ده بو صورت لسان عثمانیده مستعمل دکلدر :

	نوع انسان ایچون	نوع حیوان ایچون
مذکر :	پیر مرد	شیر نر [*]
	اختیار آدم	ارکك ارسلان
مؤنث :	پیرزن ـ پیره‌زن	شیر ماده
	اختیار قادین	دیشی ارسلان

اسم زمانه — اسم مکانه — فارسی اسم زمانلری بر قاعدهٔ مطرده تحتنده اولمایوب سماعیدرلر. بهاران (ایلك بهار)، تابستان (یاز)، زمستان (قیش)، سحرگاه (سحر وقتی)، روز (کوندز)، شب (کیجه)، ماه، هفته، سال کبی .

[*] «نر» لفظی موصوفنه تقدم ایدرسه آخرینه بر هاء رسمیه علاوه اولونارق را دخی مشدد اولور : نره گاو (بوغا)، نره‌شیر (ارکك ارسلان) کبی .

لسان عثمانيده اكثريتله مستعمل اولان فارسی اسم مكان صيغه‌لری اسماء بسيطۀ فارسيه وعربيه‌نك اواخرينه بر طاقم ادات علاوه‌سيله ياپيلير كه لسان عثمانيده مشهور ومتعارف اولانلری بروجه آتيدر :

١ — گاه : ارامگاه . قلبگاه . پيشگاه . . كبی .
٢ — كده : آتشكده . محنتكده . ميكده . . كبی .
٣ — ستان : گلستان . سنكستان. افغانستان، تركستان كبی
٤ — زار : گلزار . لاله‌زار . چمنزار . . . كبی .
٥ — دان : قلمدان . بخوردان. شمعدان . . . كبی .

بونلردن باشقه اسماء مذكوره‌نك آخرينه (لاخ، سار) لفظلرينك علاوه‌سيله‌ده اسم مكان ياپيلير : سنكلاخ . چشمه‌سار . . . كبی .

« سرای » ، « خانه » لفظلرينك الحاقيله‌ده بر چوق اسم مكان خاص صيغه‌لری واردر كه لسان عثمانيده پك چوق استعمال اولونور : مهمانسرای، ساحلسرای، كلشنسرای ـ مسافرخانه، ساحلخانه، مهندسخانه، طوپخانه . . . كبی .

اسم تصغير — اسماء فارسيه وعربيه‌نك آخرينه (ك، چه) علاوه‌سيله ياپيليرسه‌ده لسان عثمانيده « چه » ايله ياپيلانلر مستعملدر : ديوانچه . لغتچه . بازيچه . . . كبی .

اسم آلت — فارسی اسم آلتلری اکثریتله کلمات مرکبه‌دن اولدقلری جهتله لسان عثمانیده پك مستعمل دکلدر . آنجق تابه، دستره کبی پك شایع اولان کلمات معدوده استعمال اولونمقده‌در .

{ اسماء اجنبیه }

عربی فارسیدن باشقه سائر لسانلردن دخی لسانمزه برطاقم اسملر آلنمشدر : باراقه ، پروغرام ، استاسیون ، واپور ، تلغراف . . . کبی .

اسماء اجنبیه‌نك بوکونکی کونده لسانمزده قوللانلمسی[*] وکوندن‌کونه تزایدایله‌مسی جهتیله بروجه آتی موادك محافظه‌سی لزومنی اخطاره مجبوریت حاصل اولمشدر :

١ — عبارهٔ ترکیه اراسنده مستعمل اسماء اجنبیه، جمعی اقتضا ایلدکده بهمه‌حال قواعدترکیه‌اصولیله جمعلنملی . بونلرك منسوب‌اولدقلری لسانلرك (ویاعربی،فارسی) قواعدی اوزره جمعلری جائز دکلدر . مثلا : واپورلر دینیلوب واپورات، واپوران دینلمك اصلا جائز اولاماز .

[*] لسان عثمانیده اك چوق قوللانیلان اسماءاجنبیه ایلروده برفصل مخصوصده بیان اولوناجقدر .

٢ — اسماء اجنبیه احوال اربعه‌یه اوغرادقلرنده قواعد ترکیه‌یه تابعدرلر . انجق بونلرك آخرنده بولونان ساکن قافلر وکافلر (غ ، گ)ه تبدیل اولونماز . [*] ایستاتیستیق، ایستاتیستیقی کبی .

٣ — اسماء اجنبیه ادات عربیه وفارسیه‌یی اخذ ایده‌مدکلری کبی الفاظ عربیه وفارسیه ایله عربی وفارسی اصولی اوزره ترکیب دخی ایدیله‌مزلر .

سؤال — لسان عثمانیده قوللانیلان فارسی اسم مکان اداتلری هانکیلریدر؟ فارسی اسملر نصل تصغیر ایدیلیر ؟ اسماء اجنبیه‌نك عبارهٔ ترکیه اراسنده حین استعمالنده دقت اولوناجق مواد ندر؟

باب ـ ٢

{ صفت }

براسمك حال وشانی یعنی نه‌حالده ونه شکلده بولوندیغنی بیلدیرن کلمه‌یه « صفت » وحال و شانی بیلدیردیکی اسمه دخی « موصوف » دینور : بیوك او ـ سیاه آت کبی که (بیوك ، سیاه) کلمه‌لری صفت؛ (او، آت) اسملری دخی موصوفدر .

[*] فرانق، لاستیك کبی بعض اسملر مستثنا صاییلیر .

ترکجه صفتلر « سماعی » و « قیاسی »ناملریله ایکی نوعه آیریلیر .

صفت سماعیه — برقاعده ایله یاپیلمایوب یالکز آغزدن ایشتمکله بلله‌نیان صفتلر اولوب بونلرده : « الفاظ وصفیه » ایله « اسماء اعداد » دن عبارتدر .

الفاظ وصفیه — حد ذاتنده معنای وصفیت اولان لفظلردرکه بونلره « صفت اصلی » دخی دینور : آق، قاره، صاری، بیوك، اوفاق، کوزل، چرکین، ایو، کوتو، اوزون، قیصه، طار، کنیش کبی .

اسماء اعداد — صایبلری بیلدیرن اسملردر صفت بر اسمك حال وشانی بیلدیردیکی کبی عددلرده بر اسمك کمیتنی (صاییسنی) کوستردیکندن صفت نوعندن معدوددر .

{ اسماء اعداد }

اسم عددلر (اصلیه، کسریه، رتبیه، توزیعیه) نامیله درت نوع اولوب بونلردن اعداداصلیه ایله کسریه‌نك ماعداسی قیاسی اولدقلرندن صفت قیاسیه بحثنده « اعداد وصفیه » نامیله ذکر وبیان اولوناجقدر .

اعداد اصلیه — بسیط ، مرکب اولمق اوزره ایکی قسمدر . بسیط اولانلر بردن طقوزه قدر اولان بروجه آتی عددلردر :

بر	ایکی	اوچ	درت	بش	آلتی	یدی	سکز	طقوز
١	٢	٣	٤	٥	٦	٧	٨	٩

مرکب، طقوزدن یوقاری اولان بالجمله عددلردرکه اعداد اصلیهٔ بسیطه علاوه‌سیله حاصل اولور : اون، اون‌بر، اون‌ایکی، اون‌اوچ الخ . . . یکرمی، یکرمی‌بر، یکرمی‌ایکی الخ . . . اوتوز، قرق، اللی، التمش، یتمش، سکسان، طقسان، یوز، ایکی‌یوز الخ..... بیك، ایکی بیك الخ..... اون بیك الخ..... یوزبیك کبی‌که اشبو صاییلرك بهرینه « اسم عدد » وصاییلان شیئه دخی « معدود » دینور . مثلا : التی الما، یدی پورتقال دیدیکمزده التی لفظی المایی ویدی لفظی دخی پورتقالی وصف ایدرك صفت اولدیغی کبی التی ایله یدی‌یه « اسم عدد » والما ایله پورتقاله « معدود » دینور .

اسم‌عددلر معدودلریله برلکده کلوب اصلا ادات جمع آلمازلر . نتکم معدودلری دخی آلمادیغی یوقارووده بیان اولوندی .

اعداد کسریه — اعداداصلیه‌نك جزؤلرینی یعنی پارچه‌لرینی بیلدیرن اسملردر : یارم (بچق) اوچده بر، ایکیده بر، دردده اوچ، سکزده‌ایکی الخ . . . کبی‌که بونلرده صفت سماعیه مقامنده قوللانیلیر . یارم عصر، اوچ بچق آی کبی .

تمرين

اشاغیده‌کی کلمه‌لرك اسم اولانلرینه بر صفت وصفت اولانلرینه‌ده بر موصوف علاوه ایدیکز .

خانه . سیاه . صاری . چایر . کوچك . قیرمزی . چیزمه . کاغد . بول . آجی . مناره . آچ . کنیش . طاغ .

تمرين دیکر

اسم عددلری آییریکز هانکیسی اصلی وهانکیسی کسریدر بیان ایدیکز .

بش آغاج . اون پورتقال . درت بچق آی . یارم اکمك . سکزده اوچ . درتده بر . یدی اقلیم . درت کوشه . اللی ایکی کون . هفته‌ده بر .

صفت قیاسیه — قاعده ایله یاپیلان صفتلردرکه ـ فعللردن مشتق اولدقلری‌چون « فرع فعل » نامی ویریلن وافعال بحثنده آیروجه بیان ایدیله‌جك اولان ـ (اسم فاعل ، اسم مفعول ، صفت مشبهه ، صفت مبالغه) صیغه‌لریله اسملره وسماعی صفتلره بعض ادوات علاوه ایدیله‌رك یاپیلانلردن وبالخاصه اعداد وصفیه‌دن عبارتدر .

(اسملرده يابيلان قياسى صفتلر)

تركجه اسملرك آخرينه (لى، لو [*] جه، جى) علاوه اولونورسه قياساً صفت اولور. بونلردن (لى، لو، جه) نسبت وصاحبيت معناسى افاده ايدر: بروسه‌لى، استانبوللو، هيبتلى، عربجه، فرانسزجه كبى.

« جه » لفظى بعضاً لياقت اداتى اولور: مردجه، انسانجه كبى كه مرده، انسانه لايق صورتده ديمك اولور.

« جى » دخى بر اسمه الحاق اولوندقده بر كار ايله اشتغال معناسى افاده ايدن بر نوع صفت اولور. سودجى، اكمكجى كبى.

بر اسمك آخرينه خفيفلرده « دش » وثقيللرده « داش » كتيريليرسه ينه صفت اولوب برلك معناسى افاده ايدر. ييردش، يولداش كبى كه ييرلرى ويوللرى بر ديمكدر.

بعض اسملرك آخرينه « مسى » لفظى كتيريله‌رك معناى تشبيهى مفيد بر نوع صفت ياپيلير. اورمانمسى، ابدالمسى كبى كه اورمان وابدال كبى ديمك اولور.

اسم عددلرله اسم زمان واسم مكان اصليلره « لك - لق » الحاق اولونارق ينه بر نوع صفت ياپيلير ولياقت ومقدار معنالرينى مفيد اولور: يكرميلك، بركونلك، طقوز آيلق، اوطه‌لق كبى.

---

[*] منفى صورتلرده (لى، لو) يرينه « سز » اداتى كلير. نتكيم « طاتلى - طوزلو » صفتلرينك منفيسنده « طاتسز - طوزسز » دينيلير.

تمرين

آشاغیده‌کی اسملره سماعی صفتلره ایجاب ایدن اداتلری علاوه ایده‌رك صفت یاپیکز .

بیبر . درد . عرب . اکمك . مرکب . روم . ماوی . ادرنه . زور . عجم . کدر . یوغورت . قیش . افطار . اوص . پرده .

سؤال — صفت قیاسی نیه دیرلر ؟ اسملره هانکی اداتلر علاوه اولنورسه صفت اولور ؟ بو اداتلر اسملرك نوه‌لرینه داخل اولور ؟

(صفت اصلیه‌دن یاپیلان قیاسی صفتلر)

صفت اصلیه‌لردن قیاساً یاپیلان صفتلر معنای وصفینك (تصغیر ، تأکید ، تفریط ، تفضیل) نی کوسترن صفتلردرکه بروجه آتی بیان اولونور :

صفتلری تصغیر ایتمك :

معنای وصفینك تقلیلی ایچون اکثریا صفتك آخرینه «جه» لفظی الحاق اولونور : قاره‌جه ، قوریجه ، آغیرجه کبی که براز قاره ، قوری وبراز آغیر دیمك اولور . [*]

بعضاً صفتلرك آخرلرینه خفیفلرده « مترك » و ثقیللرده « مترق » لفظی کلیر : اکشیمترك ، صاریمترق کبی که آز اکشی ،

[*] « جه » نك معانیٔ کثیره‌سی واردرکه ادوات بحثنده بیان اولوناجقدر .

آز صاری دیمك اولور . وبعضاً دخی « مسی » لفظی کتیریله‌رك تشبیه معناسنی متضمن بر نوع صفت قیاسیه اولور : اکشیمسی ، طاتلیمسی کبی .

ادات تصغیر اولان (جك ـ جق) لفظلری دخی بعضاً صفتلره لاحق اولور. نته‌کیم اسم تصغیر بحثنده بالمناسبه تفصیلاً بیان اولوندی .

صفتلرك تأکیدی :

معنای وصفینك تمامیتنی افاده ایتمك ایچون بعض کره صفتك برنجی حرفی آلنوب آکا اکثریتله « پ » ویا « س » ویاخود « م » الحاق اولونارق صفتك اولنه کتیریلیرکه بو نوع صفتلره « صفات مؤکده » اطلاق اولونور : صاپ صاری ، سیم سیاه ، موس مور کبی . [*] لکن چیریل چپلاق ، صر صیقلام کلمه‌لری (ر) ایله کلدیکندن شاذدر .

صفتلرك مبالغه‌سی :

صفتلرده مبالغه معناسی افاده اولونمق لازم کلیرسه اوللرینه (پك ، چوق ، زیاده) کلمه‌لرندن بری کتیریلیر : چوق کوزل ، پك بیاض ، زیاده آجی کبی .

مبالغه‌ده بر درجه دها شدت قصد اولونورسه اول وقت

---

[*] لسان عثمانیده زیاده مستعمل اولان صفات تأکیدیه آخر کتابده فصل مخصوصنده بیان اولوناجقدر .

(غايت ، پك چوق) لفظلرى كتيريلير : غايت اوجوز ، پك تكلفلى كبى .

تفضيل :

صفتلرده تفضيل يعنى برينك ديكره فضل ورجحانى قصد اولونورسه بونى افاده ايچون ايكى طريق واردر :

برنجيسى : صفت مضاف اولارق اولنه « آك » اداتى كتيريليرر : شو اولرك الك بيوكى ، كبى .

ايكنجيسى : مفضل عليه « دن » اداتى الحاق اولوندقدن صوكره صفت « دها » لفظيله برلكده كتيريليرر : احمد افندى حسين افنديدن دها چالشقاندر كبى كه بوراده احمد افندى (مفضل) وحسين افندى (مفضل عليه) در .

صفت تفضيليه‌دن بعضاً (دها) اداتى حذف اولونور : بو ، آندن كوزل دينيلير كه دها كوزل ديمك اولور .

اعداد وصفيه — « اعداد توزيعيه » ايله « اعداد رتبيه » دن عبارتدر .

[اعداد توزيعيه]. برشيئك مساوات اوزره بولونمش اولان پارچه‌لرينى بيلديرن صايبلردركه اعداد اصليه‌نك آخرى ساكن ايسه حركهٔ رسميه ايله مفتوح قيلندقدن صوكره بر ساكن « ر » الحاق اولونارق يپيلير : برر ، اوچر ، بشر كبى .

آخرنده « ى » اولان اسم عددلرده رادن اول برده شين مفتوحه زيادة ايديلير : ايكيشر ، آلتيشر ، يديشر كبى .

[اعداد رتبيه] ، بر شـيئك درجه ومرتبـه‌سنی بیلدیرن صاییلردرکه کذلك اعداد اصلیه‌نك آخرینه بر «نجی» الحاقیله یاپیلیر : برنجی، اوچنجی، بشنجی کبی .

اسم عددك آخرنده حرف املا اولورسه حرف املا حذف اولونور : ایکنجی، یدنجی، التنجی کبی .

[قاعده] درت کلمه‌سنك تاسی حرکه‌لندکده دال اولور : دردی، ‌درده، دردك، دردنجی، دردر. کبی .

[تنبیه] ذکر اولونان «ر، نجی» اعداد مرکبه‌نك ایکنجی جزئنه لاحق اولور . اللی ایکیشر، اللی ایکنجی ـ یوز اونر، یوز اونجی کبی .

[فائده] برکلمه‌نك عمومیتله صفت اولوب اولمادیغنی آکلامق ایچون آخرینه (کیمسه، شی) لفظلرندن برینی کتیرملی . اکر معنی صحیح اولورسه صفتدر، اولمازسه دکلدر . مثلا (کوزل، کوتو) کلمه‌لری صفتدر. زیرا: کوزل کیمسه، کوتو شی دینلمك صحیح اولور. لکن (قاپو، آت) کلمه‌لری صفت دکلدر . زیرا : قاپو کیمسه، آت شی دینلمك صحیح اولماز یعنی بر معنی حاصل اولماز .

تمرین

آشاغیده‌کی اسملرك هانکیسی اعداد توزیعیه وهانکیسی اعداد رتبیه قسمندندر اوزرلرینه اشارت ایدیکز .

بشنجی . اوچر . قرق سکزر . یوز ایکنجی . سکسانر . بیگنجی . یتمشر . بیکر . یکرمی دردر . اوتنجی . طقسانجی اوتوزر .

تمرین دیکر

آشاغیده‌کی عدد اصلیلرك تك نومروده اولانلرینی اعداد توزیعیه و چفت نومروده اولانلرینی دخی اعداد رتبیه یاپیکز .

ایکی . بر . التی . اون ایکی . درت . یدی . اللی .
١ ٢ ٣ ٤ ٥ ٦ ٧

طقوز . یکرمی . یوز یکرمی . اللی التی . سکسان درت .
٨ ٩ ١٠ ١١ ١٢

اوتوز طقوز . یوز . اون .
١٣ ١٤ ١٥

سؤال — اعداد توزیعیه‌یی تعریف ایدیکز . بر عدد اصلی نصل عدد توزیعی یاپیلیر ؟ اخرنده « ی » اولان اسم عددلرك توزیعی صورتلرنده نه زیاده ایدیلیر ؟ اعداد رتبیه نصل یاپیلیر ؟ آخرنده حرف املا اولان عدد اصلینك رتبی صورتی نصل اولور ؟ بر اسمك صفت اولوب اولمادیغنی نصل آکلاملیدر ؟

{ صفات عربيه }

لسانمزده مستعمل اولان صفات عربيه‌نك برقسمی قياسيدركه بونلر اسم منسوب وتفضيل ايله فعل بحثنده فرع فعل ناميله بيان اولوناجق اولان برطاقم اسملردر .

قسم ديكری اسم فاعل نوعندن بر طاقم سماعی صفتلردركه بونلره « صفت مشبهه » تسميه اولونور. صفت مشبهه‌لرك برطاقمی الوان وعيوبه دائردر. بونلر مطرداً (افعل) وزنی اوزره كلير

مثال :

احمر	احضر	اسود	اصفر	ازرق
قيرمزی	يشيل	سياه	صاری	مائی
ابيض	اسمر	اعرج	اعمی	اعور . . . . كبی .
بياض	بغدای رنكلی	طوپال	كور	تك كوز

صفت مشبهه‌لرك بر قسمی‌ده الوان واشكال وعيوبه دائر دكلدر . بونلرك وزنلری غير مطرددر .

مثال :

صُلب .	حَسَن .	صعب .	جَبان	عريان .
سرت	كوزل	كوچ	قورقاق	چيبلاق
وقور .	فرح . . . . كبی .			
تمكينلی	فرحلی			

اسماء اعداد — اسماء اعداد عربیه‌نك لسان عثمانیده استعمالی پك نادردر . اعداد اصلیه‌نك بسیطی اشبو :

احد[*]	اثنین	ثلثه	اربعه	خمسه	سته
١	٢	٣	٤	٥	٦
	سبعه	ثمانیه	تسعه		
	٧	٨	٩		

لفظلرندن ومرکبه‌نك عشراتی دخی :

عشره	عشرین	ثلاثین	اربعین	خمسین
١٠	٢٠	٣٠	٤٠	٥٠
ستین	سبعین	ثمانین	تسعین	
٦٠	٧٠	٨٠	٩٠	

کلمه‌لرندن عبارتدر . یوز معناسنه اولان « مائه » کلمه‌سیله بیك معناسنه اولان « الف » کلمه‌سی دخی لسان عثمانیده مستعمل اولوب جمعلری (مآت، الوف) در .

عربی اعداد کسریه‌سندن لسانمزده مستعمل اولانلری بروجه آتیدر :

نصف	ثلث	ربع	خمس	سدس	
یارم	اوچده‌بر	دردده‌بر	بشده‌بر	التیده‌بر	
سبع	ثمن	تسع	عشر		
یدیده‌بر	سکزده‌بر	طقوزده‌بر	اونده‌بر		

[*] احد یرینه چوق کره واحد لفظی قوللانیلیر .

اعداد رتبيـهٔ عربيـه‌دن بروجه آتی اسماء اعداد اکثریا لسان عثمانیده مستعملدر :

اول .	ثانی .	ثالث .	رابع .	خامس .
برنجی	ایکنجی	اوچنجی	دردنجی	بشنجی
سادس .	سابع .	ثامن .	تاسع .	عاشر .
آلتنجی	یدنجی	سکزنجی	طقوزنجی	اوننجی

بونلرك مؤنثلری دخی کثیراً مستعمل اولوب تأ تأنیث ایله یاپیلیر : ثانیه، ثالثه، رابعه، خامسه . . . الخ کبی . فقط اولك مؤنثی الف مقصـوره ایله کلـیر : اولی کبی . بونك جمعی « اُوَل » در .

اسم منسوب — عربجه اسم منسوبلر لسـان عثمانیده پك زیاده مستعملدر . عربیده ادات نسبت مشدد (یّ) اولوب اسملرك آخرینـه کلیر . آخرنده یای نسبت بولونان کلمـه‌یه « اسم منسوب » ویادن صرفنظرله « منسوب الیـه » اطلاق اولونور . مثـلا (بغدادیّ) اسم منسـوبدر . (بغداد) منسوب الیهدر . (بغدادی) بغداده نسبتی اولان بر کیمسه‌یی، (بغداد) او کیمسه‌نك نسبت اولوندیغی یری کوستر .

(ترکجه‌ده بونك یرینه (لی ـ لو) قوللانلدیغی اسماء ترکیه بحثنده بکدی) .

یای نسبت عربیه یالکز عربجه اسملرله اسماء خاصـه‌نك

کافه‌سنه لاحق اولور . عربی اسم منسوبلرده بر چوق قواعد جاری ایسه‌ده بز لسان عثمانیده الڭ زیاده لازم اولانلری بروجه آتی بیان ایده‌جکز :

١ — (مكة ـ اضافة) کبی آخرنده زائد تا بولونان کلماته یای نسبت لاحق اولدقده مذکور تالر حذف اولونارق (مکیّ ـ اضافیّ) دینلدیکی کبی آخرنده (انقره ـ ادرنه) کبی ها بولونان کلمه‌لرده بوقاعده‌یه تابع اولارق (انقری ـ ادرنی) دینیلیر . فقط لسان عثمانیده بو صورت اصلا مستعمل اولمایوب آخرنده ها بولونان اسملرڭ نسبتنده یای نسبتدن اول بر « و » زیاده ایدیلیر . ویای نسبت مخفف اوقونور . مثلا (لوفچه ـ اسقوفچه)نڭ نسبتنده « لوفچه‌وی ـ اسقوفچه‌وی » دینیلوب « لوفچی ـ اسقوفچی » دینیلمز .

٢ — (فعيلة) وزننده اولان سالم اسملرڭ نسبتی یانڭ وتانڭ حذفیله « فَعَلی » شکلنده کلیر : (مدینه ، مدنی) ، (حنیفه ، حنفی) کبی . [*]

٣ — (فُعَیل) وزننڭ نسبتنده کاه یا حذف اولونور کاه اولونماز : (قریش ، قرشی) ـ (حسین ، حسینی) کبی .

[*] « طبیعة »نڭ نسبتنده (طبیعی) دینیلیر .

٤ — الف ممدوده ايله نهايت بولان كلمه‌لرك منسوبلرنده همزه واوه قلب اولونور : بيضاء، بيضاوى - صحراء، صحراوى كبى . فقط (سماء، شـتاء) كبى همزه‌سى حرف اصليدن مقلوب اولانلرده يا همزه ابقـا اولونور و يا واوه قلب اولونور: (سمائى، سماوى - شتائى، شتاوى) كبى . [*]
جمعـلر عندالنسـبه مفردينه رد اولونور : مسلمون ، مسلمىّ كبى . [**]

بو قاعده ايجابندن اوله‌رق (فضائل اخلاقيه) — (جمل حكميه)— (مسـائل دوليه) يرنده فضـائل خلقيه، جمل حكميه، مسـائل دوليه استعمال ايتمك لازم كلورسـه‌ده صورت اولى صورت ثانيه‌دن زياده سليقه‌مزه موافق اولديغندن لسان عثمانيده استعمالى شايع اولمش بناءً عليه سليقه‌مزه ملايم كلان يرلرده جمعه نسبت تجويز ايدلمشدر .
ياى نسبت عربيه سا كن اولديغى زمان تخفيف ايله اوقونور: شو ذات مكيدر كبى . لكن متحرك اولورسه بهمه حال مشدد اوقونور : كتب عربيه، قواعد تركيه، شريعت محمديه كبى.

اسم تفضيل — صفت قياسيه‌دن اولوب الوان واشـكال وعيوبه دائر اولمايان بر صـفتدر . بونك وزنى « اَفعل » در . اكبر، اشرف، اصغر كبى .
تركجه‌ده مسـتعمل اولان اسم تفضـيللرك جمعى «افاعل»

[*] شتوى ديمكده جائزدر .
[**] اسم‌منسوبلرده تأنيث وجمع اداتلرى ياء نسبتدن صوكره كلير : مكاتب عسكريه ، لغت عربيه ، علمأ كوفيون .

ومؤنثی «فُعلیٰ» وزنی اوزره‌در. اکابر، اعاظم — کبری، عظمی کبی .

اخری واو، یا اولان کلماتك تفضیلی ومؤنثیله جمعی مثال آتی‌یه تطبیق اولونا : (علو) اعلی ـ علیا ـ اعالی .

{ صفات فارسیه }

فارسی صفت سماعیه‌لری لسان عثمانیده کثیراً مستعمل اولوب بونلره ادوات ترکیه الحاقی جائز اولدیغی کبی ادوات فارسیه الحاقیله استعمالده شایعدر . بونلر « صفات عادیه » نامی تحتنده اهل لساندن ایشیدیلوب بلله‌نیلان صفتلردر [*] . نتکم بروجه آتی صفتلر دخی صفت سماعیه نوعندندر :

سیاه	سفید	سرخ	دراز	بلند	کوچك	بزرك
قاره	بیاض	قرمزی	اوزون	یوجه	اوفاق	بیوك

کبی .

فارسی صفت قیاسیه‌لری صفات مرکبه‌دن عبارت اولوب بونلر کثیراً لسان عثمانیده مستعملدر . شویله‌که :

صفت تفضیلیه — صفت عادیه‌نك آخرینه «تر» لفظنك

[*] کرك عربی وکرك فارسی کلماتده بزم ایچون تصرفه اصلا جواز یوقدر. کلماتی اهل لسان بیننده موضوع اولان معناده استعمال ایله برابر املالرینی محافظه‌یه مجبوریت واردر .

الحاقيله ياپيلير . لفظ مذكور يالكز فارسى وعربى صفتلرك آخرينه علاوه اولونوب مبالغه معناسنى دخى افاده ايدر .

(بالاتر — واسعتر) كبى كه اك بالا، دها بالا — اك وسعتلى، دها وسعتلى وياخود پك بالا، پك وسعتلى ديمك اولور . «تر» لفظنك آخرينه بعضاً (ين) كلهرك «ترين» صورتنده دخى استعمال اولونور . بو صورتده مضاف اولارق قوللانيلير : فاضلترين علماء بزركترين رؤسا كبى .

فنا معناسنه اولان «بد» صفتنه تر اداتى لاحق اولدقده بدتر دينيله جك يرده تخفيفاً (بتر) دينيلير ويازيلير .

(ين) اداتى بعضاً طوغريدن طوغرى يه صفت عاديه نك آخرينه علاوه اولونابيلير وبعضاً آخرينه (ه) دخى آلا بيلير .

كم كمين ، كمينه ـ به بهين ، بهينه .. كبى
آز اك آز ايو اك ايو

فارسى اسم منسوبلرى عثمانلى لساننده پك چوق قوللانيلير. فارسى ادات نسبتلرى ياى ممدوده ايله (مند ، ور ، ناك) لفظلريدر : شامى ، بغدادى ـ بهرهمند ، هنرور ، غمناك كبى كه شاملى ، بغدادلى ـ بهرهلى ، هنرلى ، غملى ديمك اولور .

آخرنده هاء رسميه بولونان اسملرده ياى نسبتدن اول بر واويازيلارق ها حذف اولونور : « پهلوى ، دهلوى كبى كه پهلهلى ودهلهلى ديمك اولور. فقط لسان عثمانيده اسمك آخرندهكى هانك ابقاسيله مستعملدر : فرانسهوى ، بوسنهوى كبى .

فارسیده بونلردن باشقه بر چوق ادات نسبت دها موجوددرکه آنلردن بر طاقم صفت قیاسیه تشکیل اولونوب بر خیلیسی لسان عثمانیده مستعملدر. انلرده بروجه آتیدر :

(١) صفات نسبیه : یوقاروده مذکور اوچ ادات ایله برابر (آنه ، وار ، یار) [*] مردانه ، فاضلانه ، سزاوار ، امیدوار ، بختیار ، هوشیار کبی .

(٢) — صفات لونیه : (فام ، کون) عنبر فام ، کلفام ـ کلکون، لاله کون کبی .

(٣) — صفات محافظت : (بان ، وان ، سالار) باغبان ، باغچوان، سپهسالار کبی .

(٤) — صفات فاعلیت : (کر ، کار) کیمیا کر، زرکر ـ پرهیز کار کبی .

اسماء اعداد — فارسی اسما، اعدادی لسان عثمانیده نادراً استعمال اولونور . آنلرده : یوز وبیك معنالرینه اولان « صد » و « هزار » کلمه‌لریله بروجه آتی اعداد اصلیهٔ بسیطه‌دن عبارتدر .

یك	دو	سه	چهار(چار)	پنج	شش
بر	ایکی	اوچ	درت	بش	آلتی
		هفت	هشت	نُه	
		یدی	سکز	طقوز	

اعداد کسریهٔ فارسیه‌دن لسانمزده مستعمل اولان یارم

[*] (آنه ، وار) لیاقت . و (یار) نسبت وصاحبیت معناسی افاده ایدر .

معناسنی افاده ایدن « نیم » کلمه‌سیله درتده بر دیمك اولان و (چهاریك) مخففی بولانان « چاریك » لفظی درکه بونی عوام ناس غلط اولارق (چیرك) دیه تلفظ ایدرلر .

اعداد رتبیهٔ فارسیه لسانمزده اصلا قوللانلمادیغی کبی اعداد توزیعه دخی استعمال اولونماز . یالکز برر برر معناسنه اولان « یکان یکان » مستعملدر .

❊ باب — ٣ ❊

{ کنایات }

کنایات باشلیجه اوچدر : (ضمیر ، اسم اشارت ، مبهمات) در .

{ ضمیر }

ضمیر ، بر اسمك یرینی طوتان کلمه‌درکه یرینی طوتدیغی اسمه‌ده « مرجع » دینور . مثلا (احمد اوقیورمی) دیو صوران کیمسه‌یه جواباً (او ، پك خیلازدر هرکون تکدیر آلیور) دینلدکده فقرهٔ مذکوره‌ده « او پك خیلازدر » جمله‌سی احمد پك خیلازدر تقدیرنده‌اولدیغی و «او» لفظی احمد اسمنك

یرنی طوتدیغی جهتله ضمیر و « احمد » اسمیده آنك مرجعی اولور .

ضمیر بش قسمه آیریلیر :

{ ١ — ضمیر شخصی }

ضمیر شخصی ، شخص معین اشعـار ایدن ضمیرلردر . آنلرده اوچدر . [*] متکلم ، مخاطب ، غائب درکه متکلم ایچون « بن » مخاطب ایچون « سن » غائب ایچون « او » قوللانیلوب جملرنده (بز ، سز ، آنلر) دینور . مذکور ضمیرلر احوال اربعه یه اوغرادقلرنده بروجه آتی برر صورتله دکیشیرلر .

	مجرد	مفعول به	مفعول الیه	مضاف الیه
مفرد	بن	بنی	بکا	بنم
	سن	سنی	سکا	سنك
	او	آنی	آکا	آنك
جمع	بز	بزی	بزه	بزم
	سز	سزی	سزه	سزك
	آنلر	آنلری	آنلره	آنلرك

[اضافت ـــ خصوصی بر معنی افاده ایتمك ایچون ایکی اسمك برلشمه‌سـیدر که بو اسملردن برینـه « مضاف الیه »

[*] متکلم ، سوز سویله‌ین ـ مخاطب ، سوز سویله‌نن ـ غائب ، حاضر اولمایوبده کندندن بحث ایدیلندر .

دیکرینه « مضاف » دینور. مضاف الیه اولاجق اسمك آخرنده حرف املا یوق ایسه مکسور قیلندقدن واکر وار ایسه بر « ن » زیاده ایدلدکدن صوکره بر کاف نونی (ڭ) علاوه اولونان اسمدرکه دائما مضافدن اول کلیر. ومضاف اولاجق اسمك آخری ساکن ایسه مکسور قیلنه‌رق کسره‌یه علامت « ی » یازیلیر. اوك طامی، افندینك فسی کبی که (او، افندی) مضاف الیه، (طام، فس) دخی مضاف اولور. اکر مضاف الیه ضمیر شخصیلردن عبارت ایسه اول وقت مضافك آخرینه آشاغیده بیان اولوناجق ضمیر اضافیلردن بری کتیریلیر.]

سؤال — کنایات قاچدر؟ ضمیر نیه دیرلر؟ مرجع نه دیمکدر؟ ضمیر قاچ قسمدر؟ ضمیر شخصی نیه دیرلر وقاچدر؟ متکلم، مخاطب، غائب کیملره دینور.

❊ ۲ — ضمیر اضافی ❊

ضمیر اضافی، مضافلره لاحق اولان ضمیرلر اولوب بروجه آتیدر:

مثال

مفرد متکلم، م	= بنم اوم
« مخاطب، ڭ	= سنك اوك
« غائب ، ی — سی	= آنك اوی. وظیفه‌سی

جمع متکلم ، مز = بزم اومز
« مخاطب ، کز = سزك اوکز
« غائب ، . . = آنلرك اوی

آخرنده حروف املادن بر حرف بولونان اسملر مضاف اولدقلری وقت غائب صورتلرنده «ی» یرینه «سی» کتیریلیر : اوك قاپوسی، افندینك یالیسی کبی .

[تنبیه] آخرنده حرف املا بولونان اسملره ضمیر اضافی لاحق اولدقده حرف املانك حذفی قطعا جائز دکلدر .

قپوم	افندیم [*]	بابام	اوطهم
قپوك	افندیك	باباك	اوطهك
قپوسی	افندیسی	باباسی	اوطهسی
قپومز	افندیمز	بابامز	اوطهمز
قپوکز	افندیکز	باباکز	اوطهکز
قپوسی	افندیسی	باباسی	اوطهسی [**]

[قاعده] مضافك مفرد غائبی (ده، دن، ك، جه، ه، ی)

---

[*] افندی — کلمه‌سی کبی آخرنده حروف املادن « ی » اولان کلماتك مفرد مخاطب ومتکلم صورتلرینی یانك حذفیله افندم، افندك طرزنده یازمقده‌لرسه‌ده یاکلشدر .

[**] کلمات مذکوره‌نك هر شخصنك آیری آیری احوال اربعه‌سنی شاکردانه تعریف ایتدیرمکده املاجه فوائد عظیمه استحصالی محقق اولدیغندن معلمین حضراتنك بوخصوصه انضمام همتلری بالخاصه توصیه اولونور .

اداتلرندن برینی آلیرسه بونلردن اول بر « ن » یازیلوب ضمیر اضافی اولان (ی) حذف اولونور . احمدك کتابی،.. کتابنده،.. کتابندن،.. کتابنك،.. کتابنجه،.. کتابنه،.. کتابنی کبی .

اکر مضافك آخری حروف منفصله‌دن ایسه (ك، ه، ی) اداتلرینك الحاقنده غائب ضمیری اولان « ی » ابقـا اولنوب دیکر اداتلرك لحوقنده، ینه حذف اولونور . احمدك سوزی،.. سوزینه،.. سوزینك،.. سوزینی ـ.. سوزنده،.. سوزندن،.. سوزنجه کبی .

{٣ ــ ضمیر وصفی}

ضمیر وصفی، ظرفلره یعنی زمان ومکان بیلدیرن اسملرله مضـاف الیهلره لاحق اولارق صفت مقامنه قائم اولور . ضمیر وصفی، « کی » لفظـندن عبـارت اولوب ظرفلره [*] لاحق اولدقده کندندن اوّلجه بر « ده » لفظی زیاده ایدیلیر ودائمـا مفرد حالنده کتیریلیر . کویده‌کی ترلا ، تارلاده‌کی اکین کبی که کویده اولان تارلا، تارلاده اولان اکین دیمك اولور. مضاف الیهلره لاحق اولورسـه جمع حالنـده دخی کله‌بیلیر . بنمکی ، سنککی، بدرککی ، بنمکیلر ، سزککیلر کبی .

ـ [قاعده] ضمیر وصفینك لاحق اولدیغی اسمك مفعول به، مفعول الیه، مضاف الیه حالنده مفعول ومضـاف الیه اداتلرندن

[*] زمان ومکان کوسترن اسملر .

اول بر نون کلیر و کی لفظنك یاسی حذف اولونور . بنمکنی ، بنمکنه، بنمکنك کبی .

[قاعده] کذلك آخرنده ضمیر وصفی اولان اسمه « ده، دن » اداتی لاحق اولورسه « کی » لفظنك یاسی نونه تبدیل اولونور . سزککنده، سزککندن کبی .

تمرین

اشاغیده‌کی کلمه‌لردن مضاف‌الیه وظرف‌اولانلره ضمیروصفی وماعداسنه ضمیر اضافی الحاق ایدك . صکره احوال اربعه‌سنی تصریف ایله‌ییکز .

ایکنه. ایپلك. دره . بابا. لالا . کوله. او . پاشانك . اووا. افندینك. قوناق. کتاب. آنا . تیزه. خواجه‌نك. آرابه.

سؤال — ضمیر اضافی هانکیلریدر؟ وکیملره لاحق اولور ؟ « سی » ضمیر اضافیسی کیمه لاحق اولور؟ ضمیر وصفی ندر؟ کیملره لاحق اولور .

{ ٤ — ضمیر نسبی }

ضمیر نسبی ، بعض فعللرله خبرلره لاحق اولارق نسبت معناسی اشعار ایدر . انلرده :

مفرد متکلم : م ـ یم = بن کاتبم — یازارم — یازایم
« مخاطب: سك = سن کاتبسك — یازارسك [١]

[١] مفرد مخاطب ضمیری اولان « سك » لفظی « سین » طرزنده یازلمامليدر . زیرا مخاطبلر دائما کاف نونی (ڭ) الیر . (سین، سون) فعل امرك غائب ضمیریدر . کاسین، اوقوسون کبی .

مفرد غائب : در = او كاتبدر — يازار [١]
جمع متكلم : ز - لم = بز كاتبز — يازارز، يازالم [٢]
« مخاطب: سكز = سز كاتبسكز — يازارسكز
« غائب : درلر = انلر كاتبدرلر — يازارلر

خبرلرك آخرلرى ساكن ايسه متكلم صورتلرنده حركهٔ رسميه ايله مكسور قيلنور تچن مثاللر كبى .

اكر حركه‌لى ايسه يعنى حرف املا ايسه متكلم صورتلرنده ضميرنسبيدن اول بر «ى» زياده ايديلير . بن كوله‌يم ، بز كوله‌يز كبى .

{ ٥ — ضمير فعلى }

ضمير فعلى ، ماضىٔ شهوديلرله فعل حكايه و شرطيلرك آخرينه كله‌رك فاعللرينى كوستررَ . بونلرده : متكلم ، مخاطب ضميرلرندن عبارت اولوب غائبلرى يوقدر .

مفرد متكلم م = كلديم [٣] يازديم كلسه‌م يازسه‌م
« مخاطب ك = كلديك يازديك كلسه‌ك يازسه‌ك
. . = كلدى يازدى كلسه يازسه
جمع متكلم ك - ق = كلديك يازديق كلسه‌ك يازسه‌ق

[١] «در» هرفعله الحاق ايدلمز . يالكز خبرلرله ، بعضاً نقلى ، استقبال وجوبى كبى فعللره الحاق ايديلير .
[٢] (يم - لم) ضميرلرى فعل التزاميلرك متكلملرينه لاحق اولور .
[٣] بو وبونك امثالى قاعدةً يا ايله يازاق لازم كلير كن مخالف قاعده اوله‌رق اكثيريتله كلدم ، كلدك ... الخ صورتلرنده يازمقده درلر .

« مخاطب کز = کلدیکز یازدیکز کلسه‌کز یازسه‌کز
. . = کلدیلر یازدیلر کلسه‌لر یازسه‌لر

سؤال — ضمیر نسبی هانکیلریدر وکیملره لاحق اولور؟ آخرنده حرف املا اولان خبرلرك متکلم صورتلرنده نه زیاده ایدیلیر؟ ضمیر فعلی هانکیلریدر کیملره لاحق اولور ؟

{ اسم اشارت }

اسم اشارت — کندیلریله معین بر شخصه ویا بر شیئه اشارت اولونان (بو، شو) لفظلرندن عبارتدرکه «شو» یاقین و «بو» دها یقین اولان شیئه اشارت ایچون قوللانیلوب کندیلریله اشارت اولونان شیئه‌ده «مشار الیه» دینور : بو اَو، شو کمی دینلدکده شو، بو لفظلری اسم اشارت و (اَو، کمی) اسملری دخی مشار الیه اولور . جمعنده شونلر بونلر دینیلیر .

اسم اشارت مشارالیهیله برلکده کلیرسه جمعی جائز دکلدر. شو اولر، بوکمیلر دینیلوب شونلر اولر، بونلر کیمیلر دینیله‌مز. فقط مشارالیهی حذف اولونورسه اول وقت مشار الیهك ادات جمعی اسم اشارته کچه‌رك جمعلنیر .

اسم اشارتلر ادواتدن برشیئه متصل اولورلرسه برنون زیاده ایدیلیر . شونده، بونده — شوندن، بوندن — شونك، بونك

شونجغز ، بونجغز — شونك ايچون ، بونك ايچون — شونك ايله، بونك ايله [*] كبي . مفعول اليه حالنده شوكا، بوكا دينور .

اسم اشارتلر مشارالیهلرینه نظراً بش قسمدر . انلرده : ذات، تمثيل، مكان، تنبيه، مقدار اشارتلريدر .

ذات اسم اشارتلرى ذكر اولونان (بو، شو) لفظلرندن عبارتدر : بو كتاب، شو او كبي .

تمثيل اسم اشارتلرى (بويله، شويله) كلمهلريدر : بويله كتاب، شويله كمى كبي .

مكان اسم اشارتلرى (بورا، شورا) لفظلرى اولوب اصلى « بوير، شو ير »در : بوراسى لطيفدر . شوراسى تنهادر كبي .

تنبيه اسم اشارتى (ايشته) كلمهسى اولوب بعضاً «بو» لفظيله برلشهرك ايشته بو، يرنده (اشبو) قوللانيلير .

مقدار اسم اشارتلرى (بو قدر، شو قدر) لفظلريدر : بوقدر پاره، شو قدر مصرف كبي . بعضاً بومقامده (بونجه، شونجه) قوللانيلور .

تمرين

آشاغيدهكى جملهلردهكى اسم اشارتلرى آييريكز . صفر اولان محللره مناسب اسم اشارت وضع ايديكز .

شواومى بيوك بواومى بيوك، شوكلان آدمى طانيورميسكز.
بو يول نرهيه كيدر . سزه . . . . . ايكى نصيحتى ايدرم . يالان سويلمهيك : . . . . . — . . . . . ارقهسندن كوتوسويلهمييكز .

[*] اكثريا «ايچون» اداتيله «ايله» اداتنك الفى وياسى حذف اولونارق (شونكچون، بونكچون — شونكله، بونكله) يازيلير .

شو کلان کیمدر . . . اوك صاحبیدر . . . . کیم کلدی. ...
آدمك قرداشی کلدی . ... کل . ... اوطور. بو کتابی اوقو .

سؤال — اسم اشارت نه‌یه دیرلر وقاچدر؟ مشارالیه نیه دیرلر؟
اسم اشارتك جمعی نصل کلیر؟ اسم اشارته ادواتدن برشیٔ متصل اولورسه
نه اولور . مفعول‌الیهی نصل اولور .

{ مبهمات }

مبهمات — بللی ایتمه‌یه‌رك بر شخصی ویا بر شیئی
بیلدیرن سوزلردر . ترکجه‌ده مبهمات (اسم تجرید ، کلمات
استفهامیه ، اسم موصول) دن عبارتدر .

اسم تجرید — کندی لفظیدر که بشقه‌سی قارشمقسزین
بر ذات دیمکدر . مثلا بو یازی‌یی کندی یازدی دینور که
بشقه‌سی یازمادی دیمك اولور .

بوکا ضمیر اضافی دخی لاحق اولارق : کندیم ، کندیك،
(کندی ـ کندیسی)، کندیمز کندیکز ، کندیلری ، دینور [*]

کلمهٔ استفهامیه — (کیم ، نه ، قاچ ، هانکی « قنغی »
کبی لفظلردن عبارت اولوب « کیم » اشخاصدن « نه » اشیادن

---

[*] کندی ، لفظنه ضمیر اضافی لاحق اولدقده آخرنده‌کی یانك
خذفی قطعاً جائز اولمادیغی حالده بعضلرك کندم ، کندك صورتنده
یازدقلری مع التأسف کورلمکده‌در .

سؤال ایچوندر . کیم کلدی ، نه سویله‌دی کبی . «که» و «نه» لفظلرینه ضمیر اضافی ونسبی لاحق اوله‌رق :

کیمم کیمسك کیمدر کیمز کیمسکز کیملردر
کیمم کیمك کیمی کیممز کیمکز کیملری
نه‌یم نه‌سك نه‌در (ندر) نه‌یز نه‌سکز نه‌درلر
نه‌م نه‌ڭ نه‌سی . نه‌مز نه‌ڭز نه‌لری (نلری)
دینور .

کیم ، لفظی «لر» ایله جمعلنه‌رك «کیملر» دینلدیکی کبی اسم کبی احوال اربعه‌سی دخی تصریف اولنور . بوکا (ایله ، ایچون) اداتی داخل اولورسه ادوات مذکوره‌دن اول بر (ڭ) کله‌رك (کیمك ایله ، کیمك ایچون) دینیلیر .

قاچ ، عددن سؤال ایچوندر . قاچ پاره‌ڭ وار کبی .

هانکی [*] ، اشخاص واشیادن برینی تعیین ایچون موقع سؤالده قوللانیلیر . هانکی آدم ، هانکی کتاب کبی . جمعنده هانکیلر ومضافده هانکیسی دینور .

نصل ، نچون ، نیچه ، دنکلو ، قنغی ، قنی ، نره ، قنده ، هانی لفظلری دخی کلمات استفهامیه‌دندر . بونلردن :

---

[*] قنغی مخففیدر . فقط ها فتحهٔ ثقیله وکی کسرهٔ خفیفه ایله حرکه‌لندیکی وبو ایسه لسان ترکینك آهنکنه مخالف اولدیغی جهتله «هانکی» کلمه‌سنی شاذ اولارق قبول ایده‌بیلیرز. والا قنغی کلمه‌سی آهنك لسانه دها موافقدر .

نصل ، نیجه : ایکیسیده کیفیتدن سؤال ایچوندر . فقط نیجه ، کلمه‌سی استعمالدن ساقطدر . یالکز تکثیر معناسنده قوللانیلیر : نیچه دفعه‌لر ، نیجه امکلر کبی . نصل کلمه‌سی « نه » ایله « اصل » لفظندن مرکبدر . نه کلمه‌سنك اکثریتله هاسی حذف اولونورسه‌ده « اصل » لفظنك همزه‌سنی حذفده بر سبب ومناسبت اولمادیغندن بو کلمه‌یی (نصل) طرزنده یازمق موافق اولامایوب شو (ناصل) صورتله یازملیدر .

قچن : زماندن سؤال ایچون ایسه‌ده بوده زمانمزده مهجور اولوب بونك یرینه (نه زمان) (نه وقت) قوللانلمقده‌در .

نه دنکلو : مقداردن سؤال ایچون ایسه‌ده بوده زمانمز آثار ادبیه‌سنده کلیاً مهجور اولوب بونك یرینه (نه قدر) (نه مقدار) سوزلری قوللانلمقده‌در .

قنغی : بر قاچ شیدن برینی تعیین ایچون موقع سؤالده مستعمل ایسه‌ده بوده کلیاً استعمالدن ساقط اولوب بونك یرینه « هانکی » کلمه‌سی استعمال اولوندیغی ذکر ایدلدی .

قنی : مکان قریبدن سؤال ایچوندر. فقط بوده زمانمزده مهجور اولوب بونك یرینه (هانی) قوللانلمقده‌در .

قنده : مطلقا مکاندن سؤال ایچون ایسه‌ده شمدیکی حالده استعمالدن محروم اولوب بونك یرینه (نره) قوللانلمقده‌دره

تمرین

آشاغی‌ده‌کی عباره‌ده بولونان مبهمانی آییریکز .

کندی اکدیکنی بیچدی . کشی نه ایدرسه کندینه ایدر. بو سوزی کیم سویله‌دی . بورایه کیم ایله کلدك . خواجه سکا نه سویله‌دی . مکتوبده نه یازییور . هانکی کتابی اوقیورسك. هانکی مکتبه دوام ایدییورسك . مکتبده نه اوکرندك . قاچ کتاب اوقودك . قاچ یاشنده‌سك .

اسم موصول — مشارالیهلری مبهم اولان [او ، اول ـ شو ، شول] کلمه‌لرندن عبارت اولوب بونلرك مشارالیهلرینك ابهامنی ازاله ایچون کندیلرندن صوکره کتیریلان جملهٔ خبریه‌لره « صله » تعبیر اولونور .

بونلرك مشار الیهلرینی صله‌لرینه ربط ایچون (که) لفظی کتیریلیر : شول نصیحتی که سکا ویرییورم قبول ایت ، او کتابی که سکا ویردم ایی صاقلا . عباره‌لرنده (شول ، او) کلمه‌لری اسم موصول ، (نصیحت ، کتاب) کلمه‌لری مشارالیه ، (سکا ویرییورم ، سکا ویردم) جملهٔ خبریه‌لری صله اولوب « که » لفظلری صله‌لری ربط ایچون کتیرلمشدر که بونلرك تفصیلاتی صیغهٔ صله بحثنده کله‌جکدر .

﴿ کنایات عربیه ﴾

{ ضمیر }

ضمائر عربیه لسان عثمانیده یالکز باشنه استعمال اولوناماز. کلمات عربیه‌یه التحاق ایده‌رك استعمال اولونور . آنلرده : ضمیر متصلك مفرد وتثنیه‌لرینك مذکر ومؤنثلریله جمع مذکر غائبیدر .

مفرد مذکر غائب ضمیری (هو) در که بر کلمه‌یه متصل اولورسه واوی حذف اولونارق (ه ، ه) شکلنده یازیلیر . بونك مؤنثی (ها) تثنیه‌لری (هما) وجمع مذکرلری (هم)در. جمع مؤنثلری اولان (هن) لسان عثمانیده مستعمل اولمایوب بونك یرینه « ها » ضمیری قوللانیلیر .

هو ، ضمیری لسان عثمانیده مستعمل دکلدر . فقط اولنه یا لفظی کتیریله‌رك بعضاً ندا موقعنده ، یاهو ، دینلدیکی کبی بعضاً دخی مکرر کتیریله‌رك (هو ، هوه‌سنه) دینیر که عینی عیننه ، دیمك اولور .

ضمائر مذکوره‌دن (ه ، ها ، هم) ضمیرلرینك اوست طرفی مفتوح ویا مضموم اولورسه هالر مضموم واکر مکسور وياخود «ی» حرفی اولورسه اول وقت مکسور اوقونور. بعده ـ قدس سره ـ بعینه ـ بتمامه ، قدس سرهما ، مشارالیها رحمهم الله ، مشارالیهم کبی .

ضمائر مذکوره عربی اولان « الی » کلمه‌سنه لاحق اولدقدن صوکره ایما واشارت اولونمش معناسنه اولان مومأ ومشار کلمه‌لرینه التحاق ایده‌رك لسان عثمانیده کنایات مقامنده قوللانیلیرکه بر عباره‌ده اولجه ذکری کچن بر اسمی تکرار ایتمك لازم کلیرسه او اسمك یرینه قائم اولمق اوزره مرکبات مذکوره کتیریلیر. بونلرده : (مشارالیه ، مومأالیه) کلمه‌لرندن عبارتدر .

مشارالیه

وزارت ومشیریت ایله بالا واولی رتبه‌لرینی احراز ایدن ذواتك اسملری ذکر ایدیلیرسه مفرد مذکرنده « مشارالیه » تثنیه‌سنده « مشارالیهما » جمعنده « مشارالیهم » دینور . اشخاص معنویه‌دن اولان (دولت ، هیئت ، امانت ، نظارت ، ولایت ، مدیریت کبی کلمه‌لردن دولت ایچون هر حالده « مشارالیها » قوللانیلوب دولت مشارالیها دینیر. لکن دیکرلری ایچون او مقامده بولونان ذاتك احراز ایتمش اولدیغی رتبه نظر دقت واعتنایه آلنیر .

مومأالیه [*]

میرلوادن واولی ثانیسندن آشاغی اولان اصحاب رتبه‌یه ورتبه‌سز اولان ارباب حیثیت واعتباره دینیر .

[*] مومأ : بر ماده‌یی بر کیمسه‌یه تفهیم ایچون قولاً ویا فعلاً اشارت ایله‌مك معناسنه اولان « ومأ » ماده‌سنك افعال بابنه نقلندن حاصل ومعنای مذکورده مستعمل اولان (ایماء) مصدرینك اسم مفعولیدرکه اشارت اولونان دیمکدر . ایمأ کبی مثال ومهموز اللام اولان « افعال » مصدرینك اسم فاعلی (مومیٔ) و اسم مفعولی (مومأ) صورتنده کلمك قواعد صرفیهٔ عربیه ایجاباتندن اولمغله کلمهٔ مذکوره‌یی « مومی » شکلنده یازمق محض خطادر.

مخدرات اسلامیه‌یه دخی درجهٔ حیثیت واعتبارلرینه کوره مفرد وجمعنده (موماًالیها ، مشارالیها) دینیر .
بونلردن باشقه (مرقوم ، مزبوره ، مذکور) لفظلری دخی کنایاتدن اولوب مرقوم رتبه‌سز وعوام ناسدن اولانلره ، مزبوره جنس نسادن آشاغی درجه‌ده بولونانلره ، ومذکور دخی انسانك ماعداسی اولان حیوانات ایله اشیایه مخصوصدر .

بونلرك مذکر ومؤنثلریله مفرد، تثنیه وجمعلری بروجه آتیدر :

مفرد	تثنیه	جمع
مرقوم	مرقومان	مرقومون
مرقومه	مرقومتان	مرقومات [*]
. . .	. . .	. . .
مزبوره	مزبورتان	مزبورات [**]
مذکور	مذکورین	مذکورین
مذکوره	مذکورتین	. . .

آنف الذکر، سالف الذکر، آنف البیان، سالف البیان، مار الذکر، مارالبیان کبی . تعبیرات دخی معنویاتده مستعمل کنایاتدندر .

[*] مرقومات، جمع مؤنثی زمانمزده استعمالدن ساقط اولمشدر. بونك یرینه «مرقومه‌لر» استعمالی ترجیح اولونیور .
[**] مزبورات، بوده استعمالدن ساقطدر . «مزبوره‌لر» استعمالی شایعدر .

{ اسم اشارات }

عربی اسم اشارتلری لسان عثمانیده مستعمل دکلدر . آنجق ایکی اوچ دانه‌سی نادراً عباره آره‌سنده مرکب اولارق استعمال اولونور . آنلرده :

کذلك = بونك کبی
بعد ذا = بوندن صوکره
بعدذلك = « «
هکذا = ایشته بویله . . . کبی کلماتدن عبارتدر .

§

{ اسم تجرید }

عربی اسم تجریدلرندن (ذات، نفس) کلمه‌لری لسان عثمانیده مستعملدر. بونلر یا اوللرینه ادات عربیه آلارق اصول عربیه اوزره قوللانیلیر و یا آخرلرینه ادات ترکیه آلارق ترکی اصولیله استعمال اولونور : بو البسه فلانك ذاتنه مخصوصدر . شو طعامی نفسی ایچون پیشیردی . بالذات یاپدی وبذاته وبنفسه . . . الخ دینیر .

عربی اسم موصوللریله کلمات استفهامیه‌سی لسان عثمانیده اصلا مستعمل دکلدر .

{ کنایات فارسیه }

(ضمیر ـ اسم اشارات)

فارسی ضمیرلر لسـان عثمانیـده اصلا قوللانلمادیغی کبی اسماء اشـاراتی اسـتعمال اولونماز . فقط بعد ازین ، بنابرین مرکب اولارق قوللانیلیرکه بوندن صوکره وبوکا بناءً دیمکدر. «ازجمله» دخی بو قبیلدن اولوب اصلی (ازین جمله ـ ازان جمله) در. کثرت استعمالندن طولایی اسم اشاره حذف اولونمشدر .

{اسم تجرید}

فارسـینك (خود) اسم تجریدی عثمانلیجه‌ده قوللانیلیر . مثلا رأی خودیله دینورکه کندی رأییله و(خود بخود) کندی کندینه دیمك اولور .

{ کلمات استفهامیه }

فارسیدن «نه» معناسـنه اولان «چه» کلمه‌سـیله نیجه وقاچ مقامنده (چند) کلمه‌سی قوللانیـلیر وبونك بعضاً اولنـه «هر» اداتی کلدیکی کبی آخرینـه دخی « آن » اسم اشـارتی علاوه اولونور : چه فائده ـــ چنـد دفعه دینیر نه فائده ونیجه دفعه

دیمك اولور . وهرچند ـ چندان دینیلیر که هر نقدر، اولقدر دیمکدر .

فارسی اسم موصوللری لسان عثمانیده قوللانلماز .

باب ـ ٤

{ مصدر }

مصدر، کندیسنده ذات وزمان ملاحظه اولونمایارق بر ایشه دلالت ایدن کلمه‌لردرکه آخرلرنده اکثریتله (مك ، مق) ویا بونلره بدل اشاغیده کوریله‌جك اولان دیکر حروف وادوات بولونور : بیلمك، یازمق کبی .

[فائده] مصدردن ادات مصدر طی اولندقدن صوکره قالان قسمده زیاده بر حرف یوق ایسه آکا « مصدر مجرد » واکر بر معنی افاده‌سی ایچون حرف زیاده ایدلمش ایسه اکاده « مصدر مزید فیه » دینور. کولمك، کولدرمك کبی که کولمك مصدرندن ادات مصدر قالدیرلسه « کول » قالوب حرف زائد اولمادیغی آکلاشیلاجغندن مصدر مذکوره «مجرد» دینور. زیرا مذکور کلمه هیئت مجموعه‌سیله حدثه دلالت ایدوب بر حرف طیی ممکن اولاماز. مثلا لامی زائد فرضیله ترك ایتسه‌ك قالان «کو» لفظی حدث مذکوره دلالت ایتمز. فقط تعدیه معناسی یعنی ایشك (حدث)ك آخرده اثرینی کوسترمك ایچون « کول » کلمه‌سنه (در) زیاده ایده‌رك کولدر، دیمش اولسه‌ق اول وقت کولدرمك مصدرینه « مزید

فيه» دينور. زيرا بوراده « در » لفظی زياده‌در؛ ترك اولنـدقده حدث معناسی ينه موجود قالير .

مصـدر مزيد فيه‌دن ادات مصدر طی اولنـدقده قالان قسمه «مادهٔ فعل» وحرف زائد آتلدقدن صوكره قالان قسمه‌ده «مادهٔ اصليه» دينور. مصـدر مجردلرده ايسـه حرف زائد اولماديغندن مادهٔ فعل ايله مادهٔ اصليه عين كلمه اولور. نتكم اشاغيده‌كی مثال تشريح مقصده كافيدر.

مصدر	ادات مصدر	مادهٔ فعل	مادهٔ اصليه
كزمك	مك	كز	كز
كزدرمك	مك	كزدر	كز
آغلامق	مق	آغلا	آغلا
آغلاتمق	مق	آغلات	آغلا

مصدرلرده (حدثه) ايشه دلالت ايدن اساساً «مادهٔ فعل» اولديغی وبوكا ايسـه (مك، مق) علاوه‌سيله مصدرلر حصوله كلديكی جهتله مادهٔ فعلك اصل اعتباريله اولجه بيـان وتفصيلی مناسب كورولدی .

مادهٔ فعل — بر ايشی مخاطبـه امر ايچون قوللانلديغی جهتله بوكا «امر حاضر» دخی دينور . [*]

مادهٔ فعللرك آخرلری يا سـاكن ويا حركهٔ حرفيه ايله متحرك يعنی حرف املا اولور :

كل ، قير ، اوقو ، آجی ، آغلا ، اوده كبی .

[*] بوندن صوكره نره‌ده «مادهٔ فعل» تعبيری كچرسه مقصود امر حاضر اولديغی خاطردن چيقماملیدر .

بونلر (مادهٔ فعلك) امر حاضرك مفرد مخاطب صيغه‌لرى اولوب بونلرك آخرى حركهٔ رسميه ايله مكسور قلندقدن صوكره بر « ك » كاف نونى الحاق اولونارق جمع مخاطب صيغه‌لرى ياپيليرِ . بعضاً مذكور كاف يرينه « يكز » كتيريله‌رك جمع ياپيليرِ .

آخرى متحرك اولان يعنى حرف املا اولان مفردلرك جمعنده (ك ، يكز) دن اول بر مكسور « ى » دخى زياده ايديليرِ :

جمع		مفرد
كليكز	كلك	كل
اوقويكز	اوقويك	اوقو
آجييكز	آجييك	آجى
آغلايكز	آغلايك	آغلا
اوده‌يكز	اوده‌يك	اوده

تمرين

آشاغيده‌كى مادهٔ فعللرك جمعلرينى يازيكز . مصدرلردن دخى ادات مصدرله « مادهٔ فعل » ومادهٔ اصليه‌يى آييريكز .

آت . آتلا . آدا . بارش . طانى . قاشى . بزه . بكزه . طوقو . قو . بيلمك . بيلدرمك . قايناموق . قايناتمق . قايناتدرمق .

سؤال — مصدر نیه درلر؟ مصدر مجرد، مصدر مزید فیهی تعریف ایدیکز؟ مادهٔ فعل ایله مادهٔ اصلیه هانکیلریدر؟ مادهٔ فعلك بشقه اسمیده وارمی؟ امر حاضرلرك جملری ناصل یاپیلیر؟

مثبت، منفی — بر ایشك وقوعنی کوسترنه «مثبت» وعدم وقوعنی کوسترنه «منفی» دینور. کچن مثاللر امر حاضرك مثبت صورتلری اولوب بونلره ادات نفی الحاق اولونارق منفی یاپیلیر و (نهی حاضر) نامی ویریله‌رك طبق امر حاضر کبی جمعلنیر.

ادات نفی (مه، ما) لفظلری اولوب «مه» خفیف و «ما» ثقیل اولان مادهٔ فعللره لاحق اولنور:

امر حاضر	= کل	اوقو	آجی	آغلا	اوده
نهی حاضر { مفرد	= کلمه	اوقوما	آجیما	آغلاما	اوده‌مه
جمع	= کلمه‌یکز	اوقومایکز	آجیمایکز	آغلامایکز	اوده‌مه‌یکز

امر غائب، نهی غائب — بورایه قدر ذکر و بیان اولونانلر «مادهٔ فعلك» مخاطب صیغه‌لری اولوب بونلره «سین، سون» لفظلرینك الحاقیله غائب صیغه‌لری تشکل ایدرکه مثبتلردن یاپیلانه (امر غائب) منفیلردن یاپیلانه دخی (نهی غائب) دینوب هر ایکیسی‌ده «لر» علاوه‌سیله جمعلنیر.

امر غائب

جمع	مفرد	مادهٔ فعل
کلسینلر	کلسین	کل
اوقوسونلر	اوقوسون	اوقو
آجیسینلر	آجیسین	آجی
آغلاسینلر	آغلاسین	آغلا
اودهسینلر	اودهسین	اوده

نهی غائب

کلمهسینلر	کلمهسین	کلمه
اوقوماسونلر	اوقوماسون	اوقوما
آجیماسینلر	آجیماسین	آجیما
آغلاماسینلر	آغلاماسین	آغلاما
اودهمهسینلر	اودهمهسین	اودهمه

فعل خاص ، فعل عام — مادهٔ فعل ، بر مخصوص ایش ویا کیفیت بیان ایدرسه « فعل خاص » دینور :

کز ، یورو ، کس ، قیر کبی .

واکر عموم ایشلره ویا احواله شامل اولورسه « فعل عام » دینور که : (ارل ، ایت ، قیل ، ایله) مادهٔ فعللرندن عبارتدر .

تمرین

آشاغیده‌کی کلمه‌لردن هانکیسی مثبت وهانکیسی منفیدر بیان ایدیکز. مفرد اولانلری جمع یاپیکز . امر غائب ونهی غائبلری اشارت ایدیکز. مفرد اولانلرینك جمعنی یازیکز .

اوطوریکز . قالق . اونوتما . بلمه‌سین . سویله‌مه‌سین اوکسورمه . یالوار . طاورانسین . کوندرمه‌یکز . طیقاسینلر . قپاماسین . کزمه . اوطور .

سؤال — مثبت ومنفی‌یی تعریف ایدیکز ؟ ترکجه‌ده ادات نفی ندر ؟ مادهٔ فعلك منفیسنه نه دینور ؟ امر غائب ، نهی غائب کیملردن یاپیلیر وناصل یاپیلیر ؟ فعل عام ایله فعل خاصی تعریف ایدیکز .

لازم ، متعدی — لازم، معناسی فاعلك [*] حال وشانندن عبارت قالان یعنی فاعلدن غیری بر شخصده ویاشیده اثر کوسترمه‌ین فعللردر: آغلا - چیق کبی‌که اشبو فعلك بیان ایتدیکی معنی مخاطبك حال وشانندن عبارت اولوب خارجده اثر کوسترمه‌دیکندن فعلك معناسی تمام اولور .

متعدی، معناسی فاعلك حال وشانندن عبارت قالمایوب باشقه بر شخص ویاشیده اثری کوریلن فعللردر : اغاجی کس، قلمی قیر، قرداشکی سو کبی‌که بوراده کس، قیر، سو فعللرینك معناسی، فاعل اولان مخاطبك نفسنده قالمایوب اغاج قلم وقرداشده اثر کوسترر که اغاج وقلم وقرداش اسملرینه‌ده «مفعول» دینور.

---

[*] فاعل : فعلك بیان ایتدیکی ایشی یاپانه دینور .

[فائده] يكن مثالده ، يالكز (كس ، قير) ديوبده لقردي‌يي كسيويرسه‌ك سوز تمام اولماياجغندن قارشومزده‌كي آدم، نه‌يي كسه‌يم، نه‌يي قيرايم، كيمي سوه‌يم سؤالني ايراد ايدر . بزده اغاجي، قلمي، قرداشكي ديمكه مجبور اولورزكه بوحالده سوز تمام اوله‌رق مخاطب سكوت ايدر . ديمك اوليوركه فعلك لازم ومتعدي اولديغني آكلامق ايچون اوللرينه كيمي ونه‌يي لفظلرينك جوابلري اولان (بريسني ، بر شييئ) كلمه‌لرندن بري كتيريليز . اكر معنى صحيح اولمزسه فعلك لازم والا متعدي اولديغي آكلاشيليز .

لازم — اوتور : بريسني اوتور، برشييئ اوتور .
متعدي — ايصير : بريسني ايصير، برشييئ ايصير .

لازمي متعدي يايمق ايچون قاعده بودركه مادهٔ فعلك جوهري [*] بر حرفلي اولورسه ويا بر قاچ حرفلي اولوبده آخري ساكن بولونورسه بر « در » واكر جوهري بر قاچ حرفلي اولان ماده‌نك آخري متحرك يعني حرف املا وياساكن (ر،ل) اولورسه بر « ت » الحاق اولونور :

مادهٔ فعل	جوهر فعل	ادات تعديه	فعل متعدي
دي	د	در	ديدر
كز	ك ز	در	كزدر
اوتان	ا ت ن	در	اوتاندر

[*] مادهٔ فعلك جوهري ، تلفظده ظاهر اولان يعني حرف املا آتلدقدن صوكره قالان حرفلردر : نتكم اوتور، قازي، دي ماده‌لرينك جوهري (ا ت ر، ق ز، د) حرفلريدر .

ایمرن	ا م ر ن	در	ایمرندر
اوشو	ا ش	ت	اوشوت
آجی	ا ج	ت	آجیت
آغلا	ا غ ل	ت	آغلات
توره	ت ر	ت	تورەت
اوتور	ا ت ر	ت	اوتورت
اوکسور	ا ك س ر	ت	اوکسورت
طارل	ط ر ل	ت	طارلت کبی.

لکن بونك برچوق مستثنالری واردرکه بروجه آتی ذکر اولوندی .

لازم		متعدی
قالق	—	قالدر
ام	—	امزر
ایچ	—	ایچیر
اوچ	—	اوچور
دوش	—	دوشور
آرت	—	آرتیر
چیق	—	چیقار
آش	—	آشیر
پیش	—	پیشیر

اوش	—	اوشور
بيت	—	بيتير
باتِ	—	باتير
كيچ	—	كچير
طاشِ	—	طاشير
قاچ	—	قاچير
دوُغ	—	دوغور
قوُپ	—	قوپار
دوُى	—	دويور
دوُى	—	دويور
صيز	—	صيزير

كور ماده‌سى بر ايش تسويه ايت معناسنه كليرسه متعديسى «كوردر» وكوز ايله كور معناسنه اولورسه متعديسى «كوستر» كلير.

بر فعل «در» ايله متعدى ياپيلمش ايسه تا و «ت» ايله متعدى ياپيلمش ايسه در ايله بر كره دها متعدى قلينابيلير: (كزدر، كزدرت)، (اوتورت، اوتورتدر) كبى.

بر اسمه، خفيف حركه‌لى ايسه «له» ثقيل حركه‌لى ايسه «لا» الحاق ايديله‌رك بر فعل متعدى حاصل اولوركه بوكا (فعل اسمى دينور. (كوز، كوزله)، (باغ، باغلا) كبى.

اشبو (له-لا) اسم زمانلره لاحق اولورسه وصول ودخول

معناسی مبین برفعل لازم اولور: کیجه‌له‌دی؛ صباحلادی کبی که کیجه‌یه؛ صباحه داخل اولدی دیمك اولور .

اصواته داخل اولورسه ینه بر فعل لازم حاصل اولور : ایکله؛ اوفله؛ چاغلا؛ فیصلا کبی .

مذکور لام اصواتك ثنائیلرینه لاحق اولابیلوب ثنائیلرك یوقاریسنه دال لاحق اولور: طاقیر ـ طاقیردا، شاقیر ـ شاقیردا، چاپیر ـ چاپیردا کبی .

صفتلرك خفیف حرکه‌لیلرینه (له ؛ لش ؛ ان) وثقیل حرکه‌لیلرینه دخی (لا؛ لاش؛ لان) الحاقیله برفعل لازم حاصل اولورکه بوکاده (فعل وصفی) دینور : (کوزل ــ کوزللش؛ کوزللن) (طاتلی ــ طاتلیلاش؛ طاتلیلان)؛(سمیز ــ سمیزله) (اوجوز ــ اوجوزلا) کبی .

صفتلره (لت؛ لات) الحاقیله‌ده فعل وصفی یاپیلیر. فقط بونلر متعدی اولور : دارلات، کنیشلت کبی .

بعض صفتلره‌ده اسملر کبی (له؛ لا) الحاقیله متعدی یاپیلیر : تمیزله؛ قارالا کبی.

تمرین

آشاغیده‌کی ماده‌لرك هانکیسی لازم هانکیسی متعدیدر . لازم اولانلرینی متعدی یاپیکز، او متعدیلری بر قات دها متعدی یاپیکز. اسم وصفتلری فعل یاپیکز .

آت . آرا . اری . اوزا . این . بودا . بین . صولو.

قپا . قوش . چیوی . دیش . یورو . یوز . طاش . ایی . قیصه . اوزون .

سؤال — لازم نیه دیرلر؟ متعدی‌یی تعریف ایدیکز . لازمی متعدی قیلمق ایچون قاعده ندر؟ اسملردن، صفتلردن ناصل فعل یاپیلیر؟

معلوم، مجهول — فعل متعدی [*] یا معلوم ویا مجهول اولور .

(معلوم) فاعلی ذکر اولونان فعلدر . (احمد حسنی دوکدی) جمله‌سنده‌کی «دوکدی» فعلی کبی که فاعل یعنی حسنی دوکن احمد عبارده ذکر اولونمشدر .

(مجهول) فاعلی ذکر اولونمایوب مفعولی فاعل یرینه کچن فعلدر. (حسن دوکولدی) جمله‌سنده‌کی «دوکولدی» فعلی کبی‌که فاعل یعنی حسنی دوکن احمد ذکر اولونمایارق مفعول اولان حسن ترکیبده فاعل یرینه کچمش وبو مناسبتله کندیسنه (نائب فاعل) اسمی ویرلمشدر. نتکم نحو قسمنده بحثی کله‌جکدر.

معلوم اولان بر مادهٔ فعلی مجهول یاپمق ایچون مادهٔ فعلك آخرینه باقالی . اکر آخری لامدن غیری بر حرف ایسه یا ساکندر ویا متحرکدر. اکر ساکن اولوبده اوست طرفی مفتوح ویا مکسور ایسه مادهٔ فعلك آخری حرکهٔ رسمیه ایله

[*] فعل لازملردن مجهول کلمز .

مکسور قیلندقدن صوکره بر «ل» کتیریلیر : (کس؛ کسل) (یاز؛ یازل) (ویر؛ ویرل) کبی . واکر ساکن اولان حرف اخیرك اوست طرفی «ضمهٔ ثقیلهٔ مقبوضه» (قالین قپالی اوتره) ایسه مادهٔ فعلك آخری حرکهٔ حرفیه ایله «مضموم قیلندقدن صوکره بر (ل) کتیریلیر : (قور؛ قورول) (بور؛ بورول)کبی.

آخری متحرك ویا لام(ساکن اولسون متحرك اولسون) اولان مادهٔ فعللر «ن» الحاقیله مجهول قیلنیر : (اوقو؛ اوقون) (آرا، آران)، (کیزله، کیزله‌ن)، (بیل، بیلین) [۱] (بسله، بسله‌ن) کبی . (دی، دینیل) — (ایسته، ایسته‌نل) کبیلر شاذدر . [۲]

[قاعده] — تعدیه اداتی اولان تالر ادواتدن بر شیئه متصل اولوبده حرکه‌لنیرلرسه داله قلب اولونورلر . (اریت، اریدل)، (آرات، آرادل) کبی . اکر ادات تعدیه دکلسه داله قلب اولونماز . فقط کیت ایشیت کبی بر چوق کلمه‌لرك تالری شاذ اولارق داله قلب اولونوب « کیدل » ، « ایشیدل » دینور .

[قاعده] — ادات مجهول اولان ساکن لام حرکه‌لنیرسه

[۱] اسم فاعلندن فرق ایچون لامدن صوکره بر « ی » یازمق لزومی آشکاردر .

[۲] شاذ : استعماله موافق ، قاعده‌یه مغایر اولان .

كندندن اول بر « ى » يازيلير. (اريدل، اريديلان)، (ارادل اراديلان) ، (كيدل ، كيديلان) كبى . اكر ساكن اولان مذكور لامك اوست طرفى ضمۀ ثقيلۀ مقبوضه ايله مضموم ايسه حركه‌لندكده كندندن اول برشى يازلماز . (قورول، قورولان)، (يورول، يورولان) كبى .

تمرين

آشاغيده‌كى ماده‌لرى مجهول قيليكز .

قير . اوقو . آرا . آص . دل . سوز . طوغرا . ييرت . اوينات . اوقوت . آقيت . قورقوت . اوزات . اوره‌ت . اوشوت . صوغوت .

سؤال — معلوم نيه ديرلر؟ مجهول نيه ديرلر؟ معلومى مجهول ياپمق ايچون قاعده ندر ؟ تعديه اداتى اولان ساكن تالر حركه‌لنيرسه نه اولور؟ مجهول اداتى اولان لاملر حركه‌لنيرسه نه اولور؟

مادۀ فعللر، يا « بسيط » ويا « مركب » اولور .

« بسيط » كنديسنه باشقه بر سوز علاوه ايدلمه‌يه‌رك اصلاً فعل اولانلردركه بونلره « فعل اصلى » دينور .

كچن مثاللر كبى .

« مركب » باشقه بر سوزله برلشن بسيط ماده‌لردركه « اقتدارى، تعجيلى، تعليمى »ناميله اوچ قسمدر .

اقتدارى — آخرى ساكن اولان مادهٔ فعللره (ا ، ه) ومتحرك يعنى حرف املا اولانلره دخى (يه ، يا) كتيرلدكدن صوكره « بيل » مادهسيله برلشن فعللردر .

صيغهٔ اقتدارى

مادهٔ فعل	مثبت	منفى
كل	كلهبيل	كلهمه
قير	قيرابيل	قراما
اوقو	اوقويابيل	اوقوياما
طاشى	طاشييابيل	طاشيياما
باغلا	باغلايابيل	باغلاياما
ايسته	ايستهيهبيل[١]	ايستهيهمه

تعجيلى — مادهٔ فعلك آخرى ساكن ايسه كسره علامتى بر « ى » واكر متحرك ايسه بر « يى » كتيرلدكدن صوكره (وير) مادهسيله برلشن فعللردر .

صيغهٔ تعجيلى

مادهٔ فعل	مثبت	منفى	
كل	كليوير	كلهيهوير	كليويرمه
اوقو	اوقويهوير	اوقومايهوير	اوقويهويرمه

[١] بونلرك معنالرى : كلهيه مقتدر اول ، صورمامهيه مقتدر اول . . . . . الخ ديمكدر .

قاشی	قاشیییور	قاشیمایور	قاشیییورمه
باغلا	باغلاییور	باغلامایور	باغلاییورمه
ایسته	ایسته‌ییور[۱]	ایسته‌مه‌ییور[۲]	ایسته‌ییورمه

تعلیمی ـ مادهٔ فعللرك اوللرینه اسم ویاصفت علاوه‌سیله یاپیلان فعللردر : صو ایچ، اوصلو اوطور کبی . [۳]

[اخطار] مادهٔ فعلك کرك مثبت وکرك منفی اولسون اقتداری تعجیلی، تعلیمی صیغه‌لرینه (سین،سون) الحاقیله‌مذکورصیغه‌لرك امر غائب ونهی غائبـلری حاصل اوله‌جغی کبی مجهول اولان ماده‌لرك دخی مرکب صیغه‌لری عین وجهله تشکیل اولونور .

تمرین

آشـاغیده بولونان ماده‌لرك اقتداری ، تعجیلی، صیغه‌لرنی یازیکز .
اسم، صفت اولانلره دخی مناسب ماده‌لر علاوه ایده‌رك صـیغهٔ تعلیمی یاپیکز .

آچ . قیر . اویو . درس . طـاش . چیق . قاچ .
آتش . صیقی . اوقشـا . ایتان . آچ . صیچرا . بکله .
شاش . یازی .

---

[۱] بونلرك معنالری : چابوق ایسـته، چابوق کل، چابوق اوقو، چابوق باغلا . . . . الخ دیمکدر .

[۲] منفینك اشبو صورتلری دها زیاده مستعملدر .

[۳] چیقه یازدی، دوشه یازدی، کبی برده «فعل مقاربه» موجود ایسه‌ده زمانمزده متروك حکمنی آلدیغندن کتابمزده ترك ایدلمشدر .

سؤال — مادهٔ فعللره نه وقت بسیط دینور ؟ مرکب قاچدر؟ صیغهٔ اقتداری ناصل یاپیلیر؟ صیغهٔ تعجیلی ناصل تشکیل ایدیلیر؟ صیغهٔ تعلیمی کیمدن ترکب ایدر ؟

{ صیغهٔ مطاوعت }

مطاوعت فاعلك بر ایشی قبول ایتمه‌سی کیفیتندن عبارتدر. [*] بر مادهٔ فعلك آخری ساکن ایسه علی القاعده حرکه لندکدن صوکره بر نون ویاخود برشین وبعضاً نون یرینه لام ساکنه الحاقیله صیغهٔ مطاوعت تشکیل اولونور :

سو — سون
کور — کورون
آرا — آران
قاشی — قاشین
دیك — دیکل
صاو — صاوش . . . کبی

قورتل ، طاغل ، یوتقون کلمه‌لری شاذدر . زیرا بونلرك ماده‌لری قورتار، طاغت، یوت کلمه‌لریدر .

بعض اسملرك آخرینه «ان، لان» علاوه‌سیله : خویلان،

[*] « ایشله‌نن ایشك ینه ایشله‌ینه عائد وراجع اولدیغنی کوسترن صیغه‌در » دیو تعریف اولونابیلیر .

کدرلن، اولن کبی مطاوعت صیغه‌لری تشکیل اولوندیغی کبی فعل وصفیلرده مطاوعت بیان ایدرلر. ایولش، خوشلاش، کوزللش کبی.

یوقاروده‌کی مثاللره دقت ایدیلنجه دیکل، آران کبی کلمه‌لرك مجهول ایله مطاوعت بیننده مشترك اولدیغی کورولیور. بو کیبلرك فعل مطاوعت ویا مجهول اولدیغی قرینه ایله فرق وتمیز اولونور. شویله‌که: اکر فعلك معناسی فاعلك حال وشانندن عبارت ایسه «مطاوعت» واکر مفعولك حال وشانندن عبارت ایسه مجهولدر. مثلا: (احمد ییقاندی ـ البسه ییقاندی) دیدیکمزده برنجی مثالده ییقانمق فاعل اولان احمدك حال وشانندن عبارت اولدیغی ایچون مطاوعت وایکنجی مثالده ایسه مفعول اولان البسه‌نك حال وشانندن عبارت بولوندیغی ایچون مجهول اولور.

{ صیغهٔ مشارکت }

بردن زیاده کیمسه‌لر آراسنده بربرینه‌قارشی اجرا ایدیلن ایشی بیان ایدن صیغه‌یه [*] صیغهٔ مشارکت دینیرکه اول ایشی مشترکاً اجرا ایدن کیمسه‌لردن هر بری آخرینه نسبتله فاعل ومفعول اولور. مثلا: کامل افندی صالح افندی ایله دوکوشدی

[*] «یاپیلان ایشك ایکی ویازیاده کیمسه‌لر آراسنده‌یاپیلدیغنی کوسترن صیغه‌در» تعریف بسیطیله‌ده تعریف اولونابیلیر.

دینلدکده «دوکوشـدی» صیغهٔ شرکتك ماضیسی اولوب کامل افندی ایله صـالح افندی بینـده بربرینه قارشو اجرا ایدیلن دوکمك فعلنی بیان ایتمشدرکه بوندن کامل افندی صالح افندی‌یی دوکدی صـالح افندی دخی کامل افندی‌یی دوکدی معنـاسی چیقوب کامل افندی ایله صـالح افندیدن هر برینـك آخره نسبتله فاعل ومفعول اولدیغی آشکار اولور .

صیغهٔ مشارکت تشکیل ایتمك ایچون مادهٔ فعللرك آخرنده حرف املا وار ایسه طوغریدن طوغری‌یه واگر یوق ایسه یعنی ساکن ایسه حرکهٔ حرفیه ایله تحریك ایدلدکدن صوکره بر شین ساکنه الحاق اولونور :

مثال :

چك — چکیش

سو — سویش

اور — اوروش

چارپ — چارپیش

بعضاً اسـملره (لش، لاش) الحاقیله‌ده صیغهٔ مشـارکت یاپیلیر :

مثال :

سوز — سوزلش

اوز — اوزلاش

یان — یاناش [*] . . . کبی .

---

[*] بونك اصلی یانلاش یعنی یان یانه کل اولوب تخفیفاً لام حذف اولونارق یاناش قالمشدر .

طوقوش وصارماش كلمه‌لری شاذدر. زیرا بونلرك ماده‌سی (طوقون ـ صـار) در. یوقارووده‌کی ذکر اولونان مطاوعت صیغه‌لری دائما لازم ایسه‌ده متعدیلردن تشـکیل اولونان اشبو مشارکت صیغه‌لری بعضاً قیاسـاً متعدی یاپیلابیلیر: یاناشـدر، بارشدر، چکیشدر کبی.

سؤال ــ صیغهٔ مطاوعت نه‌یه دیرلر؟ صیغهٔ مطـاوعت ناصل یاپیلیر؟ مطاوعتله مجهول بیننده فرق ندر؟ فعل مشارکت ناصل تشکیل ایدیلیر؟

یوقاروده بحثی کچن مصـدر ادات ومعنی حیثیتیـله اوچ قسمدر. آنلرده: مصدراصلی، حاصل مصدر، مصدرنوعی‌در.

مصدر اصلی ــ مادهٔ فعللره خفیفلرده «مك» ثقیللرده «مق» الحـاقیله یاپیلانلردرکه بونلر صرف حدثه دلالت ایدر: کلمك، کلمه‌مك؛ یازمق، یازمامق کبی‌که مك‌ایله اولانلره «مصدر خفیف» مق ایله اولانلره «مصدر ثقیل» دینور.

حاصل مصدر ــ فعلك حدوثنـدن متولد حال وکیفیتی آکدیرر. بوده ایکی درلودر:

برنجیسی مادهٔ فعلك منفی صیغه‌سیله (نهی حاضرله) مشترك اولور وآخری (مه، ما) حرفلریله نهـایت بولورکه بوکا صرف ترکیده «مصدرتخفیفی» نامی ویرمش‌ایدك: احمدك صورماسی،

حسنك كولمه‌سی ، كمالك يمك يمه‌سی تركيبلرنده‌كی صورما ، كولمه، يمه كلمه‌لری كبی‌كه بونلر قياسيدر.

بونلرك معناليرينه عطف نظر دقت ايديليرسه صورما، صورمقدن ـ كولمه، كولمكدن ـ يمه، يمكدن متولد برحال وكيفيت اولديغی پك آشكار اولاجغندن بونلره حاصل مصدر اسمی ويرمكده اصلا تردده محل يوقدر.

حاصل مصدرك ايكنجيسی سماعی وقياسی اولمق اوزره ايكی نوعه آيريليرد. سماعی اولانلر صرف تركيده اسم مصدر نامنی ويرديكمز سوكی ، ياردیم ، ويركی ، قورقو كبی كلمه‌لرله آقندی، صيزندی، اوزوندی كبی مادهٔ فعله «ندی» علاوه‌سيله ياپيلانلردر . بو كبی صيغه‌لرك بعض كره حال وكيفيتله تكيف ايدن شيلره مجازاً اطلاق اولونديغيده واردر : طولمه ، يازمه، سوزمه، قرندی كبی .

آقندی وامثالی كبی مصدرلرده‌كی «دی» لفظی استانبول لساننده «ت» كبی تلفظ اولونديغندن چوق كيمسه‌لر املاسنده تردد ايتمكده ايسه‌ده كلمه‌نك آهنكنه وتانك حروف خفيفه‌دن اولديغنه امالهٔ دقت ايديليرسه بونك دال ايله يازلمسی طبيعی اولديغی تظاهر ايدر .

ذكر اولونديغی اوزره اشبو نوع سماعی اولوب اهل لساندن ايشيتمه‌يه متوقفدر. بناءً عليه يازندی، صاتندی، كولوندی كبی مصدرلر ايشيدلمه‌ديكی جهتله استعماللری اصلا جائز دكلدر.

[قاعده] آخری ساكن ماقبلی مضموم اولان بركلمه‌يه ديكر برحرف ساكن الحاق اولوندقده آخر كلمه ضمه ايله تحريك

ايديلوب بر « و » يازيلير : كور ، كورول ـ كورولور ؛ اول، اولون ـ اولونور كبي .

اصواتدن تشكل ايدن افعالك آخرينك حركه‌سی حركهٔ حرفيه ايله كسره‌يه تبديل اولونارق قياساً برنوع حاصل‌مصدر ياپيلير : چاتيردامق ـ چاتيردی، . . . طيقيردی كبي .

مصدر نوعی — مادهٔ فعلك آخری ساكن اولديغی تقديرده اوست طرفی مفتوح ويا مكسور ايسه مذكور ساكن حركهٔ حرفيه ايله مكسور و اكر اوست طرفی مضموم ايسه حرف اخير ساكن مضموم قيلندقدن صوكره بر شين ساكنه الحاق اولونور: آليش، ويريش. اوروش، طوروش كبي .

اكر مادهٔ فعلك آخرنده حرف املا اولورسه اول زمان شيندن اول بر ياى مكسوره زياده ايديلير : اوقويش، قازييش، آرايش، اسنه‌يش كبي .

معلوملرده بعضاً شين يرينه « م » كله‌رك مجهول مقامنه قائم اولور: آليم، صاتيم كبي‌كه آلينش، صاتليش ديمك اولور .

مصدر اصليدن ماعدا مصادر مذكوره‌نك جمله‌سی «لر» ايله جمعلنديكی كبي مفعول ومضاف اليه دخی اولورلر .

{ مثبت }

	مصدراصلی	مصدرنوعی	حاصل مصدر		
مجـ :	كلمك	كلمه	كليش	چاتيردی	ياردیم
مفعوبه :	. .	كلمه‌يی	كليشی	چاتيردی‌يی	ياردیمی

مفعوالیه: . .	کلمه‌یه	کلیشه‌یه	چاتیردی‌یه	یاردیمه
مض الیه : . .	کلمه‌نك	کلیشه‌نك	چاتیردینك	یاردیمك
جمع : . .	کلمه‌لر	کلیشه‌لر	چاتیردیلر	یاردیملر

منفی

	مصدر اصلی	حاصل مصدر	مصدر نوعی
مج	: کلمك	کلمه‌مك	کلمه‌یش
مفعو. به	: »	کلمه‌یی	کلمه‌یشی
» الیه	: »	کلمه‌مه‌یه	کلمه‌یشه
مضا. الیه	: »	کلمه‌مه‌نك	کلمه‌یشك
جمع	: »	کلمه‌مه‌لر	کلمه‌یشلر

[تنبیه] — مصدر اصلی‌یه (لك ـ لق) الحاقیله مثلا کولمك یرنده کولمکلك وصورمق مقامنده صورمقلق استعمالی شیوهٔ افاده‌یی کولنج برحاله کتیره‌جکندن بوندن بغایت اجتناب لازمدر .

تمرینه

اشاغیده‌کی کلمه‌لردن مصدر اولانلرك هانکی قسمدن اولدیغنی بیان ایدیکز؟ ومصدر اولمایان ماده‌لری دخی اوچ درلو مصدر یاپوب احوال اربعه‌سنی تصریف ایدیکز . جمله‌لرینیده یازیکز.

اوطورمق . یات . قالق . کیتمه . کلمه . اوشومك .

کیدیش . اوچمق . چیقیش . قورقو . جاردی . قیپردی .

آج . آغری . باغر . قاپمق . یالوار . شاقیردی . بلله .
چکمك . آکلایش . بیلکی . چتیردی . طوپارلا .

سؤال — ادات ومعنی اعتباریله مصدر قاچ قسمدر؟ اسملری ندر؟ مصدر اصلی کیمدن یاپیلیر و ناصل یاپیلیر؟ حاصل مصدر ناصل یاپیلیر؟ مصدر نوعی ناصل تشکیل اولونور؟ بونلردن سماعی اولانلر وارمیدر؟

مصدرلر، اصللری اعتباریله «فعلی»، «اسمی»، «وصفی» اولور.

اکر مصدرلرك آلندیغی مادهٔ فعل، فعل اصلی ایسه یعنی ذاتنده حدث بیان ایدرسه اکا «مصدر فعلی» واکر مادهٔ فعل، فعل اسمی یعنی بر اسمدن یاپیلمش ایسه اکا مصدر «اسمی» واکر مادهٔ فعل وصفی ایسه آکاده «مصدر وصفی» دینور: قیرمق، طوزلامق، یشیللنمك کبی.

صفتلره (لك — اق) الحاقیله یاپیلان مصدرلردخی مصدر وصفیده داخلدر: ایيلك، کوتولك، فنالق کبی.

مصدرلر معنی جهتیله دخی عام، خاص، مثبت، منفی نامنی آلارق درده تقسیم اولونورلر.

اکر مصدر، عام اولان مادهٔ فعلدن یاپیلمش ایسه «مصدر عام» دینور اولمق، قیلمق، ایتمك، ایلهمك کبی.

اکر خاص اولان مادهٔ فعلدن یاپیلمش ایسه «مصدر خاص» دینور. کزمك، یاتمق، اویومق کبی.

اگر مثبت اولان مادهٔ فعلدن یاپیلمش ایسه «مصدر مثبت» واگر منفیدن یاپیلمش ایسه «مصدر منفی» دینور.

گلمك، یازمق — گلمه‌مك، یازمامق گبی.

ترکجه مصدرلر نسبت اعتباریله دخی درت قسمه آیریلورلر. شویله‌که اگر مصدرك مشتق اولدیغی ماده لازم ایسه «مصدر لازم» متعدی ایسه «مصدر متعدی» معلوم ایسه «مصدر معلوم» واگر مجهول‌ایسه «مصدر مجهول» دینور: چیقمق، دوکمك ـ کسمك، کسلمك گبی.

بوندن باشقه مصدرلر «بسیط» و «مرکب» قسملرینه آیریلیر. مصدر بسیط، بسیط اولان ماده‌لردن یاپیلان مصدرلردر: گلمك، قیرمق گبی.

مصدر مرکب، مادهٔ فعلك اقتداری، تعجیلی، تعلیمی صیغه‌لرندن یاپیلانلردرکه بونلره‌ده «مصدر اقتداری»، «تعجیلی»، «تعلیمی» نامی ویریلیر: گله‌بیلمك، گلیویرمك، ایلری گلمك گبی.

تمرینه

اشاغیده‌کی مصدرلردن فعلی، وصفی، اسمی اولانلری تفریق ایدیکز، صوکره بونلردن هانکیلری مثبت هانکیلری منفیدر گوستریکز؟ متعدی، لازم ومعلوم ایله مجهول اولانلری اشارت ایدیکز؟ بونلر میاننده مصدر مرکب وارسه آنیده بیان ایدیکز؟ والحاصل برمصدرك اقسامندن قاچ دانه‌سنی حاوی اولدیغنی حذاسنه یازیکز؟ مثلا: گوزله‌مك؛ اسمیدر، خاصدر، مثبتدر، متعدیدر، معلومدر، بسیطدر، دییکز؟

ايشيتمك . دكله‌مك . اگرله‌مك . بيلمك . چيويله‌مك
ميخلامق . بياضلاشمق . كوزله‌مك . كله‌بيلمك . كوسترمك
باغلامق . قاچيويرمك . فنالاشمق . آڭلامق . درس
اوقومق . قيلمق . سويله‌مه‌مك . كوتورمك . ياقمامق . كلمك
كله‌ييويرمك . صيچرامق . سيلنمك . بيومك . اڭلايابيلمك
صوقولمق . قورتارمق . ايشيده‌مه‌مك . طاورانمق . چوزولمك
ايسته‌نمك .

سؤال — مصدرلر اصللرى اعتباريله قاچ قسمدر؟ اسملرى ندر؟ مصدره نه زمان فعلى، اسمى، وصفى دينور؟ مصدرلره نه وقت عام، خاص، مثبت، منفى نامى ويريلير؟ نسبت اعتباريله مصدرلر قاچ قسمدر وانلر ندر وكيملردن ياپيلير؟ مصدر مركب قاچ قسمدر واسملرى ندر؟

ايكنجى مقاله

{ فعل }

ذات وزمانه [*] دلالت ايتمك شرطيله بر ايشك وقوع ويا عدم وقوعنى بيلديرن كلمه‌يه «فعل» دينور.

يازدى ، يازييور ، يازاجق كبى كه برنجيسى يازمه ايشنك

[*] فعللرك دلالت ايتديكى زمان اوچدر: ۱ = ماضى يعنى كچمش. ۲ = حال يعنى شمدى. ۳ = استقبال يعنى كله‌جك.

كچمشده ، ایكنجیسی كله‌جكده ، اوچنجیسی دخی شمدیده وقوعنی بیلدیریبور .

فعللردن یاپیلیر بر طاقم صفتلرده واردركه بونلر زمانه دلالت ایتمه‌یوب یالكز بر ایشـله متصف ذاتی بیلدیردكلری ایچون بونلره «فرع فعل» تسمیه ایدرلر. نته‌كیم اشاغیده ذكر وبیان اولوناجقدر .

تركجه فعللر (بسیط ، مركب، ربط ، خصوصی) ناملریله درت نوعه آیرلمشدر .

﴿ افعال بسیطه ﴾

افعال بسیطه (امر، نهی، ماضی، مضارع، حال، التزامی، استقبال، وجوبی، نامیله سكزدر.

{ امر حاضر — نهی حاضر }

امر حاضر ونهی حاضر ایله بونلرك غائبلرینی تشكیل ایدن امر غائب ونهی غائب صیغه‌لری « مادۀ فعل » بحثنده مفصلاً بیان ایدلدیكی جهتله بوراده تكرارندن صرف نظر ایدلمشدر .

{ فعل ماضی }

ماضی ایکی درلودر. بری «ماضیٔ شهودی» دیکری «ماضیٔ نقلی» در .

ماضیٔ شهودی — اولجـه وقوع بولان بر ایشی متکلمك کوردیکنی ویا کورمش کبی بیلدیکنی خبر ویرن صیغه‌درکه مادهٔ فعلك آخرینه «دی» لفظی علاوه‌سیله مفرد غائبی و «لر» ایله بونك جمعی حاصل اولور وضمیر فعلی اعانه‌سیله مخاطب ومتکلم صیغه‌لری تشکیل قلنور.

{ ماضیٔ شهودی معلومك مثبت ومنفی صورتی }

		متکلم	مخاطب	غائب
چك	—	چکدیم [*]	چکدیك	چکدی — مفرد
		چکدیك	چکدیکز	چکدیلر — جمع

[*] متکلم شخصلریله مفرد مخاطب شخصلری « دی » لفظنك یاسنی حذف ایله اکثریت اوزره چکدم ، چکدك ، چکدك صورتنده یازلمقده وبونده ایسه اولی قدر بأس کورلمه‌مکده ایسه‌ده منفی صیغه‌لرندن ادات نفیك الف وهاسنی خذف ایده‌رك : چکمه‌دم ، چکمه‌دك ، چکمه‌دی ، چکمه‌دك ، چکمه‌دیکز ، چکمه‌دیلر . یازمادم ، یازمادك ، یازمادی ، یازمادق ، یازمادیکز ، یازمادیلر ، یرینه (چکمدم ، چکمدك .... الخ و یازمدم ، یازمدك .... الخ) یازماملیدر .

چکمه	—	چکمه‌دیم	چکمه‌دیك	چکمه‌دی
		چکمه‌دیك	چکمه‌دیکز	چکمه‌دیلر
یاز	—	یازدیم	یازدیك	یازدی
		یازدیق	یازدیکز	یازدیلر
یازما	—	یازمادیم	یازمادیك	یازمادی
		یازمادیق	یازمادیکز	یازمادیلر

{ ماضیٔ شهودیٔ مجهولك مثبت ومنفی صورتی }

چکل	—	چکلدیم	چکلدیك	چکلدی
		چکلدیك	چکلدیکز	چکلدیلر
چکلمه	—	چکلمه‌دیم	چکلمه‌دیك	چکلمه‌دی
		چکلمه‌دیك	چکلمه‌دیکز	چکلمه‌دیلر
یازل	—	یازلدیم	یازلدیك	یازلدی
		یازلدیق	یازلدیکز	یازلدیلر
یازلما	—	یازلمادیم	یازلمادیك	یازلمادی
		یازلمادیق	یازلمادیکز	یازلمادیلر

ماضیٔ نقلی — کچمشده اولان بر ایشی متکلمك ایشیتمکله بیلدیکنی خبر ویرن صیغه‌درکه مادهٔ فعلك آخرینه « مش » علاوه‌سیله مفرد غائب وبوکا «لر» الحاقیله غائبك جمعی حاصل اولور . ضمیر نسبی اعانه‌سیله سائر صیغه‌لری تشکیل اولونور .

{ماضئ نقلئ معلومك مثبت و منفيسى}

چك	—	چكمشم	چكمشسك	چكمش ـ چكمشدر	
		چكمشز	چكمشسكز	چكمشلر	
چكمه	—	چكمه‌مشم	چكمه‌مشسك	چكمه‌مش ـ چكمه‌مشدر	
		چكمه‌مشز	چكمه‌مشسكز	چكمه‌مشلر	
ياز	—	يازمشم	يازمشسك	يازمش ـ يازمشدر	
		يازمشز	يازمشسكز	يازمشلر	
يازما	—	يازمامشم	يازمامشسك	يازمامش ـ يازمامشدر	
		يازمامشز	يازمامشسكز	يازمامشلر	

{ ماضئ نقلئ مجهولك مثبت ومنفى صورتى }

چكل	—	چكلمشم	چكلمشسك	چكلمش ـ چكلمشدر
		چكلمشز	چكلمشسكز	چكلمشلر ـ چكلمشلردر
چكلمه	—	چكلمه‌مشم	چكلمه‌مشسك	چكلمه‌مش ـ چكلمه‌مشدر
		چكلمه‌مشز	چكلمه‌مشسكز	چكلمه‌مشلر ـ مشلردر
يازل	—	يازلمشم	يازلمشسك	يازلمش ـ يازلمشدر
		يازلمشز	يازلمشسكز	يازلمشلر ـ يازلمشلردر
يازلما	—	يازلمامشم	يازلمامشسك	يازلمامش ـ يازلمامشدر
		يازلمامشز	يازلمامشسكز	يازلمامشلر ـ يازلمامشلردر

تمرینه

آشاغیده‌کی ماده‌لرك ماضئ شهودی ونقلیسنی بولوکز . صوکره معلوم ومجهوللرینك مثبت ومنفی صورتلرینی تصریف ایدیکز .

آرا . ایچ . اك . بیچ . صات . صور . طوت . ایسته .
بله . چویر . قاز . اشه‌له . طاغت . کیزله . طوپلا . اورسه‌له .

سؤال — فعل نیه دیرلر ؟ زمان قاچ‌در ؟ ترکجه فعللر قاچ نوعدر ؟ افعال بسیطه هانکیلریدر ؟ فعل ماضی قاچ درلودر ؟ ماضی شهودی نیه دیرلر وناصل یاپیلیر ؟ ماضئ نقلی نیه دیرلر وناصل تشکیل اولونور .

﴿ فعل مضارع ﴾

مضارع، همْ حاله وهم استقباله دلالت ایدن فعلدر. مادهٔ فعلك آخرینه مثبتلرده [ر، (´) ر، یر ، آر، ور] منفیلرده بر « ز » کتیریله‌رك مضارعك ،فرد غائبی و « لر » علاوه‌سیله جمع غائبی، ومفردغائبه ضمیر نسبی الحاقیله دیکرصیغه‌لری حاصل اولورکه مثبت ماده‌لره مذکور اداتلرك صورت الحاقی بر وجه زیر بیان اولونور :

آخری حرف املا اولان مادهٔ فعللره عمومیتله بر ساکن « ر » حرفی الحاق اولونور :

مثال :

مادهٔ فعل — اوقو	قازى	آغلا	دنه
مضارع — اوقور	قازير	آغلار	دنه‌ر

آخرى ساكن اولان مادهٔ فعللرده مادهٔ مذكوره‌نك جوهرينه نظر اولونور . اكر جوهرى ثنائى (ايكى حرفلى) ايسه ثقيللرده « آر » خفيفلرده « (َ) ر » الحاق اولونور :

مثال :

مادهٔ فعل — بوز	ياز	سو	از
مضارع — بوزار	يازار	سور	ازر

فقط : كلير، قالير، آلير، بيلير، صانير مضارعلرنده شاذ اولارق « ير » الحاق اولونمشدر .

آخرى ساكن اولان مادهٔ فعلك جوهرى ثلاثى (اوچ حرفلى) اولوبده بر هجادن عبارت بولونورسه طبق ساكن اولان ثنائيلر كبى مضارع تشكيل ايديلير :

مثال :

مادهٔ فعل — اورك	اولچ	ييرت	قورق
مضارع — اوركر	اولچر	ييرتار	قورقار

آخرى ساكن اولان مادهٔ فعل ثلاثى اولوبده بر هجادن عبارت اولمازسه ويا خود رباعى (درت حرفلى) ويا خماسى

(بش حرفلی) اولورسه اول وقت آخرك اوست طرفنه نظر اولونور . اکر آخرك اوست طرفی فتحه ویا کسره ایسه « یر » واکر ضمه ایسه « ور » الحاقیله مضارع تشکیل ایدیلیر :

مثال :

کیدر [*]	یر	کیده‌ریر
بکزت	یر	بکزه‌دیر
آغار	یر	آغاریر
اوصان	یر	اوصانیر
ایشیت	یر	ایشیدیر [**]
اوتور	ور	اوتورور
اونوت	ور	اونودور
قورتار	یر	قورتاریر
قیصقان	یر	قیصقانیر
هایقیر	یر	هایقیریر
اوکسور	ور	اوکسورور
قیصیرغان	یر	قیصیرغانیر

[*] کیت ماده‌سنك مضارعی دکلدر مادهٔ مذکوره‌نك متعدیسیدر.

[**] رادن اول « ی، و » یازمایارق برچوقلر ایشیدر ـ اوتورر ـ اونودر طرزنده یازمقده ایسه‌ده یانك حذفنده بروجه مشروح قواعده مخالفتدن باشقه بر فائده تصور اولوناماز .

{ مضارع معلومك مثبت و منفى صورتى }

(مثبت)

مادهٔ فعل		متكلم	مخاطب	غائب
چك	—	چكرم	چكرسك	چكر = مفرد
		چكرز	چكرسكز	چكرلر = جمع
كل	—	كليرم	كليرسك	كليرلر
		كليرز	كليرسكز	كليرلر
ياز	—	يازارم	يازارسك	يازار
		يازارز	يازارسكز	يازارلر
بول	—	بولورم	بولورسك	بولور
		بولورز	بولورسكز	بولورلر

(منفى)

چكمه	—	چكمم	چكمزسك	چكمز [١]
		چكميز	چكمزسكز	چكمزلر
كلمه	—	كلمم	كلمزسك	كلمز
		كلميز	كلمزسكز	كلمزلر

[١] خفيف اولان مادهلرك منفيسندن مضارع تشكيلنده ادات نفيك هاسى حذف اولونارق « چكمهز » يرينه « چكمز » يازلديغى كبى كذلك مفرد متكلمده (ز) حذف وجمعنده يايهقلب اولونارق : چكمزم، چكمزز يرينه (چكمم، چكميز) يازيلير .

یازما —	یازمام	یازمازسك	یازماز
	یازمایز	یازمازسکز	یازمازلر
بولما —	بولمام	بولمازسك	بولماز
	بولمایز	بولمازسکز	بولمازلر

{ مضارع مجهوللك مثبت و منفی صورتی }

(مثبت)

چکل —	چکیلیرم [۱]	چکیلیرسك	چکیلیر
	چکیلیرز	چکیلیرسکز	چکیلیرلر
یازل —	یازیلیرم	یازیلیرسك	یازیلیر
	یازیلیرز	یازیلیرسکز	یازیلیرلر
بولون —	بولونورم	بولونورسك	بولونور
	بولونورز	بولونورسکز	بولونورلر

{ منفی }

چکلمه —	چکلمم	چکلمزسك	چکلمز
	چکلمیز	چکلمزسکز	چکلمزلر
یازلما —	یازلمام	یازلمازسك	یازلماز
	یازلمایز	یازلمازسکز	یازلمازلر
بولونما —	بولونمام	بولونمازسك	بولونماز
	بولونمایز	بولونمازسکز	بولونمازلر

[۱] — (قاعده — ۸) نظر اولونا .

{ فعل حال }

شمدیکی زمانده بر ایشك وقوع ویا عدم وقوعنی بیلدیرن فعللردکه مادهٔ فعلك منفیلری ایله آخری متحرك اولان مثبتلرینه «یور» لفظی الحاق اولونارق منفی ومثبت صورتنك مفرد غائبی وبوکا «لر» علاوه‌سیله جمع غائبی حاصل اولوب مفرد غائبه ضمیر نسبی الحاقیله دیکر صیغه‌لری تشکیل اولونور.

اکر مادهٔ فعلك آخری ساکن ایسه مکسور قیلنوب کسره‌یی اظهار ایچون بر «ی» یازلدقدن صوکره «یور» لفظی الحاق اولونور.

{ فعل حال معلومك مثبت ومنفی صورتی }

(مثبت)

چك	—	چکییورم	چکییورسك	چکییور
		چکییورز	چکییورسکز	چکییورلر
اوقو	—	اوقویورم	اِوقویورسك	اوقویور
		اوقویورز	اوقویورسکز	اوقویورلر

(منفی)

چکمه	—	چکمه‌یورم [*]	چکمه‌یورسك	چکمه‌یور
		چکمه‌یورز	چکمه‌یورسکز	چکمه‌یورلر

---

[*] ادات نفیه اداوتدن بری متصل اولدقده قاعده‌یه مخالف اولارق «ه» نك هاسنی خذف ایله «چکمیور ، چکامیِور» طرز تحریری همان تعمم ایتمش کبیدر.

اوقوما —	اوقومایورم	اوقومایورسك	اوقومایور
	اوقومایورز	اوقومایورسکز	اوقومایورلر

﴿ فعل حال مجهولك مثبت و منفی صورتی ﴾

(مثبت)

چکل —	چکیلییورم	چکیلییورسك	چکیلییور
	چکیلییورز	چکیلییورسکز	چکیلییورلر
اوقو —	اوقونییورم	اوقونییورسك	اوقونییور
	اوقونییورز	اوقونییورسکز	اوقونییورلر

(منفی)

چکلمه —	چکلمه‌یورم	چکلمه‌یورسك	چکلمه‌یور
	چکلمه‌یورز	چکلمه‌یورسکز	چکلمه‌یورلر
اوقونما —	اوقونمایورم	اوقونمایورسك	اوقونمایور
	اوقونمایورز	اوقونمایورسکز	اوقونمایورلر

تمرینه

آشاغیده‌کی ماده‌لرك معلوم ، مجهول ومثبت ، منفی صورتلرینه نظراً مضارع وحال صیغه‌لرینی تصریف ایدیکز .

کی . قوشان . آل . حاضرلا . طولدر . بوشالت . طوت . کور . طوقون . طارت . اسنه . قاوور . قورقوت . اوچور . بور . قوپار . سوپور . اشه‌له . کوه‌له . چیکنه . دیشله .

سؤال — فعل مضارع نيه ديرلر ؟ كيمدن ياپيلير ، ناصل ياپيلير؟
فعل حال نيه ديرلر ؟ كيمدن ياپيلير ، ناصل ياپيلير ؟

{ فعل التزامى }

فعل التزامى ، برايشك ياپلمه‌سى متكلمك مطلوبى اولديغنه دلالت ايدن فعلدركه مادهٔ فعلك آخرى ساكن ايسه مفتوح قيلنوب فتحه‌يه علامت خفيفلرده بر «ه» وثقيللرده بر «ا» ، اكر متحرك ايسه مادهٔ فعلك آخرينه خفيفلرده بر «يه» وثقيللرده بر «يا» يازيله‌رق مفرد غائبى حاصل اولوب بوكا «لر» الحاقيله جمع غائبى و مفرد غائبه ضمير نسبى لاحق اولارق سائر صيغه‌لرى تشكيل اولونور .

چك —	چكه‌يم / چكه‌لم	چكه‌سك / چكه‌سكز	چكه / چكه‌لر
ياز —	يازايم / يازالم	يازاسك / يازاسكز	يازا / يازالر
سويله —	سويله‌يه‌يم / سويله‌يه‌لم	سويله‌يه‌سك / سويله‌يه‌سكز	سويله‌يه [*] / سويله‌يه‌لر
اوقو —	اوقويايم / اوقويالم	اوقوياسك / اوقوياسكز	اوقويا / اوقويالر

مجهول ومنفى صورتلرى دخى عين قاعده ايله تشكيل اولونور.

[*] بو و بونك كبيلر (سويليه ، ايستيه ، بكليه) طرزنده دخى مستعملدر .

{ استقبال }

استقبال ، بر ایشـك کله‌جکده وقوع ویا عـدم وقوعنی بیلدیرن فعللردر.

استقبال صیغه‌سی تشـکیل ایتمك ایچـون فعل التزامینك خفیفلرینه «جك» وثقیللرینـه «جق» الحاق اولنور . مذکور صیغه‌لرك مجهول ومنفیلری فعل التزامینك مجهول ومنفیلرینـه ینه اشبو ایکی اداتك علاوه‌سیله حاصل اولور. مخاطب ومتکلم شخصلرینك تشکیلی استقبالده دخی ضمیر نسبی اعانه‌سیله تشکیل قیلنور .

چکه —	چکه‌جکم	چکه‌جکسك	چکه‌جك
	چکه‌جکز	چکه‌جکسکز	چکه‌جکلر
یازا —	یازاجغم	یازاجقسك	یازاجق
	یازاجغز	یازه‌جقسکز	یازه‌جقلر
سویله‌یه —	سویله‌یه‌جکم	سویله‌یه‌جکسك	سویله‌یه‌جك
	سویله‌یه‌جکز	سویله‌یه‌جکسکز	سویله‌یه‌جکلر
اوقویا —	اوقویاجغم	اوقویاجقسك	اوقویاجق
	اوقویاجغز	اوقویاجقسکز	اوقویاجقلر

[قاعده] استقبال اداتی اولان « جق » لفظنك قافی حرکه‌لنیرسه غینه تبدیل اولونور: یازاجغم، یازاجغز، یازاجغی کبی.

{فعل وجوبى}

فعل وجوبى، بر ايشى ايشـلەمك لزومنى فاعله كوسـترن فعلدركه حاصل مصدرك آخرينه بر «لى» لفظى علاوەسيله مفرد غائبى و «لر» ايله بونك جمعى وضمير نسبى اعانەسيله سـائر صيغەلرى تشكيل اولونور:

{فعل وجوبى معلومك مثبت ومنفى صورتى}

(مثبت)

چكمه ـ	چكمليم چكمليز	چكمليسك چكمليسكز	چكملى ـ در [*] چكمليدرلر
يازما ـ	يازماليم يازماليز	يازماليسك يازماليسكز	يازمالى (ليدر) يازماليدرلر

(منفى)

چكمەمه ـ	چكمەمليم چكمەمليز	چكمەمليسك چكمەمليسكز	چكمەملى (ليدر) چكمەمليدرلر

[*] خفيف اولان مادەلرك فعل وجوبيسـنده «مه» لفظنك هاسى حذف اولونوب اكثريتله (چكملى، چكمەملى) طرزنده يازيليركه مستعمل اولانيـده بودر. فقط ثقيل اولان مادەلرده «ما» لفظنك الفنى حـذف ايله مابعدينه بيتشديرمك جائز اولەماز.

یازمامه — { یازمامالیم یازمامالیسك یازمامالی (لیدر)
یازمامالییز یازمامالیسکز یازمامالیدرلر }

مجهولك مثبت ومنفی‌سی دخی عین صورتله یاپیلیر.

تمرینه

اشاغیده‌کی ماده‌لرك التزامی استقبال ووجوبی صیغه‌لرینی بولوب تصریف ایدیکز .

چیق . این . سوسله . تلله . پوللا . یوللا . اوقو . اسکی . اوغرا . کور . کوزت . قاپ . قاچ . چبالا . کول . اوینا . بی . دی .

سؤال — فعل التزامی نیه دیرلر ؟ نصل تشکیل اولونور . فعل استقبال نیه دیرلر ؟ نصل یاپیلیر ؟ فعل وجوبی‌یی تعریف ایدیکز ؟ فعل وجوبی کیمدن یاپیلیر ؟

{ افعال مرکبه }

مرکب فعللر ایکی نوعدر . برینه « مرکب عام » دیکرینه « مرکب خاص » دینور .

فعل مرکب عام — اقتداری ، تعجیلی ، تعلیمی ماده‌لردن قواعد مشروحه ایله یاپیلان ماضی ، مضارع ، حال ، التزامی استقبال ، وجوبی صیغه‌لرندن عبارتدرکه نمونه اولمق اوزره بروجه آتی تصریف اولوندی .

{افعالِ اقتداريه}

ماضئ شهودى

چکه بیلك

	متكلم	مخاطب	غائب
مفرد —	چکه‌بیلدم	چکه‌بیلدك	چکه‌بیلدی
جمع —	چکه‌بیلدك	چکه‌بیلدیکز	چکه‌بیلدیلر

ماضئ نقلى

	متكلم	مخاطب	غائب
مفرد —	چکه‌بیلمشم	چکه‌بیلمشسك	چکه‌بیلمش
جمع —	چکه‌بیلمشز	چکه‌بیلمشسکز	چکه‌بیلمشلر

مضارع

چکه بیلك

	متكلم	مخاطب	غائب
مفرد —	چکه‌بیلیرم	چکه‌بیلیرسك	چکه‌بیلیر
جمع —	چکه‌بیلیرز	چکه‌بیلیرسکز	چکه‌بیلیرلر

حال

	متكلم	مخاطب	غائب
مفرد —	چکه‌بیلیورم	چکه‌بیلیورسك	چکه‌بیلیور
جمع —	چکه‌بیلیورز	چکه‌بیلیورسکز	چکه‌بیلیورلر

التزامى

چکه بیلك

	متكلم	مخاطب	غائب
مفرد —	چکه بیله‌یم	چکه بیله‌سك	چکه بیله
جمع —	چکه بیله‌لم	چکه بیله‌سکز	چکه بیله‌لر

چکه بیله

استقبال

مفرد — چکه بیله جکم چکه بیله جکسك چکه بیله جك
جمع — چکه بیله جکز چکه بیله جکسکز چکه بیله جکلر

چکه بیل

وجوبی

مفرد — چکه بیلملییم چکه بیلملیسك چکه بیلملی
جمع — چکه بیلملییز چکه بیلملیسکز چکه بیلملیلر

{ افعال تعجیلیه }

چکیویر

ماضیٔ شهودی

مفرد — چکیویردم چکیویردك چکیویردی
جمع — چکیویردك چکیویردیکز چکیویردیلر

چکیویر

ماضیٔ نقلی

مفرد — چکیویرمشم چکیویرمشسك چکیویرمش
جمع — چکیویرمشز چکیویرمشسکز چکیویرمشلر

مضارع

مفرد — چکیویریرم چکیویریرسك چکیویریر
جمع — چکیویریرز چکیویریرسکز چکیویریرلر

حال

مفرد — چكيوريورم چكيوريورسك چكيوريور
جمع — چكيوريورز چكيوريورسكز چكيوريورلر

(چكيور)

التزامى

مفرد — چكيوره‌يم چكيوره‌سك چكيوره
جمع — چكيوره‌لم چكيوره‌سكز چكيوره‌لر

استقبال

(چكيوره)

مفرد — چكيوره‌جكم چكيوره‌جكسك چكيوره‌جك
جمع — چكيوره‌جكز چكيوره‌جكسكز چكيوره‌جكلر

وجوبى

(سويور)

مفرد — سويورمليم سويورمليسك سويورملى
جمع — سويورمليز سويورمليسكز سويورمليلر

« افعال تعليميه »

ماضى شهودى

(صو ايچ)

مفرد — صو ايچدم صو ايچدك صو ايچدى
جمع — صو ايچدك صو ايچديكز صو ايچديلر

صو ایچ

ماضئ نقلی

مفرد —	صو ایچمشم	صو ایچمشسك	صو ایچمش
جمع —	صو ایچمشز	صو ایچمشسکز	صو ایچمشلر

صو ایچ

مضارع

مفرد —	صو ایچرم	صو ایچرسك	صو ایچر
جمع —	صو ایچرز	صو ایچرسکز	صو ایچرلر

صو ایچ

حال

مفرد —	صو ایچییورم	صو ایچییورسك	صو ایچییور
جمع —	صو ایچییورز	صو ایچییورسکز	سو ایچییورلر

التزامی

مفرد —	صو ایچهیم	صو ایچهسك	صو ایچه
جمع —	صو ایچهلم	صو ایچهسکز	صو ایچهلر

صو ایچ

استقبال

مفرد —	صو ایچهجکم	صو ایچهجکسك	صو ایچهجك
جمع —	صو ایچهجکز	صو ایچهجکسکز	صو ایچهجکلر

وجوبی

امر ٥	مفرد ــ	صو ایچملیم	صو ایچملیسك	صو ایچملی
	جمع ــ	صو ایچملییز	صو ایچملیسکز	صو ایچملیلر[*]

تمرینه

اشاغیده‌کی مرکب ماده‌لرك ماضی، مضارع، حال، التزامی استقبال وجوبی صیغه‌لرینی تصریف ایدیکز.

کله بیل کیدیویر درس اوقو بلله‌یه بیل چالیشیویر طوغری سویله

سؤال ــ افعال مرکبه قاچدر؟ فعل مرکب عام کیملردن یاپیلیر؟

ــ فعل مرکب خاص ــ فعل اعانه ایله یاپیلان فعللردر. بونلرده (حکایه، روایت، شرط) فعللرندن عبارتدر.

(فعل اعانه) ــ «ایدی» کلمه‌سی اولوب ماضیٔ نقلیسی «ایمش»، وصیغهٔ شرطیه‌سی دخی «ایسه» در. صورت تصریفلری بروجه آتیدر:

		متکلم	مخاطب	غائب
ماضیٔ شهودی	مفرد ــ	ایدم	ایدك	ایدی
	جمع ــ	ایدك	ایدیکز	ایدیلر

[*] فعل مرکب عامك منفی ومجهوللری دخی مادهٔ فعللرك منفی ومجهول صورتلرندن بو وجهله تشکیل اولوندیغی جهتله آیریجه تصریفه لزوم کورولمه‌دی.

ماضیٔ نقلی	مفرد — ایمشم	ایمشسك	ایمش
	جمع — ایمشز	ایمشسکز	ایمشلر
صیغهٔ شرطیه	مفرد — ایسهم	ایسهك	ایسه
	جمع — ایسهك	ایسهکز	ایسهلر

« فعل حکایه »

افعال حکایه ، فعلك مضمونی مشاهده طریقیله حکایه یه دلالت ایدن فعللردرکه فعللرك آخرینه فعل اعانه‌نك ماضیٔ شهودیسی علاوه اولونارق تشکیل ایدیلیر .

حکایهٔ ماضیٔ شهودی ١	ـ چکدی ایدم	چکدی ایدك	چکدی ایدی
	ـ چکدی ایدك	چکدی ایدیکز	چکدی ایدیلر
٢	ـ چکدم ایدی	چکدك ایدی	چکدی ایدی
	ـ چکدك ایدی	چکدیکز ایدی	چکدیلر ایدی
حکایهٔ ماضیٔ نقلی	— چکمش ایدم	چکمش ایدك	چکمش ایدی
	— چکمش ایدك	چکمش ایدیکز	چکمش ایدیلر
حکایهٔ مضارع	— چکر ایدم	چکر ایدك	چکر ایدی
	— چکر ایدك	چکر ایدیکز	چکر ایدیلر
حکایهٔ حال	— چکییور ایدم	چکییور ایدك	چکییور ایدی
	— چکییور ایدك	چکییور ایدیکز	چکییور ایدیلر
حکایهٔ التزامی	— چکه ایدم	چکه ایدك	چکه ایدی
	— چکه ایدك	چکه ایدیکز	چکه ایدیلر

حكايهٔ استقبال { — چكه‌جكدم ايدم چكه‌جك ايدك چكه‌جك ايدى
— چكه‌جك ايدك چكه‌جك ايديكز چكه‌جك ايديلر

حكايهٔ وجوبى { — چكملى ايدم چكملى ايدك چكملى ايدى
— چكملى ايدك چكملى ايديكز چكملى ايديلر

[اخطار] ايدى كلمه‌سنك الف و ياسنى حذف ايله چكديدى ، چكمشدى ، چكردى ، چكييوردى ، چكه‌جكدى ، چكمليدى والتزاميده ها ايله « ايدى » كلمه‌سنك يالكز الفنى حذف ايدوب چكيدى طرزنده دخى يازمقده‌درلر .

« افعال روايت »

روايت فعللرى ، فعلك مضمونى ايشتمك طريقيله نقل وروايته دلالت ايدركه فعللرك آخرينه فعل اعانه‌نك ماضئ نقليسى لاحق اولارق بروجه آتى تشكيل اولونورلر :

روايت ماضئ شهودى | — . . . . [١] . . . .
| — . . . .

روايت ماضئ نقلى | — چكمش ايمشم چكمش ايمشسك چكمش ايمش
| — چكمش ايمشز چكمش ايمشسكز چكمش ايمشلر

[١] روايت ماضئ شهودى صيغه‌سى يوقدر .

روایت	— چکر ایمشم	چکر ایمشسك	چکر ایمش
مضارع	— چکر ایمشز	چکر ایمشسکز	چکر ایمشلر
روایت	— چکییور ایمشم	چکییور ایمشسك	چکییور ایمش
حال	— چکییور ایمشز	چکییور ایمشسکز	چکییور ایمشلر
روایت	— چکه ایمشم	چکه ایمشسك	چکه ایمش [۱]
التزامی	— چکه ایمشز	چکه ایمشسکز	چکه ایمشلر
روایت	— چکه جك ایمشم	چکه جك ایمشسك	چکه جك ایمش
استقبال	— چکه جك ایمشز	چکه جك ایمشسکز	چکه جك ایمشلر
روایت	— چکملی ایمشم	چکملی ایمشسك	چکملی ایمش
وجوبی	— چکملی ایمشز	چکملی ایمشسکز	چکملی ایمشلر

تمرینه

آشاغیده‌کی ماده‌لردن یاپیلان افعال بسیطه‌نك حکایه وروایت فعللرینی تصریف ایدیکز .

صیق . از . اویو . قیر . دوك . اینجت . اوکسور .

سؤال — فعل مرکب عام ، نه ایله یاپیلیر ، قاچدر واسملری ندر؟ فعل اعانه هانکی کلمه‌لردر؟ فعل حکایه نیه دیرلر وناصل تشکیل اولونور؟ فعل روایت نیه دیرلر وناصل حاصل اولور؟

[۱] اشبو فعللری تخفیف ایله چکرمش ، چکییورمش، چکیمش، چکه جکمش ، چکملیمش طرزنده تصریف ایتمك دخی جائزدر .

« افعال شرطیه »

افعال شرطیه ، لاحق اولدیغی بر جملهیی دیگر بر جملهیه ربط ایدن فعللردرکه بسیط اولان فعللرك نهایتنه فعل اعانهنك شرط صیغهسی کتیریلهرك بروجه آتی تشکل ایدر .

شرط ماضیٔ شهودی	١	— چکدم ایسه	چکدك ایسه	چکدی ایسه [*]
		— چکدك ایسه	چکدیکز ایسه	چکدیلر ایسه
	٢	— چکدی ایسهم	چکدی ایسهك	چکدی ایسه
		— چکدی ایسهك	چکدی ایسهکز	چکدی ایسهلر
شرط نقلی		— چکمش ایسهم	چکمش ایسهك	چکمش ایسه
		— چکمش ایسهك	چکمش ایسهکز	چکمش ایسهلر
شرط مضارع		— چکر ایسهم	چکر ایسهك	چکر ایسه
		— چکر ایسهك	چکر ایسهکز	چکر ایسهلر
شرط حال		— چکییور ایسهم	چکییور ایسهك	چکییور ایسه
		— چکییور ایسهك	چکییور ایسهکز	چکییور ایسهلر
شرط التزامی		— چکسهم	چکسهك	چکسه
		— چکسهك	چکسهکز	چکسهلر
شرط استقبال		— چکهجك ایسهم	چکهجك ایسهك	چکهجك ایسه
		— چکهجك ایسهك	چکهجك ایسهکز	چکهجك ایسهلر

[*] تخفیفاً چکدیسه ، چکمشسه ، چکرسه ، چکییورسه ، چکهجکسه ، چکملیسه صورتنده یازلمق جائز اولدیغی کبی جمع غائبلرده ادات جمع فعله التحاق ایدهرك چکدیلرسه ، چکمشلرسه ، چکرلرسه ، چکییورلرسه ، چکهجکلرسه طرزنده دخی یازیله بیلیر .

شرط وجوبی	— چکملی ایسه‌م	چکملی ایسه‌ك	چکملی ایسه
	— چکملی ایسه‌ك	چکملی ایسه‌کز	چکملی ایسه‌لر

[اخطار] افعال مذکوره معلومك مثبتلرندن بو وجهله تشکیل و تصریف اولوندیغی کبی منفیلریله مجهولك مثبت ومنفیلرندن عین صورتله تشکیل وتصریف ایدلدیکندن کرك بونلرك و کرك افعال مرکبهٔ عامه‌نك حکایه ، روایت ، شرط صیغه‌لرینك آیریجه شاکردانه تصریف ایتدیرلمه‌سی لزومی بالخاصه توصیه اولونور .

« صیغهٔ استفهامیه »

افعالك بونلردن باشقه برده استفهام صورتلری واردرکه بر ایشلك وقوع ویا عدم وقوعندن سؤال ایچون قوللانیلیر . مفرد غائبلره استفهام اداتی اولان « می » لفظی الحاقیله افعالك استفهام صورتلرینك غائبلری تشکل ایدوب ضمیر فعلی ونسبی اعانه‌سیله دیکر صیغه‌لری حاصل اولور . شوقدرکه جمع غائب شخصلرندن ماعداده ادات استفهام ضمیر نسبیدن اول کلمك ویالکز ماضئ شهودیلرك بالجمله اشخاصنده ضمیر فعلیدن صوکره بولونمق شیوهٔ لسان ترکی اقتضاسندندر .

استفهام ماضئ شهودی	— چکدمی	چکدکمی	چکدیمی
	— چکدکمی	چکدیکزمی	چکدیلرمی

استفهام	چکمشمیم	چکمشمیسك	چکمشمی
ماضیٔ نقلی	چکمشمیز	چکمشمیسکز	چکمشلرمی
استفهام	چکرمیم	چکرمیسك	چکرمی
مضارع	چکرمیز	چکرمیسکز	چکرلرمی
استفهام	چکییورمیم	چکییورمیسك	چکییورمی
حال	چکییورمیز	چکییورمیسکز	چکییورلرمی
استفهام	چکه‌یمی	....	....
التزامی	چکه‌لمی	....	....
استفهام	چکه‌جکمیم	چکه‌جکمیسك	چکه‌جکمی
استقبال	چکه‌جکمیز	چکه‌جکمیسکز	چکه‌جکلرمی
استفهام	چکملیمی‌یم	چکملیمی‌سك	چکملیمی
وجوبی	چکملیمیز	چکملیمیسکز	چکملیلرمی

منفیلرله مجهوللر وافعال مرکبهٔ عامه‌نك استفهاملری عین وجهله تشکیل اولوندیغندن شاکردانه آیریجه تصریف ایتدیرلمه‌سی فوائدینك معلمین کرامه عرض وبیانی معلومی اعلام قیلندندر .

سؤال — افعال شرطیه‌نك خدمتی ندر؟ افعال شرطیه ناصل یاپیلیر؟ افعالك استفهام صورتلری نه‌ایچون قوللانیلیر؟ استفهام صیغه‌لری ناصل یاپیلیر؟

{ افعال ربطیه }

کلامی بربرینه باغلامق ایچون قوللانیلان صیغه‌لره «صیغهٔ ربطیه» دینور . بونلرده آلتی درلودر . تصریفلری یوقدر . یالکز برر صیغه‌دن عبارتدر .

١ — نجیسی « صیغهٔ عطفیـه » درکه مادهٔ فعلك آخری ساکن ایسه بر (و ب) واکر متحرك ایسه یعنی حرف املا ایسه بر (یوب) کتیریله‌رك تشکیل اولونور .

مادهٔ فعل — کل اوقو آچی آغلا ایکله
صیغهٔعطیفه — کلوب اوقویوب آچیوب آغلایوب ایکله‌یوب کبی .

اشبو «وب، یوب» کله‌لرینك لاحق اولدیغی کله‌یه «معطوف علیه» وکنـدندن صوکره کان فعله دخی « معطوف » دینیلوب معطوف علیه زمانه دلالتده دائما معطوفه تابعدر یعنی معطوف ماضی ایسه معطوف علیهده ماضی، مضارع ایسه مضارع اولور : مثلا کلوب کیتدی، باغیروب چاغرر جمله‌لرنده‌کی کل، باغیر معطوف علیهلری معطوف اولان کیتدی وچاغرر فعللرینه تابع اولدیغندن (کلدی ، باغیرر) تقدیرنده اولارق ماضی ومضارع حکمنده‌در .

٢ — نجیسی «صیغهٔ ابتدائیه» درکه فعل التزامینك مفرد غائبنه «لی» الحاق اولونارق یاپیلیر : کله‌لی، کیده‌لی کبی . بونده غائب، مخاطب، متکلم ایله مفرد، جمع مساویدر. بن کله‌لی ـ سن کله‌لی ـ او کله‌لی ـ بز کله‌لی ـ سز کله‌لی ـ انلر کله‌لی کبی.

بوكا بعضلر (دن برى) علاوه ايدەرك (كلەيدن برى) يازيليورلر ايسەده معنئ لزومى اولماديغندن علاوه ايدلمەمك اولى اولديغى كبى يالكزى (برى) الحاقيله (كلەلى برى، كيدەلى برى) دخى دينيلەمز .

هله «كالدن، كيدلدن» كبى فرسوده تعبيرات زمانمزده استعمالدن بسبتون ساقط اولمشدر .

٣ — نجيسى «صيغهٔ انتهائيه» دركه مادهٔ فعلك آخرى ساكن ايسه حركهٔ رسميه ايله مكسور قيلندقدن صوكره (نجه) واكر حرف املا ايسه (ينجه) الحاقيله ياپيلير: كلنجه، كيدنجه، سويلەينجه كبى. استانبول شيوەسنجه بو صيغەنك آخرينه (يه قدر، يه دكين) كتيريلەرك كلنجه يەقدر، كلنجه يەدكين[*] طرزنده استعمال اولونور .

٤ — نجيسى «صيغهٔ تعقيبيه» دركه مادهٔ فعلك آخرى ساكن ايسه (يجك، يجق) واكر متحرك يعنى حرف املا ايسه (ييجك، ييجق) كتيريلەرك ياپيلير: كليجك، اوليجق كبى. بوصيغه زمانمزده متروك حكمنه كچمشدر فقط بعض كره صيغهٔ انتهائيه بومعناده قوللانيلير: قباحتنى اكلاينجه سكوت ايتدى. اوكلنجه بن كيتدم كبى .

٥ — نجيسى «صيغهٔ توقيتيه» دركه ماضئ شهودينك جمع متكلمى آخرينه (جه) كتيريلەرك تشكيل اولونور: كلدكجه، اوقودقجه كبى .

[*] دكين لفظندن شيوەمز چوقدن ال چكمشدر .

٦ — نجیسی «حال ترکیبی» صیغه‌سیدرکه بر ایشی یاپارکن فاعلك نه حالده بولوندیغنی بیلدیرر . بو صیغه فعل التزامینـك مفرد غائبنـه خفیفلرده «رك» وثقیللرده «رق» الحاق ایدیله‌رك تشـکیل ایدیلیر : کوله‌رك کلدی، اغلایارق کیتدی جمله‌لرنده‌کی (کوله‌رك، آغلایارق) صیغه‌لری کبی .

تمرین

آشاغیده‌کی ماده‌لرك صیغهٔ ربطیه‌لرینی تشکیل ایدیکز :

یاشا . قاپا . کیر . طوت . داوران . هایقیر .

سؤال — صیغهٔ ربطیه نه ایچون قوللانیلیر؟ صیغهٔ عطفیه نصل یاپیلیر؟ صیغهٔ ابتدائیه نصل تشکیل ایدیلیر؟ صیغهٔ انتهائیه کیمدن یاپیلیر؟ صیغهٔ تعقیبیه وتوقیتیه ایله حال ترکیبی صیغه‌سنك اصول تشکیلی نصلدر؟

﴿خصوصی صیغه‌لر﴾

خصوصی صیغه‌لر (استمراری، صله) نامیله ایکیدر .

صیغهٔ استمراریه — فعل التزامینك مفرد غائبی اکثریتله (کور، کل، طور، قال) ماده‌لرینك ماضی وامرلریله برلشه‌رك تشـکل ایدر: ایده‌کوردی، ایده‌کور، اولا کلمش، کیده طور، بکلیه طورسون، باقا قالدی کبی .

صیغهٔ صله — ماضیٔ شهودیلرك جمع متکلمنـه یاخود

مستقبلك مفرد غائبنه بر «ى» الحاقيله حاصل اولور . چكديكى، يازديغى؛ چكه‌جكى، يازاجغى كبى .

جمعلرنده يالر ادات جمعدن صوكره كلوب ماقبللرى ساكن قلنديغى كبى غينلرى دخى اصللرينه رجعتله قاف اولور : چكدكلرى، يازدقلرى؛ چكه‌جكلرى، يازاجقلرى كبى .

صله صيغه‌لرينه ضمير اضافيلر دخى لاحق اولارق تصريف اولونور :

صلهٔ ماضى

خفيف	ثقيل
چكديكم	قيرديغم
چكديكك	قيرديغك
چكديكى	قيرديغى
چكديكمز	قيرديغمز
چكديككز	قيرديغكز
چكدكلرى	قيردقلرى

صلهٔ مضارع

چكه‌جكم [*]	قيراجغم
چكه‌جكك	قيراجغك
چكه‌جكى	قيراجغى

[*] استقبالكَ مفرد متكلمندن فرق ايتمليدر .

چکه‌جکمز	قیراجغمز
چکه‌جککز	قیراجغکز
چکه‌جکلری	قیراجقلری

اقتداری وتعجیلی فعللرندن صله یاپیلارق یازابیلدیکی، یازیویردیکی دینلدیکی کبی مصدر اصلیلرك آخرینه «ده» الحاق اولوندقدن صوکره (اولدیغی، بولوندیغی، اولاجغی، بولوناجغی) کبی بسیط صله‌لر علاوه‌سیله مرکب صله‌لر تشکیل اولونارق (یازمقده اولدیغی ، آلمقده بولوندیغی) دینورکه نحو قسمنده مفصلاً بیان اولوناجقدر .

تمرین

آشاغیده‌کی ماده‌لرك هر ایکی صورتله صله‌لرینی تشکیل ایدیکز . صله‌لره ضمیر اضافی الحاق ایله‌ییکز .

اوتور ، طور ، صور ، ویر ، آرا ، چال، اوینا، بیل چالش ، اوکرن ، یاز ، چیز ، یات ، قالق .

سؤال — صیغهٔ استمراریه نصل تشکل ایدر ؟ صیغهٔ استمراریه‌یه مثال بولوکز . صیغهٔ صله قاچ درلو یاپیلور ؟ بونلر جملرنده نه کبی تبدلاته اوغرار .

« مصادر عربیه »

عربی مصدر اصلیلری اساساً ثلاثی مجرد و رباعی مجرد اولمق اوزره ایکی قسمه آیریلیر . وبونلره بر ویا برقاچ حرف

علاوه وزیاده سیله برطاقم مصدرلر دها یاپیلیرکه بونلره ده یاپیلدقلری مجردلره اضافتله مزید فیه وملحق تسمیه اولونور .

ثلاثی مجرد

ثلاثی مجرد مادۀ اصلیه‌سی اوچ حرفلی اولان مصدرلردر . بونلرك سماعی اولمق اوزره برچوق وزنلری اولوب اوزان مذکوره‌دن لسان عثمانیده الك زیاده مستعمل اولانلری بروجه آتیدر :

قَتْل . فِسق . شُغْل . رُحْمَة . رِفعة . سُرعة . سَعادة . دِرایة . سَلام . قِیام . سُؤال . قَبول . خُروج . دَوَران . کِتمان . صُعوبة . غلبة . [*]

مصادر ثلاثیه‌نك اولنه بر میم مفتوحه علاوه‌سیله «مَفْعَل، مَفْعِل، مَفْعَلَه، مَفْعِلَه» [**] وزنلرنده بر نوع مصدر یاپیلارق عربیده مصدر میمی تسمیه ایدرلرکه بو نوع مصدرده لسان عثمانیده کثیراً قوللانیلیر :

[*] مصادر مذکوره‌دن بعضلرنده اوچ حرفدن زیاده حرف بولونماسی ثلاثیلکنه مانع دکلدر . زیرا اکثرنده واو ، الف ونونلر زائداتدندر .

[**] اوزان مذکوره اسم زمان ومکان بیننده دخی مشترك اولوب انجق قرینه ایله بربرلرندن فرق و تمییز اولونور . نته‌کیم یوقاروده بیانی کچدی .

١	—	قصد	=	مقصد
٢	—	ولادة	=	مولد
٣	—	نفع	=	منفعة
		سرور	=	مسرّة
		لوم	=	ملامة
٤	—	غفران	=	مغفرة
		عیش	=	معیشة
		وعظ	=	موعظة

عربیده وحدت وحالت بیان ایدن بر نوع مصدر دها واردرکه بونلردن کمیته دلالت ایلهینه «مرّة» وکیفیت افاده ایدنه دخی «نوعی» تعبیر اولونوب نادراً بونلرده لسان عثمانیده مستعملدر . ثلاثیلرك مرّهسی «فَعله» ونوعیسی «فِعلة» وزننده کلیر :

ضرب	=	ضربة	:	برکره ووروق .
سجود [١]	=	سجدة	:	برکره یره قپانمق .
قعود	=	قعده	:	برکره اوتورمق .
رکوع	=	رکعت	:	برکره اکیلمك .
رجوع	=	رجعة	:	برنوع دونوش .

[١] حروف زائده طرح ایدیلیر .

رحل = رحلة : برنوع كوچك . [١]
خدمة [٢] ≐ خدمة : ايش كورمه .

بودرلو مصدرلر لسان عثمانیده استعمال اولوندقلری زمان اکثریا کمیت وکیفیتی مشعر برصفتله برابر کتیریلیر . دفعهٔ اولی، قعدهٔ اولی، رحمت واسعه، خدمت سریعه، ضربهٔ ثانیه کبی .

اشبو صیغه‌لر مفرد اولوب اصول عربیه اوزره اولان تثنیه وجمع صیغه‌لری دخی بعضاً استعمال اولونور : رکعتین، رکعات کبی .

بونلری ترکجه جمعله‌مك دخی جائز اولارق : رکعتلر ، رجعتلر، خدمتلر دینیله‌بیلیر .

{رباعی مجرد}

مصدر رباعی مجرد بر نوعدرکه اوده « فَعْلَلَة » وزنیدر . فقط بو وزنده اولان مصدرلرك استعمالی لسان عثمانیده پك آز اولوب قوللانیلانلری همان محدودکبیدر: تَرْجَمه، عربده، بسمله فذلکه، ولوله، وسوسه، قهقهه، دغدغه، زلزله ، دبدبه ، بیطره کبی .

---

[١] لسان عثمانیده خصوصی اولارق : دنیادن آخرته کوچمك، معناسنه قوللانیلیر .

[٢] اساساً فَعله وفِعله وزننده اولانلر تغیر ایتمز .

{ ثلاثی مزید فیه }

ثلاثیلره حرف زیاده‌سیله تشکل ایدن مصدرلر اولوب اوچ نوعدر :

١ — افعال ، تفعیل ، مفاعله وزنلریدر .

افعال — بو وزنده اولان مصدرلر برچوق معنالر احداث ایدرسه‌ده لسان عثمانیده اغلبی واکثری تعدیه‌در . یعنی بو بابه نقل اولونان ثلاثی ، لازم ایسه متعدی ومتعدی ایسه بر درجه دها متعدی اولور. مثلا چیقمق معناسنه اولان «خروج» لازم ایکن بو بابده نقلنده متعدی اولوب «اخراج» دینیرکه چیقارمق دیمکدر. و بیلمك معناسنه اولان «علم» متعدی اولوب بو بابه نقلنده بر درجه دها متعدی اولارق «اعلام» دینیرکه بیلدرمك دیمك اولور .

بو وزنه نقل اولونان ثلاثیلرك اوللرنده «همزه» ویا «واو» وار ایسه یایه قلب واکر «یا» وار ایسه مد اولونارق « ایفال » وزنی اخذ ایدر .

امن — ایمان
اثر — ایثار
وجود — ایجاد [*]

[*] وصول، وجود . . . الخ کبیلرده واو ثانیلرك زائد اولدیغی خاطردن چیقمامليدر .

وصول — ايصال

يَقظه — ايقاظ . . . كبى .

اكر اورته‌سنده «واو» ياخود «يا» وار ايسه اشبو (و،ى) حذف اولونارق آخرينه بر تا تأنيث كتيريلوب (افاله) وزنى اخذ ايدر : ميل ـ اماله ، عودت ـ اعاده ، جواب ـ اجابه ، قيام ـ اقامه كبى .

تفعيل — بووزنده اكثريا تعديه ايچون اولور : تكميل، تعليم كبى . كلمه‌نك آخرنده «همزه» وياخود «و، ى» اولورسه وزن مذكور (تفعِله) شكلنى اخذ ايدر: برؤ ـ تبرئه، توصيه ، تربيه ، تسويه . . . الخ كبى .

مفاعله — بو وزن مشاركت ايچون كلير: مضاربه، مجادله ، محاوره، منازعه كبى. بعضاً مشاركت ايچون اولمايوب اصلنك معناسنده كلير : مسافرة كبى .

مفاعله يرنده فِعال وزنى دخى قوللانيليرسه‌ده وزن اولك استعمالى كثيردر . نتكم بعضاً مجادله يرنده « جِدال » قوللانلديغى كبى .

[املا] (اولنده همزه اولان كلمات بو وزنه نقل اولوندقده رسم خطده بر «واو» يازيلير : اخذ ـ مؤاخذه كبى .)

آخرنده واو یاخود یا اولان ماده‌لرك بو وزنه نقلنده واو ایله یا الف اولور : مجازاة ، مكافاة ، مدارات كبی .

٢ — انفعال ، افتعال ، افعلال ، تفعّل ، تفاعُل وزنلریدر

انفعال — بووزن مطاوعت ایچون كلیر . بونك مطاوعت ایچون اولماسنده كوزه كورینن فعللردن اولماسی لازمدر . قطعدن «انقطاع» فصلدن «انفصال» شرحدن «انشراح» كبی .

افتعال — بووزن اكثریا مطاوعت ایچون اولور . جمعدن «اجتماع» كبی .

بووزنه نقل اولونان افعال ثلاثیهٔ مجرده‌نك اولنده [ص ، ض ، ط ، ظ ،] اولورسه (فتعال) ك تاسی طا اولور :

صبر — اصتبار = اصطبار

ضرب — اضتراب = اضطراب

طرد — اطتراد = اططراد = اطراد ... كبی

اولنده [د ، ذ ، ز] حرفی اولان ثلاثی ماده‌لرك وزن مذكوره نقلنده (افتعال) ك تاسی داله قلب اولونور :

دفن — ادتفان = اددفان = ادّفان

ذخر — اذتخار = اذدخار = ادّخار

زحمة — ازتحام = ازدحام = ... كبی .

افعلال — بووزن اكثریتله الوان وعیوب ظاهره ایچوندر ودائما لازمدر :

اغبرار = توزلانمق [*]

احمرار = قيزارمق

اصفرار = صارارمق

اعوجاج = اكرلمك

كبی كه بووزنده كلن مصدرلر عثمانليجه‌ده يك مستعمل اولمايوب استعمال اولونانلر دخی امثلهٔ مذكوره كبی اوچ بش دانه‌دن عبارتدر .

تفعل — بووزن اكثريا «تفعيل» وزننك مطاوعی اولور: تعليم ، تعلم – توقيف ، توقف كبی . بعضاً تكلف ايچون كلير: تشجع كبی كه شجاعتده تكلف ايتمك يعنی كندنده شجاعت اولماديغی حالده ساخته شجاعت كوسترمك ديمكدر . تعظم دخی بوقبيلدندركه تركجه‌ده بيوكلك صاتمق ايله ترجمه اولونور .

آخرنده « ی » اولان ماده‌لرك بوبابه نقلنده يا حرف مد اولوب ماقبلی كسر ايله اوقونور : توقی ، تعدی كبی .

آخرنده همزه اولان ماده‌لرك دخی بعضاً بوشكلده كلديكی واردر :

جزء – « تجزّؤ » = تجزّی كبی

تفاعل — بو وزن بعضاً مشاركت ايچون اولور: تظاهر، تطابق كبی . بعضا دخی مطاوعت ايچون اولور : تباعد كبی .

[*] لسان عثمانيده دائما (كوجنمه ، قيرغينلق) معناسنه قوللانيلير.

وچوق کره فاعلك نفسنده اولمایان شیئی اظهار ایچون اولور: تغافل ، تجاهل کبی که غافل اولمادیغی حالده غفلت وجاهل اولمادیغی حالده جهل اظهار ایلەمك یعنی غافل وجاهل کبی کورونمك دیمکدر .

٣ — مادۂ ثلاثیەیه اوچ حرف زیاده قیلنان (اِستفعال ، افعیعال ، افعوّال ، افعیلال) وزنلری ایسەده « استفعال » دن ماعداسی لسان عثمانیده مستعمل دکلدر .

استفعال وزنی اکثریا طلب ایچون اولور :

استشفاء = شفا طلب ایتمك.

استعلام = معلومات طلب ایتمك .

استغفار = اللهدن مغفرت ایستەمك . . کبی .

بعضاً عد و اعتقاد ایلەمك معناسنی تضمن ایدر :

استکثار = چوق کورمك، چوق عد واعتقاد ایتمك.

استعظام = بیوك کورمك ، عظیم اعتقاد ایلەمك .

استبعاد = بعید عد ایتمك . . . کبی .

بو بابه نقل اولونان مادۂ ثلاثیەنك اولنده همزه اولورسه ویاخود (و) اولورسه یایه قلب اولونور :

اذن — استئذان (استیذان)

اجرت — استئجار (استیجار)

وجوب — استیجاب . . . . . کبی

اكر ايكنجى حرفى (و ، ى) اولورسه واو ايله يا حذف اولونارق آخرينه تاء تأنيث كلوب [اِستِفالة] شكلنى آلير :

دوام = استدامة

قوم = استقامة

فائدەدن = استفادة . . . كبى .

« رباعى مزيدفيه »

رباعى مزيدَ فيه (تَفَعلُل ، افعِنلال ، افعلّال) وزنلرندن عبارت ايسەده بو وزنلردە كلان مصادر عربيه لسان عثمانيده مستعمل دكلدر انجق « تبصبص، تذبذب، اطمئنان » كبى برقاچ كلە مستعملدر .

[اخطار] (ذكر اولونان مزيدفيهلرك وزنلرى قياسى ايسەده فقط استعماللرى سماعيدر يعنى هر ماده ايستەنيلن وزندن كتيرلمز . مثلا « سَرَف » مادەسى افعال وزننه نقل ايله اسراف دينيليرسەده «صرف» مادەسى وزن مذكوره نقل ايله اصراف دينلمك جائز اولمايوب تفعيل وزننه نقل ايله تصريف دينيلير . بونلرك هانكى وجوه اوزره استعمالى جائز اولاجغنى كتب لغت تعيين ايدر .)

مصادر عربيه لسان عثمانيده اسم مقامنده استعمال اولونور واكثريا ايتمك ، ايلەمك مصدريله تركيب ايدەرك قوللانيليرِ : خروج ايتمك ، سؤال ايلەمك ، افاده ايتمك ، ايلەمك . تبليغ ايتمك . استفاده ايلەمك كبى .

مصادر مذکوره‌یه ادوات ترکیه لاحق اولارق استعمال جائز اولور : افاده‌سی ، افاده‌ده ، سؤالی ، افاده ایچون کبی . مصادر عربیه اکثریتله «لر» ایله جمعلندیکی کبی آخرلرینه «ات» الارق اصول عربیه اوزره [*] دخی جمعلنوب لسان عثمانیده استعمال اولونور: رخصتلر، امانتلر، بحثلر، اخطارلر، تبشیرلر، مبالغه‌لر، احتیاجلر، تصورلر، استکشافلر ـ اعمالات، تبلیغات ، معاملات ، انفعالات ، احتیاجات ، استخراجات ، تصورات، تدارکات کبی .

بونلره ضمائر اضافیه دخی لاحق اولارق : اخطارم ، اخطارك ، اخطارمز ، اخطارکز — اخطارلرم ، اخطارلرك ، اخطارلرمز، اخطارلرکز . . . الخ دینیر.

عربی ذات فعللری یعنی (امر ، نهی ، ماضی ، مضارع ، حال ، استقبال) کبی ذات وزمانه دلالت ایدن فعللر لسان عثمانیده مستعمل دکلدر. انجق عبارهٔ ترکیه اراسنده کلن مرکبات عربیه‌ده استعمال اولونابیلیرلر. لایعد ، لایحصی ، لایتناهی ، لاینجزی کبی نادراً استعمال اولونانلر وارسه‌ده انلرده محدود بش التی کلمه‌دن عبارتدر .

« مصادر فارسیه »

فارسی مصدر اصلیلری لسان عثمانیده قطعیاً مستعمل دکلدر.

[*] مزیدانك عربی جمعلری مستعمل اولوب ثلاثی مجردلرك عربی جمعلری قوللانیلماز ؛

فارسی مصدر اصلیلری «فرمودن، رفتن» کبی آخرنده [دن ـ تن] بولونان مصدرلردرکه بونلرك اسامیسیله انواعی قواعد فارسی کیتابلرنده مصرح اولدیغندن بوراده ذکر وبیانندن صرفنظر اولوندی.

فارسی مصـدر نوعیلریله اسم مصدرلری لسـان عثمانیده قوللانیلیر: دانش، روش، پرستش، نمـایش ـ نادانی، شاعری، بدخویی کبی.

فارسی امر حاضرلرك آخرلری مکسور قیلندقدن صکره برشین ساکنه الحاق اولونورسـه مصدر نوعی واسماء اجنـاس ایله صفتلره مخفف بر «ی» الحاق اولونارق اسم مصدر تشکیل اولونور: خواهش، پرورش، ارایش، کشایش، نیکی، نزدیکی، زندکی، بندکی کبی.

مصـدر اصلیلرك آخرلرندن ادات مصدرك طییله «مصدر مرخم» اطلاق اولونان برنوع اسم مصدر حاصل اولورکه بوده بعضاً لسان عثمانیده قوللانیلیر:

فروختن = فروخت

پیوستن = پیوست

جستن = جست

دادن = داد

ستادن = ستد

انداختن = انداخت کبی.

فارسی حاصل مصـدرلریده لسان عثمانیـده مستعملدر: رفتار، پروردکار ـ لرزه، اندیشه، گریه، خنده کبی.

مصدر مرخمك آخرینه «ار» وبعضاً بر «ها» الحاقیله ذکر اولونان حاصل مصدرلر تشکیل ایدیلیرسه‌ده بونلر سماعی اولدقلرندن هرماده‌دن یاپیلاماز.

بعضاً امر حاضرك مفردی حاصل مصدر مقامنده قوللانیلیر: جوش ، خروش ، ناز ، نیاز ، خرام ، آرام کبی.

مصادر مذکوره عبارهٔ ترکیه اراسنده استعمال اولوندقلری وقت طبق مصادر عربیه کبی ایتمك وایلهمك کبی افعال عامه ایله برلکده کلهرك اسم حکمنده طوتیلیر.

بونلره ترکجه ادات جمع لاحق اولدیغی کبی ادوات وضمائر ترکیهٔ اضافیه دخی الحاق ایدیلیر. فارسی ذات فعللر لسان عثمانیده اصلا استعمال اولونماز فقط نحو قسمنده مفصلاً بیان ایدیله‌جکی اوزره امر صیغه‌لری کثیراً استعمال اولونور.

فصل ـ ٢

« فروع افعال »

صفات قیاسیه انواعندن معدود اولدیغی صفت بحثنده بیان اولونان فروع افعال: اسم فاعل ، اسم مفعول ، مبالغهٔ فاعل ، صفت مشبهه صیغه‌لرندن عبارتدرکه بونلر فعللردن یاپیلدیغی ایچون هر برلرینه «فرع فعل» نامی ویرلمشدر.

• اسم فاعل •

اسم فاعل ، بر ایشی ایشله‌ینی بیلدیرن کلمه‌در . اسم فاعل معلوم اولان فعللردن یاپیلیر . شویله که مادهٔ فعلك آخری ساکن ایسه خفیفلرده [(َ) ن] وثقیللرده [آن] کتیریلیر : کل ، یاز ماده‌لرندن « کلن ، یازان » کبی .

اکر مادهٔ فعلك آخری حرف املا ایسه خفیفلرده «ین» وثقیللرده «یان» الحاق اولونور : بکله، آغلا ماده‌لرندن « بکله‌ین، آغلایان» کبی . اسم فاعل سائر اسملر کبی «لر» ایله جمع‌له‌نیر .

(مثبت)

مادهٔ فعل	اسم فاعل — مفرد	اسم فاعل — جمع
کل	کلن	کلنلر
قیر	قیران	قیرانلر
اوده	اوده‌ین	اوده‌ینلر
اوقو	اوقویان	اوقویانلر

(منفی)

مادهٔ فعل	اسم فاعل — مفرد	اسم فاعل — جمع
کلمه	کلمه‌ین	کلمه‌ینلر
قیرما	قیرمایان	قیرمایانلر

اودەمه	اودەمه‌ین	اودەمه‌ینلر
اوقوما	اوقومایان	اوقومایانلر [*]

کیت ، ایت ، ایشیت مادەلرینك اسم فاعلنده تالر داله قلب اولونارق کیدن ، ایدن ، ایشیدن دینیر. فقط دورت، سورت، ایت [**] ، بیت کبی مادەلرده داله قلب اولونمایوب دورتن ، سورتن ، ایتن ، بیتن دینیر .

اکر فاعلك بر کار وکسب ایله اشتغال ویا بر صنعته اختصاصنی بیان مقصود اولورسه اول زمان آخری ساکن اولان مادەلره « یجی » وحرف املا اولانلره دخی « ییجی » الحاقیله اسم فاعل یاپیلیر : یاریجی، سیلیجی ، یازیجی، بیلەییجی، اوقوییجی کبی .

« اسم مفعول »

اسم مفعول ، ایش کندیسی اوزرینه واقع اولان ذاتی بیلدیرن اسمدر . اسم مفعول مجهول اولان فعللردن طبق اسم فاعل کبی یاپیلوب بودخی «لر» ایله جمعله‌نیر . سویلن ، قیریلان ، کورولن کبی .

[*] ادات نفیلرك ها والفنی خذف ایله کلمین ، قیرمیان ، اوقومیان ، سولمین ، قیرلمیان ، کورولمین طرزنده یازانلر وارسەده قاعدهٔ صرفیه‌یه مخالف اولدیغندن شایان قبول دکلدر .

[**] الله معناسنه اولمایوب قاقق معناسنه اولان .

(مثبت)

مادهٔ فعل	اسم مفعول مفرد	اسم مفعول جمع
چكل	چكيلن	چكيلنلر
قيرل	قيريلان	قيريلانلر
كورول	كورولن	كورولنلر

منفی

مادهٔ فعل	مفرد	جمع
چكلمه	چكلمه ين	چكلمه ينلر
قيرلما	قيرلمايان	قيرلمايانلر
كورولمه	كورولمه ين	كورولمه ينلر

بعضاً مجهول اولان ماده‌لرك ماضیٔ نقلی صيغه‌سی اسم مفعول مقامنده قوللانيلوب سيلنمش، قيرلمش، اكيلمش ديلديكی كبی حاصل مصدرلرده بعضاً بو معناده استعمال اولونور : باصمه كتاب، يازمه كتاب، طولما ديوار، كسمه طاش كبی. انجق حاصل مصدرلرك بو معناده استعمالی سماعی اولوب هر حاصل مصدر اسم مفعول مقامنده استعمال اولوناماز .

بعض كره دخی مادهٔ فعللرك آخرينه « لی » كلمه‌رك اسم مفعول معناسی قصد اولونور : قاپا - قاپالی (قاپانمش) كبی.

مادهٔ فعلك آخری ساكن ايسه مكسور قيلينير : آص - آصيلی (اصلمش) كبی .

آخری (له، لا) ایله نهایت بولان ماده‌لرده لاملر طی ایدیلیر : صاقلا ـ صاقلی (صاقلانمش)، کیزله ـ کیزلی (کیزلنمش) کبی .

بو صیغه دخی یوقاروده ذکر اولونانلر کبی سماعی اولوب هر ماده‌دن یاپیلاماز .

{ مبالغهٔ فاعل }

مبالغهٔ فاعل، بر ایشـك فاعلدن چوق ظهور ایتـدیکنی بیـلدیرن صیغه‌لردرکه مادهٔ فعلك آخرینـه خفیفلرده « کن » وثقیللرده «غان» لفظلرینك علاوه‌سیله یاپیلیرسه‌ده بونلر سماعی اولدقلرندن هرماده‌دن یاپیلاماز: (چکش، چکشکن)، (صوُلوْ، صوُلوغان) کبی .

اکر مادهٔ فعلك آخری (ت ـ ش) اولورسه «غان» یرینه «قان» کلیر: صریت، اونوت ـ آلش، چالش، یاپیش ماده‌لرندن (صریتقان، اونوتقان، آلشقان، چالشقان، یاپیشقان) کبی .

بعض ماده‌لرك آخرینه (گچ، گیـچ، غاچ، غیـچ) علاوه‌سیله مبالغهٔ فاعل کلدیکی واردر : یوزگچ، اوشنگچ، بیلگیـچ، اوتانغاچ، طالغیـچ کبی .

صفت مشبهه

صفت مشبهه، بر حال وصفتك بر شيده ويا بر شخصده ثابت ومستمر اولديغنى بيلديرن صيغه‌لردر كه بونلرده مبالغهٔ فاعل كبي هر ماده‌دن ياپيلامايوب بعض ماده‌لردن بروجه آتى ايكي صورتله اصاغه اولونورلر :

صورت اولى — مادهٔ فعللرك آخرينه خفيفلرده بر «ك» وثقيللرده «ق» علاوه‌سيله ياپيلير . آنجق آخرى ساكن اولان ماده‌لر بر يا وياخود واو [*] الحاقيله تحريك ايدلدكدن صوكره (ك ـ ق) علاوه اولونور :

تره — تره‌ك

چورو — چوروك

يورو — يوروك

آقصا — آقصاق

ايصلا — ايصلاق

بوكا — بوكاق

اوينا — اويناق

[*] ساكن اولان حرف اخيرك اوست طرفى مفتوح ويا مكسور اولورسه «ى» واگر مضموم اولورسه «و» الحاق اولونور .

دَل — دلیك		
دَش — دشیك		
کس — کسیك		
بیتیش — بیتیشیك		
یاز — یازیق		
آچ — آچیق		آخری ساکن
یان — یانیق		ماده‌لردن یاپیلانلر
قیر — قیریق		
ییق — ییقیق		
اوُی — اوُیوق		
طوُك — طوُکوق		
قوُپ — قوُپوق		

صورت ثانیه ـ مادهٔ فعلك آخرینه خفیفلرده «کین» وثقیللرده «غین» علاوه‌سیله یاپیلیر:

پیش — پیشکین
از — ازکین
شیش — شیشکین
گر — گرکین
طال — طالغین

قیز — قیزغین
ییل — ییلغین کبی .

اکر مادهٔ فعلك آخری شین و یاخود تا اولورسه غین قافه تبدیل اولونارق «قین» کتیریلیر: طاشقین ، چاتقین کبی.
مادهٔ فعلك صوك هجاسی ضمه ایله نهایت بولورسه (کین ، غین ، قین) یرینه [کون، غون، قون] کتیریلیر:

دوز — دوزکون
سور — سورکون
یور — یورغون
بوز — بوزغون
جوش — جوشقون
طوت — طوتقون کبی.

[فائده] — سالف البیان صفت مشبهه‌لر اسم فاعل ، اسم مفعول معنالرینه کلوب معنیً بونلره مشابهتی [*] واردر . شو قدرکه اسم فاعل ایله اسم مفعول قیاسی اولوب هرماده‌دن اشاغه اولونورلر. صفت مشبهه‌لر ایسه سماعی اولدیغندن هر ماده‌دن یاپیلامازلر.
بوندن ماعدا اسم فاعل، حدث کندندن ظهور ایدن واسم

[*] صفت مشبهه‌لر لازم اولان ماده‌دن یاپیلیرلرسه فاعلك وصفی اولارق اسم فاعله ، متعدیدن یاپیلیرلرسه مفعولك وصفی اولارق اسم مفعوله بکزر.

مفعول، حدث کندی اوزرینه واقع اولان شخصی بیان ایدەرك بونلر حدوثنه دلالت ایدرلر یعنی بونلرده فعل بعضاً حادث اولور وبعضاً اولماز.

صفت مشبهەلر ایسه ثبوته دلالت ایدرلر. یعنی بونلرده فعل، فاعل ومفعوللرده ثابتدرکه فعل بونلردن اصلا انفکاك ایتمز. مثلا «دون حیواندن قورقان آدم» دینلدکده قورقان اسم فاعل اولوب وقت مذکورده قورقمق فعلنك آدمدن حدوث ووقوعنی بیان ایدر یعنی قورقمق فعلی اولجه یوق ایکن حیوانه تصادفنده آدمدن صدور ایتمش و صوکرەده طبیعی انفکاك ایتمشدر. فقط «قورقاق بازرکان نه کار ایدر نه ضرر» عبارەسنده قورقاقلق بازرکانده برصفت ثابته اولوب بازرکاندن اصلا مفارقت ایتمز. صفت مشبهەلر، طبق صفتلر کبی «لر» اداتیله جمعلنمزلر مکر موصوفلری محذوف اولا.

کرك مبالغهٔ فاعللره وکرك صفت مشبهەلره اکثریا [لك، لق] الحاق اولونارق معنای مصدری قصد اولونور: چالشقانلق، طالغیجلق ـ طالغینلق، یورغونلق کبی.

بونلره ضمائر اضافیه دخی لاحق اولارق: چالشقانلغم، چالشقانلغك.. الخ ویورغونلغم، یورغونلغکز.. الخ دینیر.

« فروع افعال عربيه »

اسم فاعل

عربی اسم فاعللر لسان عثمانیده همان ترکجه اسم فاعللردن زیاده مستعملدر. بونلرك وزنلری مختلفدر.

ثلاثی مجردلرك اسم فاعللری « فاعِل » وزنی اوزره کلیر: کاتب، شاعر، شاکر کبی . اورتهسنده (و، ی) بولنان مادهلرده بونلر همزهیه قلب اولوندیغی کبی آخرده کلن واولر یایه قلب ویالر دخی مد اولونور :

قول — قائل
کون — کائن
بیع — بائع [*]
غیب — غائب
سهو — ساهی
سعی — ساعی
رمی — رامی . . . کبی .

ایکنجی و اوچنجی حرفلری بر جنسدن اولان مادهلرك اسم فاعلی ادغام ایله « فالّ » وزننده کلیر : دلالتدن « دالّ » قراردن « قارّ » فراردن « فارّ » کبی.

[*] یا ایله (بایع) تلفظی شایع اولمشدر .

رباعی مجرد اولان «فعللة» نك اسم فاعلی «مُفَعلِل» وزنی اوزره کلیر: مترجم ـ موسوس کبی.

ثلاثی مزید فیهلرك اسم فاعللری

(افعال) ـ مصدرینك اسم فاعلی «مُفعِل» وزنی اوزره کلیر. انجق بحث مخصوصنده بیان اولوندیغی اوزره مصدر مذکورك شکلی تبدل ایتدیکی وقت اسم فاعلی دخی قسماً دکیشه‌رك امثلهٔ آتیه‌ده‌کی وزن اوزره کلیر:

اکرام ــ مکرم
ایمان ــ مُومن
اقرار ــ مُقِرّ
ایجاد ــ موجِد
اداره ــ مُدیر . . . کبی

(تفعیل) ـ مصدرینك اسم فاعلی «مُفَعِّل» وزنی اوزره کلیر:

تحریر ــ مُحَرِّر
تجدید ــ مجدِّد
تربیه ــ مُرَبِّی . . . کبی

(مفاعله) — مصدرینك اسم فاعلی « مُفاعِل » وزننده کلوب بعضاً امثلهٔ آتیه‌ده اولدیغی کبی قسماً تبدیل وزن ایدر:

مقابله — مُقابِل

مساعده — مُساعِد

مجازاة — مجازی

مضادّة — مُضادّ

(انفعال) — مصدرینك اسم فاعلی «منفعل» وزنی اوزره کلوب امثلهٔ آتیه‌ده اولدیغی کبی بعضاً تبدل ایدر:

انقطاع — منقطع

انفصال — منفصل

انطفاء — منطفیٔ [*]

انحنا — منحنی

انقیاد — منقاد

انشقاق — منشقّ

انفکاك — منفك [**] کبی .

(افتعال) — مصدرینك اسم فاعلی «مفتعل» وزننده

---

[*] بو کبیلرك نهایتنده‌کی همزه لسان عثمانیده رسم خطده و تلفظده اکثریا اسقاط ایدیلیر .

[**] منفك ومنشق کبیلر لسان عثمانیده مخفف اولارق تلفظ اولونور.

کلیر. طبق منفعل وزنی مثللو تبدلاته اوغرار: محترق، متصف، مشتری، معتاد، مشتدّ کبی.

(افعلال) ــ مصدرینك اسم فاعلی « مفعلّ » وزننده کلیرسه‌ده بونك لسان عثمانیده استعمالی اندردر: مغبرّ کبی.

(تفعّل) ــ مصدرینك اسم فاعلی امثلهٔ آتیه‌یه تطبیق اولونا:

تبسم	—	متبسم
تکبر	—	متکبر
تجزّؤ (تجزّی)	—	متجزیٔ
تمنّی	—	متمنّی

(تفاعل) — مصدرینك اسم فاعلی وجوه آتیه اوزره کلیر:

تقاعد	—	متقاعد
تضادّ	—	متضادّ
تعاطی	—	متعاطی

(استفعال) مصدرینك اسم فاعلی وجوه آتیه‌ده کلیر:

استخراج	—	مستخرج
استبداد	—	مستبدّ

استفاده — مُسْتَفِيد

استغناء — مُسْتَغْنِى

{ اسم مفعول }

ثلاثى مجردلردن اسم مفعولك صيغه‌سى « مفعول » وزننده كليرسه‌ده مادهٔ ثلاثيه‌نك اولنده، اورته‌سنده، نهايتنده (و، ى، ء) بولونديغنه ونهايتنك مشدد اولديغنه كوره وجوه آتيه اوزره كلير :

عبد — مَعْبود

امر — مَأْمور

سؤال — مَسْئول

قرائت — مَقْرُوْ [*]

خوف — مَخوف

زيادة — مَزيد

عفو — مَعْفُوّ

[*] بو كبيلرده همزه واوه ابدال وبعده ايكى واو ادغام اولونارق (مقروّ) ديمكده جائزدر .

نهی — منهی
رمی — مرمی [١]

ثلاثینك مافوقی اولان مصدرلرك اسم مفعولی برحركه ایله اسم فاعلندن فرق اولونور. شویله‌كه اسم فاعلده صوك حرفك اوست طرفی مكسور ایدی. اسم مفعولده مفتوح اولارق كلیر. انجق اورته‌سنده ونهایتنده (و، ی) بولونان ماده‌لرك اسم فاعللری یا ممدوده ایله اوقونور واسم مفعوللر ایسه الف ایله اوقونور:

افعال مصدرندن — مكرم، مقر، مصاب، مهدی.
تفعیل « — مبشر، مسمی.
مفاعله « — مخاطب، مضاد [٢]، منادی.
انفعال « — . . . . . . [٣]
افتعال « — منتخب، مضطر، مختار
تفاعل « — متجاذب، متعاطی.
استفعال « — مستحسن، مستحب، مستجاب.

صفت مشبهه یوقاروده صفت بحثنده ذكر وبیان اولوندی.

[١] بو كبیلر لسان عثمانیده مخفف اولارق اوقونور.
[٢] بو وزن اسم فاعله شكلاً مشابه اولدیغندن قرینه ایله تفریق اولونور.
[٣] انفعالدن متعدی كلمدیكی ایچون اسم مفعول بنا اولوناماز.

{ مبالغهٔ فاعل }

عربی صیغهٔ مبالغه‌لرینك لسان عثمانیده مشهور الاستعمال اولان وزنلری بروجه آتیدر :

فَعّال — توّاب، کذّاب

فَعّاله — علّامه، فهّامه

فَعول — صبور، شکور } [*]

فعیل — علیم، کریم

اوزان مذکوره‌دن « فعال » وزنی لسان عثمانیده دیگرلرندن زیاده استعمال اولونور: خطاب، عطار، حمال . . . الخ کبی .

عربینك اسم فاعللرینك (مذکر اولسون مؤنث اولسون) مفردلری لسان عثمانیده مستعمل اولدیغی کبی تثنیه وجمع صیغه‌لری دخی مستعملدر. اسم فاعلك مؤنثی تا ایله‌در : کاتبه، شاعره کبی . تثنیه‌سی اسمانك تثنیه‌سی کبیدر. کاتبَین کبی .

جمعلری سالم ومکسر اولارق قوللانیلنر :

کاتب — کاتبون، کاتبین

کاتبه — کاتبات . . . کبی .

---

[*] اشبو ایکی وزن مبالغهٔ فاعل ایله صفت مشبهه بیننده مشترکدر. نته‌کیم : شریف و وقور صفت مشبهه وعلیم ، شکور مبالغهٔ فاعل اولوب زیاده عالم، زیاده جاهل دیمکدر .

جمع مكسرلری [فُعّال، فُعّل، فعَلَه] وزننده كلیر: جهال، كمّل، كتبه كبی .

بعضاً [فواعل] وزنی اوزره كلیر : (فائده ـ فوائد) ، (حادثه ـ حوادث) كبی .

[تنبیه] — (اشبو جمع مكسرلر یالكز ثلاثی مجردلرك اسم فاعلنه مخصوصدر .)

اسم مفعولك دخی مؤنثیله تثنیه وجمعی اسم فاعل كبی ایسه‌ده جمع مكسری بر وزندن عبارت اولوب اوده ثلاثی مجردلره مخصوص اولان [مفاعیل] وزنیدر :

اسم فاعل ایله اسم مفعول سالف البیان اصول عربیه اوزره جمعلندیكی كبی تركجه « لر » علاوه‌سیله دخی جمعلنیر وآخرینه ادوات تركیه الحاق ایدیله‌رك استعمال اولونور :

كاتبلر، مكتوبلر ـ كاتبی، كاتبدن ـ مكتوبلری ، مكتوبدن . . . الخ كبی .

[اخطار] (كلمات عربیه اسلوب عثمانی اوزره تصریف ایدلدیكی وقت یا مصدریله ویاخود صفتیله تصریف اولونور. مصدریله تصریف اولونورسه [ایتمك، ایله‌مك] ماده‌سیله تركب ایدر. نته‌كیم مصادر عربیه بحثنده بیان اولوندی. صفتیله تصریف اولونورسه [اولمق] ماده‌سیله تركب ایدر . بناءً علیه كاتب اولدی، ضارب اولدی، منصور اولدی ، علیم اولدی ، حكیم اولدی ، مكلف اولدی دینیلوب كاتب ایتدی ، ضارب ایتدی ، منصور ایتدی، علیم ایتدی، حكیم ایتدی، مكلف ایتدی دینیلەمز.)

« فروع افعال فارسيه »

فارسی اسم فاعللری لسان عثمانیده مستعملدر . بونلر امر حاضردن قواعد آتیه ایله آلنیر. شویله که:

فارسی مصدرلرك (دن ـ تن) کلمه‌سیله نهایتلندیکی مصدر بحثنده بیان ایدلمش ایدی. «دن» ایله منتهی اولان مصدرلرده «دن»ك اوست طرفنده شو بش [ی، ا، ر ، ن، و] حرفدن و «تن» ایله اولانلرده «تن»ك اوست طرفنده شودرت[خ، س ش، ف]حرفدن بری بولونور. اشبو مصدرلردن (دن ، تن) طی ایدلدکدن صوکره اوست طرفنده‌کی حرفلر یا ابقا ویا حذف ایله ماقبلی اسکان ویاخود حروف آتیه‌یه تبدیل ایدیلیرسه امر حاضر حاصل اولور. شویله‌که :

ادات مصدرك ماقبلی (ی، ا) ایسه حذف اولونارق بونلرك ماقبلی اسکان ایدیلیر : شتابیدن ، ایستادن مصدرلرندن شتاب ، ایست امر حاضرلری کبی.

اکر (ر، ن) اولورسه ابقا ایدیلیر : اوردن، راندن مصدرلرندن آور، ران، امر حاضرلری کبی.

اکر (و) اولورسه «آی» لفظنه تبدیل اولونور؛ فرمودن مصدرندن فرمای [*] امر حاضری کبی.

اکر (خ) اولورسه « ز» به تبدیل اولونور: انداختن مصدرندن انداز امر حاضری کبي .

اکر (س) اولورسه «ی ـ وی»یه قلب اولونور: اراستن، جستن مصدرلرندن آرای، جوی امر حاضرلری کبي.

اکر (ش) اولورسه «ر»یه قلب اولونور: داشتن مصدرلرندن دار امر حاضری کبي.

[*] یائك عدم علاوه‌سیله «فرما» دیمکده جائزدر.

اکر (ف) اولورسه «ب»یه قلب اولونور: یافتن مصدرندن یاب امر حاضری کبی.
سالف‌الذکر امر حاضرلرك بر چوق مستثنالری اولوب کتب لغته مراجعتله بیلینیر.

امر حاضرلرك آخرینه «نده» لفظی الحاق اولونورسه اسم فاعل اولور: خواننده، سازنده کبی که اوقویان (اوقویجی)، یاپان (یاپیجی - اینجه چالغی چالان) کبی.

اسم مفعول - مصدرلردن (دن، تن) حذف اولوندقدن صوکره آخره بر هاء رسمیه علاوه‌سیله یاپیلیر: ایستاده، فرموده، انداخته، اراسته کبی.

فارسی اسم فاعللری ترکجه «لر» ایله جمعلنه‌رك قوللانلدیغی کبی فارسی ادات جمعی اولان «ان» ایله‌ده جمعلنه‌رك استعمال اولونور. بو صورتده هر ایکیسنك آخرنده بولونان هاٴ رسمیه‌لر جمع بخشنده لچن قاعده‌یه تطبیقاً کاف فارسی‌یه (گ) یه قلب اولونور:

جمع	مفرد	مصدر
زادگان	— زاده،	زادن
افتادگان	— افتاده،	افتادن
گذشتگان	— گذشته،	گذشتن
نوشتگان . . . کبی	— نوشته،	نوشتن

صفت مشبهه - امر حاضره الف الحاقیله صفت مشبهه اولور: دانا، بینا، گویا کبی.

بعضاً «ان» الحاقيله ياپيلير : نمايان، شايان، گذران كبي.
بو ادات بعضاً صيغهٔ حاليه ايچون كلير : خندان، گريان كبي كه
كوله‌رك، آغلايه‌رق ديمك اولور.

مصدر مرخمله دخي بعضاً «ار» الحاقيله صفت مشبهه ياپيليرسه‌ده
بوصورت سماعيدر: نمودار، پديدار كبي.

صيغهٔ مبالغه ـ امر حاضرلره «گار» الحاقيله صيغهٔ مبالغه
حاصل اولور: آموزگار، آمرزگار كبي.

ادات مذكوره بعضاً مصدر مرخمه علاوه ايديله‌رك صيغهٔ
مبالغه تشكيل ايديلير: كردگار، پروردگار، آفريدگار كبي.

[اخطار] (كلمات عربيه‌ده اولديغي كبي كلمات فارسيه دخي اسلوب
عثماني اوزره صفتيله تصريف اولونديغي وقت (اولمق) ماده‌سيله تركب
ايدر. مثلا وزان اولدي، گذران اولدي دينيلوب وزان ايتدي، گذران
ايتدي دينيله‌مز).

ادوات نحو قسمنده ذكر وبيان اولوناجقدر.

قسم ثانی

نحو عثمانی

(علم نحو): کلامك ترکیب وتألیفیله کلمه‌لرك موقع استعماللرینی بیان ایدن بر فندر .

(کلام) : مقصدی بیان ایچون ایراد اولونان نطق وعبارەیه دینور .

(ترکیب) : ایکی ویا دها چوق کلمه‌لرك بر ارایه کلمه‌سندن حاصل اولان «هیئت» ه دینور .

ترکیب ایکیدر. بری « ترکیب ناقص » دیکری « ترکیب تام » در .

ترکیب ناقص، دکله‌ینه بر خبر تام افاده ایده‌مه‌ین، ترکیب تام ایسه، دکله‌ینه بر خبر تام افاده ایدن ترکیبلردر . مثلا : (افندینك اوی) ـ (هوا کوزلدر) ترکیبلرندن برنجی ترکیب ناقص ایکنجیسی ترکیب تامدر. زیرا (افندینك اوی) دیدیکمزده [بیوکمی. کوچکمی، یوکسکمی، نه اولمش] کبی بر طاقم سؤاللره مجبوریت حاصل اولارق معنی تمام اولماز. فقط (هوا کوزلدر) دیدیکمزده مخاطب سؤاله مجبور اولمایارق سکوتی اختیار ایدرکه بو حالده معنی تمام دیمك اولور .

سؤال — علم نحو نیه دیرلر؟ کلام نیه دیرلر؟ ترکیب نه‌دن حاصل اولور؟ ترکیب تام ناصل ترکیبدر؟ ترکیب ناقص ناصل ترکیبدر بونلرك هر ایکیسنی مثال ایله ایضاح ایدیکز.

{ترکیب ناقصلر}

۱ — **ترکیب مزجی**: بینلرنده عطف، اسناد، اضافت، وصفیت اولمایارق یان یانه کلان برطاقم اسملردرکه بونلرك اکثری علم اولدقلرندن سماعی اولوب بر قاعده‌یه تابع دکلدرلر. تحته قلعه، یدی قله، بعلبك، بکقوز، تحته مناره، حضر موت، اورته کوی، قوری چشمه و... الخ اسملر کبی.

۲ — **ترکیب اتباعی**: ایکی جزؤدن مرکب بر ترکیب اولوب بو جزؤلردن برینك یالکز باشنه معناسی اولمایوب دائما دیکرینه تبعاً ذکر اولونور: سیم سیاه، بم بیاض، قوپقوری، فیرطولایی کبی.

بونلر تأکید معنایی مشعر اولدیغندن معناده مبالغه‌مقصود اولمادقجه قوللانلماز.

اشبو ترکیبك ایکی جزئی بردن بعضاً شاذ اوله‌رق باشلی باشنه معنایه دلالت ایتمز: جاس جاولاق کبی.

۳ — **ترکیب تضمنی**: حروف معانیدن ویا الفاظدن بر

قاچنی متضمن اولان ترکیبدر : اقشام صباح، کورور کورمز، بنك بنك، دال بوداق، الیش ویریش، آلت اوست کبی .

بونلردن بنك بنك، کورور کورمز کبی لفظ مکرردن ویا متحد الاصل کلمه‌دن ترکب ایدنلره « ترکیب تجانسی » ودال بوداق کبی ایکی لفظ متناسبدن ترکب ایدنلره « ترکیب تناسبی » والت اوست، صیجاق صوئوق کبی ایکی لفظ متضاددن ترکب ایدنلره « ترکیب تضاد » نامی دخی ویریلیر . فارسی ترکیب تضمنیلری لسان عثمانیده بعضاً استعمال اولونور : کفتکو، جستجو ـ کرم وسرد، زیر وزبر ـ شاخ وبرك، های وهوی کبی .

٤ — ترکیب اضافی : اضافت، خصوصی بر معنی افاده ایتمك ایچون بر اسمی دیکر بر اسمه ربط ایتمکدرکه بواسملرك برینه «مضاف الیه» دیکرینه «مضاف» دینیلوب هر ایکیسنه بردن «ترکیب اضافی» نامی ویریلیر .

بر اسمی بشقه بر اسمه اضافه ایتمك ایچون مضاف الیه اولمه‌سی لازم کلان اسمك آخرینه بر (ڭ) کاف نونی ومضاف اوله‌جق اسمك آخرینه دخی بر (ی) کتیریلیر: اوڭ طامی کبی.

عربی وفارسی اسملر دخی نهایتلرینه بر طاقم ضمیر اضافیلر کتیریله‌رك بو وجهله اضافه قیلنورلر :

مسجدڭ محرابی

باغچه‌نڭ کلی

مکتبك باغچه‌سی

جامعك قپوسی
قپونك مفتاحی
بكك خانه‌سی . كبی

[قاعده] — كرك تركی وكرك عربی و فارسی اسملردن قاعدهٔ تركیه اوزره یاپیلان تركیب اضافیلرده مضاف الیه دائما اوكجه كتیریلیر . كچن مثاللرده اولدیغی كبی .

[قاعده] — مضاف الیهك آخرنده حروف املادن بری بولونورسه علاوه اولونه‌جق كاف نونیدن اول بر « ن » زیاده ایدیلیر . المانك قبوغی، دره‌نك كناری كبی . لكن (صو) لفظی مستثنادر . بونك مضاف الیه حالنده صونك دینلمه‌یوب (صویك) دینور .

واكر مضافك آخرنده حروف املادن برحرف اولورسه علاوه اولوناجق یادن اول بر (س) زیاده ایدیلیر . چیچكك قوقوسی ، اوطه‌نك حالیسی كبی . كذلك « صو » لفظی بونده دخی مستثنا اولوب مضاف حالنده صوسی دنیلمه‌یوب (صویی) دینور .

قاعده — مضاف الیهلری ضمیر شخصی اولان مضافلره، مضاف الیهك شخصنه كوره ضمیر اضافیلردن بری الحاق ایدیلیر : بنم اوم، سنك اوك ، آنك اوی ، بزم اومز، سزك اوكز ، آنلرك اوی كبی .

تمرين

آشاغیده معترضه ایچنده بولونان اسملری بربرینه اضافه ایدیکز .

(اکمك — قابوق) . (ات — باغ) . (کستانه — چوروك) . (خانه — تنجره) . (استانبول — هوا) . (بز — آت) . (سز — دوه) . (او — کدی) . (کول — بطاقلق) . (تنجره — قپاق) .

سؤال — ترکیب مزجی ناصل ترکیبدر ومثالی ندر؟ ترکیب اتباعی وتضمنی نیه دیرلر ؟ ترکیب تضمنی جزؤلرینه نظراً نه اسم الیر ؟ ترکیب اضافی نیه دیرلر ؟ ترکیب اضافی قاچ اسمدن یاپیلیر ؟ و انلرك اسملری ندر؟ براسم دیکر اسمه ناصل ترکجه اضافه ایدیلیر؟ مضاف ومضاف الیهدن هانکیسی اول کتیریلیر؟ مضاف الیه ایله مضافك آخرنده حروف املادن برحرف بولنورسه اضافه‌لری حالنده نه یاپیلیر؟ مضاف الیهلری ضمیر شخصی اولان مضافلر آخرینه نه آلیر ؟

اضافت اوچ درلودر : اضافت لامیه، بیانیه، تشبیهیه‌در .

(اضافت لامیه) تملك واختصاص معنالرینی بیلدیرر . افندینك فسی، اوك پنجره‌سی کبی که برنجیسی تملك وایکنجیسی اختصاص معناسی بیان ایتمشدر . اضافت لامیه‌ده مضاف الیه معین اولورسه یعنی بللی اولورسه کاف نونی یازیلیر ، معین اولمازسه یازلماز :

(اغاچ ـ کستانه) . (قوش ـ قناریا) . (بیله‌زیك ـ آلتون) . (تکنه ـ طاش) . (بالق ـ قلنج) . (کچی ـ طاغ) . (قاصه ـ دمیر) . (چوراب ـ یوك) . قپوسی . چیچکی : اریکی . اَوی . یر . شکری .

سؤال — اضافت بیانیه نیه دیرلر ؟ اضافت بیانیه بر شیئك نوعنی ویا اصلنی بیان ایتدیکنه نظراً مضاف الیه نه حال کسب ایدر ؟ مضافلره ادواتدن بر شی متصل اولورسه نه حال کسب ایدر ؟ بو حال نهایتی حروف منفصله‌دن اولان مضافلرده دخی وارمیدر ؟

(اضافت تشبیهه) مضاف الیهی مضافه بکزه‌دیلن [*] اضافتدر که بو دخی اضافت بیانیه انواعندن اولدیغی جهتله مضاف الیهك آخرینه اصلا [ك ـ نك] کتیرلمز ، کوکل قوشی، اجل قلیجی کبی که بوراده مضاف الیه اولان (کوکل ، اجل) مضاف اولان (قوش ، قلیج) . بکزه‌دلمش اولدیغندن قوش کبی کَوکل ، قلیچ کبی اجل دیمك اولور .

تمرین

آشاغیده « م » ایله اشارت اولونان مشبه اسملرله « مب » ایله اشارت اولونان مشبه‌به اسملری اضافه ایدیکز .

---

[*] کندیسنه بر شی بکزه‌دیلنه « مشبه‌به » ، کندیسی بر شیئه بکزه‌ینه « مشبه » دینور . بو صورتده تعریف مذکور مشبه‌به اولان اسمك مشبه اولان اسمه اضافه‌سیدر دیمك اولور .

م { کوکل . معرفت . اجل . کوز . عاطفت .

مب{ کعبه . کونش . غنچه . بولود . دریا .

سؤال — اضافت تشبیهیه نیه دیرلر ؟ مشبه ، مشبه‌به کیمه دینور .

لسان عثمانیه‌ده استعمال اولونان اضافت درت اسلوب اوزره‌در: بری اسلوب ترکی، بری اسلوب عربی، بری اسلوب فارسی، آخری دخی اسلوب مختلطدر.

اسلوب ترکی:

اسلوب ترکی بوندن اول ذکر اولوندی.

اسلوب عربی:

لسان عثمانیده مستعمل اسلوب عربی دخی ایکی درلودر. بری مضاف اولان اسم عربی آخری مضموم اوقونارق تقدیم ومضاف‌الیهك اولنه حرف تعریف علاوه ایدیله‌رك تأخیر ایدیلیرکه بونوع اضافت لامیه قسمندندر: شعاع الشمس، خاتمة الکتاب، برد الشتا کبی‌که تراکیب مذکوره‌یی ترکجه‌یه ترجمه ایله‌دیکمزده (کونشك شعاعی ، کتابك خاتمه‌سی ، قیشك صوئوغی) دیرز. دار الفنون، دار التعلیم، شمس المعارف دخی بوقبیلدندر .

اشبو اسلوبده اولان ترکیبلر حرف جردن عاری اولورسه دائما مضاف مرفوع ومضاف‌الیهك صوڭ حرفی ساکن تلفظ

اولونور . اكر حرف جر آليرلرسه اول وقت مضاف مجرور اوقونور : بقدرِالطاقه ، على قدرِ الاستطاعه ، من قبلِ الحق ، بحسبِ المعنى كبى .

فقط « حيث » كلمه‌سى ضم اوزره مبنى اولديغندن حرف جر ايله ده مضموم اوقونور : من حيثُ المجموع كبى .

« حسب » كلمه‌سى دخى حرف جردن عارى اولديغى زمان دائما مفتوح اوقونور : حسبَ الحميه ، حسبَ الاخوه كبى .

بونوع اضافتلره، اضافت لاميه دينلمسى بونلرك اصلى [شعاع للشمس، خاتمة للكتاب ، برد للشتاء] اولديغى ايچوندركه بونلرك ترجمه‌سى (كونش ايچون شعاع، كتاب ايچون خاتمه، قيش ايچون برودت) در.

ديكرى صفتك فاعلنه ويا مفعولنه اضافتيدركه بوكا اضافت لفظيه دخى تسميه اولونور . بونوع اضافت ، لاميه وبيانيه‌نك غيرى اولوب لسان عثمانيده الك زياده استعمال اولونان اسلوب عربى بودر : عظيم الامل ، سريع الانتقال ، شاكر النعم كبى‌كه امثلهٔ مذكوره‌ده عظيم ، سريع كلمه‌لرى صفت اولوب فاعللرى اولان امل، انتقال كلمه‌لرينه مضاف اولمش وكذا صفت اولان شاكر اسمى دخى مفعولى اولان نعم لفظنه اضافه قيلنمشدركه معنالرى املى بيوك ، انتقالى سريع ، نعمتلره شكر ايديجى ديمكدر .

فاعلنه ويا مفعولنه مضاف اولاجق صفت ، اسم فاعل، اسم مفعول ويا صفت مشبهه اولماليدر . نته‌كيم امثلهٔ مذكوره‌ده خادم ، شاكر

صفتلری اسم فاعل ، مجروح اسم مفعول وعظیم ، سریع کلمه‌لری دخی صفت مشبهه اولارق کلمشدر.

اسلوب فارسی :

اسلوب فارسی اوزره اولان اضافتده (کرك لامیه وکرك بیانیه وتشبیهیه اولسون) عربیده اولدیغی کبی مضاف اول ومضاف الیه صوکره کلیر و مضافك آخری دائماً مکسور اوقونور : آب دریا ، پرتو خورشید کبی .

اکر مضافك آخرنده هاء رسمیه ویا ها صورتنده تا ویاخود یاء ممدوده وار ایسه بر همزه زیاده ایدیلیر : بندهٔ خدا ، نغمهٔ بلبل ، ساحهٔ زمین ، صوفئ جهان کبی .

واکر مضافك آخرنده الف ویاخود واو ممدوده بولونورسه بر یا زیاده قیلینیر : صفای دل ، [*] بوی کل کبی .

اسلوب فارسیده مضاف ایله مضاف الیهدن هر ایکیسی فارسی اولمق شرط دکلدر. بونلردن هر ایکیسنك عربی ویا فارسی ویاخود برینك فارسی آخرینك عربی اولماسی جائزدر :

ایکیسیده فارسی { پرتو خورشید
باغ جهان

[*] صفا ، جفا کبی فی الاصل آخری همزه‌لی اولان کلمات عربیه مضاف اولدقلری وقت بر یا زیاده‌سیله صفای قلب ، جفای قلب دنیلدیکی کبی همزه‌لرینك اعاده‌سیله صفاء قلب ، جفاء قلب دنیلمکده جائزدر . فقط صورت اولی دها شایعدر .

ایکیسیده عربی { شعاعِ شمس / محراب مسجد

بری فارسی / آخری عربی { آبِ حیات / ضیای خورشید . . . کبی

اسلوب فارسی اوزره اضافتده مضاف ایله مضاف الیهدن هر برینك لفظ عربی ویا فارسی اولماسی جائز ایسه‌ده هیچ برینك الفاظ ترکیه‌دن اولماسی قطعیاً جائز دکلدر . مثلا کرمیٔ صیف، دروازهٔ بیت ، صعوبت مصلحت دینیلوب (کرمیٔ یاز، دروازهٔ او ، صعوبت ایش) دنیلمك اصلا جائز دکلدر .

[فائده] — (معنی کبی آخرنده الف مقصوره اولان کلمات عربیه‌نك قاعدهٔ فارسیه اوزره اضافتلرنده همزه ایله معنیٔ بیت صورتنده استعمال شیوهٔ لسان فارسی‌یه موافق ایسه‌ده لسان عثمانیده الف ایله معنای بیت طرزنده استعمال اولونور .)

اسلوب فارسی اوزره اضافت دخی «لامیه، بیانیه، تشبیهیه، لفظیه» اولمقدن خالی بولونماز . نته‌کیم آتیده‌کی ترکیبلر بونلره مثال اولابیلیر :

لامیه { خانهٔ پدر / مدیرِ مکتب

بیانیه { درختِ سرو / شمشیرِ زر

تشبیهیه { کعبهٔ دل
نور معرفت

لفظیه { خادم دولت
مقبولِ جهان . . . کبی .

اسلوب مختلط :

اسـلوب مختلط ، اسلوب عربی ایله اسـلوب ترکینك ـ اسلوب عربی ایله اسلوب فارسینك ـ اسلوب ترکی ایله اسلوب فارسینك ـ اسلوب عربی ، ترکی وفارسینك اختلاطندن عبارت اولمق اوزره درت احتمال واردرکه آتیـده‌کی عباره‌لر بونلره مثال اولابیلیر :

دار المعلمینك تأسیسی.
تأسیس دارالمعلمین.
تعمیم معارفك چاره‌سی.
مدیر دارالشفقه‌نك اقدامی.

اسلوب فارسی اوزره اولانِ اضافتده مضافك برصفتله وصف اولونماسی لازم کلیرسه او صفت مضاف ایله مضاف الیه اراسنه حیلولت ایدر : اشعار فصیحهٔ بلغا ، عقول مختلفهٔ بشر ، ابنیـهٔ جسیمهٔ بلده کبی . بو ترکیبلرده فصیحه ، مختلفـه وجسیمه لفظلری اوست طرفلرنده‌کی اشعار ، عقول وابنیه لفظلرینك صفتلری اولوب اولفظلر دخی اولجه بلغا، بشر، کلمه‌لرینك مضافلری ایدی.

٥ — ترکیب توصیفی بر صفتله بر موصوفدن تشکل ایدن هیئته « ترکیب توصیفی » دینور .

صفت برشیئك خلقاً وخلقا علایمنی بیان ایله‌مك دیمکدر. بوکا وصف دخی دینیلیر . صفت ویا وصف فی‌الاصل مصدردر . صوکره‌دن بونلر اسم اولارق استعمال اولونمشلردر . شویله که : برشیئك خلق وخلقنی بیان ایدن اسمه « صفت » و « وصف » و صفتك بیان ایتدیکی اسمه « موصوف » اطلاق اولونوب صفتله موصوفدن عبارت اولان هیئته دخی سالف البیان « ترکیب توصیفی » و یا « ترکیب وصفی » تعبیر ایدلمشدر .

ترکیب توصیفی لسان عثمانیده اوچ اسلوب اوزره‌در . بری اسلوب ترکی ، بری اسلوب عربی و بری دخی اسلوب فارسیدر .

اسلوب ترکی :

ترکجه ترکیب توصیفیلرده صفت اول موصوف صوکره کلیر . مثلا: [بیوك او] ترکیبنده اولدیغی کبی که بیوك صفت اَو کلمه‌سی موصوفدر .

ترکیب توصیفیده موصوف جمع اولسه بیله صفت دائما مفرد کتیریلیر : (بیوك اولر) دینلوب (بیوکلر اولر) دینلمز . فقط جمع اولان موصوف محذوف اولورسه اول وقت صفت موصوف مقامنه قائم اولارق جمعلنه‌بیلیر . طوغریلر سویلیر، چرکینلر طالعلی اولور، بیوکلری تعظیم ایتملی کبی که طوغری آدملر سویلیر، چرکین کیمسه‌لر طالعلی اولور، بیوك ذاتلری تعظیم ایتملی تقدیرنده‌در .

ترکجه ترکیب توصیفیلرده صفتله موصوفك هر ایکیسی

لفظ عربی ویا فارسی ویا بری عربی بری فارسی یاخود هر برلری ترکی، عربی، فارسی اولمق جائز اولور :

ایکیسیده ترکی —	بیوك آو	اوزون ال
ایکیسیده عربی —	واسع مکتب	مجلد کتاب
ایکیسیده فارسی —	تهی خانه	خوش کاشانه
بری عربی بری فارسی —	صادق بنده	سیاه اثواب
بری عربی بری ترکی —	اعلی قوناق	بیوك مدرسه
بری فارسی بری ترکی —	سیاه آت	پارلاق جام

تمرین

آشاغیده‌کی کلمه‌لردن هانکیسی صفت هانکیسی اسمدر آییریکز . صوکره صفتلره بر موصوف واسملره برصفت بولارق ترکیب توصیفی یاپیکز .

طوغرو .	سوقاق .	جامع .	طار .
فس .	مناره .	عالم .	دستی .
مکمل .	قورو .	یوکسك .	طاغ .
کاغد .	اغاج .	سیاه .	خانه .
لاله .	کوچك .	قلم .	حقه .
یول .	نجره .	صاری .	قالدیرم .
جیجك .	طاش .		

سؤال — ترکیب توصیفی نیه دیرلر ؟ صفتله موصوفدن

هانكيسى اول كلير؟ صفتله موصوفك هرايكيسيده جمع اولمق جائزميدر؟ صفت نه‌وقت جمع اولابيلير؟ تركجه تركيب توصيفيلرده صفتله موصوفك هر ايكيسيده لفظ تركى اولمق شرطميدر ؟

صفت ايكى درلودر. برى «وصف ذاتى» دركه موصوفك طوغريدن طوغرى‌يه كندى صفتيدر. كچن مثالرده اولديغى كبى كه بو وجهله تركيب اولونان صفت وموصوف هيئت مجموعه‌سنه يوقاروده بيان اولونديغى اوزره «تركيب توصيفى» ويا «وصفى نامى» ويريلير. ديكرى (وصف سببى) دركه موصوفك مضافنك صفتيدر يعنى موصوفك مضافى كنديسنه بر صفت آله‌رق هيئت مجموعه‌سيله موصوفه صفت اولوركه بوكا دخى «وصف تركيبى» نامى ويريلير. مثلا بويى اوزون آدم دينلدكده اوزون، آدمك مضافى اولان بويك صفتى اولوب بوسببله بونك صاحبى اولان آدم توصيف اولونور. ديمك اوليوركه :

وصف تركيبى — بر صفتله بر اسمدن تركب ايدوب ايكيسى برلكده بر صفت بسيطه كبى ديكر اسمه صفت اولان تركيبدركه اكثريتله كنديسنده اسم منسوب، اسم فاعل، اسم مفعول، صفت مشبهه معناسى بولونور .

تركجه‌ده وصف تركيبى ايكى درلو ياپيلير :

١ — بحيسى، اسم مضافلرك اوكنه بر صفت كتيريله‌رك ياپيلير :

باشی بیوك	آدم
بجاغی قیصه	
بارداغی قیران	
قاصیغی یاریق	

اشبو وصف ترکیبلر مفرد حکمنده بر صفت اولوب موصوفی اولان آدم لفظیله برلشه‌رك ینه ترکیب توصیفی اولورلر .

۲ ــ نجیسی، ترکیب توصیفیلرك آخرینه (لی، لو) کتیریله‌رك یاپیلوب ینه دیکر بر اسم موصوف ایله برلشه‌رك بر ترکیب توصیفی اولور :

ترکیب توصیفی		وصف ترکیبی	
بیوك باش	—	بیوك باشلی	آدم
قیصه بجاق	—	قیصه بجاقلی	
اوزون بوی	—	اوزون بویلو	
اوچوق بکز	—	اوچوق بکزلی	

تمرین

آشاغیده‌کی ترکیب توصیفیلری ایلنجی قاعده‌یه توفیقاً وصف ترکیبی یاپیکز. بعده مذکور ترکیب توصیفیلرك موصوفنك مضاف حالندن برنجی قاعده‌یه تطبیقاً وصف ترکیبی یاپیکز . اشبو ایکی صورتله یاپیلان وصف ترکیبلره برده موصوف بولوکز .

اورته بوی • یوکسك طاوان • آلچاق باجا •
ایری بورون • بیاض شمسیه • قرمزی فس •
اوفاق قاپو • قیصه شالوار •

سؤال — وصف ذاتی نیه دیرلر؟ وصف سببی یاخود وصف ترکیبی نیه دیرلر؟ ترکجه‌ده وصف ترکیبی قاچ درلو وناصل یاپیلیر؟

اسلوب عربی :

عربیده وصف سببی صفات اصلیه‌نك یعنی اسم فاعل، اسم مفعول، صفت مشبهه‌نك فاعل ویا مفعوللرینه اضافه‌سندن عبارتدرکه اضافت عربیه بحثنده بوکا «اضافت لفظیه» تسمیه اولونمش ایدی : سابق‌البیان، ممدوح‌الخصال، کریم‌النسب کبی که بونلر صفت اولوب آیروجه برموصوفه احتیاجلری واردر. نته‌کیم آشاغیده بیان اولوناجقدر.

اسلوب عربی اوزره جاری اولان ترکیب توصیفیده موصوف اول وصفت صوکره کله‌رك هرایکیسیده معرفه اولمق اوزره الفاظ عربیه‌دن اولور : واه‌العظیم، شعبان المعظم، رمضان‌المبارك کبی.

اسلوب فارسی :

لسانمزجه جاری اولان اسلوب فارسیده طبق عربیده اولدیغی کبی موصوف اول وصفت صوکره کلیر. فقط موصوفك آخری مکسور اوقونور : خورشید رخشان، ماه‌تابان کبی.

اسلوب فارسیده صفت ایله موصوفك هر ایکیسی لفظ فارسی ویا عربی ویاخود بری فارسی آخری عربی اولابیلیر :

ایکیسیده فارسی : آب روان / مهر تابان

ایکیسیده عربی : کلام فصیح / شعر بلیغ

بری فارسی آخری عربی: درگاه معلا / شعاع آفتاب

اگر موصوفك آخری ها رسمیه ویا ها صورتنده تاء تأنیث ویاخود یای ممدوده اولورسه بر همزه واگر الف ویا واو ممدوده اولورسه بر یا زیاده قیلنور : بندهٔ قدیم، طبقهٔ بالا، صوفیٔ متوکل، بنای محکم، سبوی تهی کبی .

آخرنده الف یا صورتنده مقصوره اولان اسماء عربیه موصوف اولدقده مذکور یا الفه قلب اولونور : دعوای کاذبه کبی .

اسلوب فارسیده صفت ایله موصوفك هر ایکیسیده لفظ عربی اولورسه عربیده اولدیغی کبی بونلر بیننده افرادده، تثنیه‌ده، جمعده، تذکیر وتأنیثده مطابقت لازمدر :

رجل کامل

شیخین مکرمین

علماء عاملین . . . کبی که

امثلهٔ مذكورهدن برنجی تركيبده افراداً وتذكيراً، ايكنجی تركيبده تثنيةً، اوچنجی تركيبده دخی تذكيراً وجمعاً مطابقت بولونمشدر .

اسلوب فارسی اوزره الفاظ عربيه‌نك وصفاً تركيبنده جمع اولارق استعمال اولونان صفتلر اكثريا جمع مكسر اولور : علمای عظام، اوليای كرام، وزرای فخام كبی .

اسلوب فارسی اوزره ايكی لفظ عربيدن ياپيلان تركيب وصفيلرده قاعدهٔ مطابقته رعايت يالكز لسان عثمانيده جاری اولوب اهل فرس بو مطابقته رعايت ايتمزلر. بناءً عليه صحبت قديم ، دعوای كاذب ، صحرای واسع ديوب صحبت‌قديمه، دعوای كاذبه، صحرای واسعه ديمزلر .
اسملرك آخرينه يای نسبت كليرسه صفت معناسی كسب ايتديكی بحث مخصوصنده ذكر اولونمش ايدی . بوصورتده بونلر ديكر اسملره صفت واقع اولابيليرلر : رجل شامی، امرأهٔ شاميه كبی .

[اخطار] (بعضا ياء نسبت ايله تأ تأنيث برلكده اسماء اجناس ايله صفتلره لاحق اولارق ادات مصدر اولور : انسانيت ، آدميت، حيوانيت كبی . بووجهله معنای مصدری كسب ايله‌مك ايچون آخرلرينه يای نسبت وتأ تأنيث كتيريلان اسملرك وصفيتلری مختل اولور . مثلا (دأب آدميت، طور انسانيت) دينلسه‌بونلرك معنالری (آدملك دأبی، انسانلق‌طوری) ديمك اولديغی ايچون بونلر تركيب اضافی اولوب وصفی اولمازلر .)

عربيده جمعلر جماعت تأويليله مؤنث عد واعتبار اولونارق صفتلری تأنيث قيلنديغی كبی ايكی لفظ عربيدن مركب اولان اسلوب فارسيده دخی بو قاعده جاری اولارق جمع اولان

موصوفلرك صفتى مؤنث كلير : اماكن رفيعه ، احوال عجيبه ، اشكال غريبه، ابنيهٔ عاليه كبى .

ادات نسبت ايله وصفيت كسب ايدن اسملرك ينه اسميته نقلى حالنده آخرلرينه بر « ة » الحاقى قواعدعربيه ايجاباتندناولوب رشديه، حربيه، اعداديه ، مجيـديه ، محموديه كبى اوصـاف منقوله‌يه لاحق اولان تاى نقليه‌يى‌چوق كيمسه‌لر تاى تأنيث ظن‌ايده‌رك‌ميدانده وصفيت،موصوفيت اولماديغى حالده صفتله موصوف بيننده مطابقت آرايورلر . مثلا مكتب رشديه ، مكتب طبيه، كبى تراكب اضافيه قبيلندن اولديغى كون كبى آشكار اولان تركيبلرى تركيب توصيفى ظن‌ايده‌رك صفت‌ايله موصوف بيننده جهت مطـابقت آرامق زحمتنه دوچار اوليورلرده بعضلرى بو مثللو تركيبلره برر مؤنث موصوف تقديريله « مكتب حربيه » مكتب فنون حربيه « ناظر ماليه » ناظر امورماليه تقديرنده‌در ديورلر . پك غريب . . ! !

هايدى بويله اولسون! لكن جمعه نمازينى نورعثمانيه‌ده ادا ايده‌جكم، يارين سليمانيه‌يه كيده‌جكم، بوچوخه‌نك متروسى اوچ مجيديه‌در جمله‌لريده تأويل‌ايسته‌مزمى؟ عجبا بونلرى‌ناصل‌تأويل‌ايتملى؟ يوقسه‌بونلر ياكلشميدر؟ خير! پك‌طوغريدر . كرچه اسميته نقلدن‌اول‌وصفلرده موصوفه مطابقت آرانيرسه‌ده اسميته نقلدن صوكره كنديلرنده وصفيت قالماياجغندن طبيعى موصوفلريده بولونماز . بوصورتده مطابقتده آراناماز .

« ة » شكلده يازيلان تا لسان‌عربده هرزمان تأنيث ايچون اولمايوب بعضـاً وحدت ايچون اولور : تمر، تمره كبى‌كه تمر خرما تمره بر خرما ديمكدر .

بعضاً دخى وصفيتدن اسميته نقل ايچون اولور : لائحه ، سـانحه ، علامه، فهامه، كافيه، هديه كبى‌كه بونلردن معناى وصفيت كيده‌رك اسم جامد عدادينه داخل اولدقلرندن كنديلرينه اصـلا موصوف آرانماز . بناءًعليه هديه‌كز واصل اولدى . صـالح علامهٔ زماندر ، بكر فهـامهٔ

جهاندر . شو اقيه اوقودم دينوركه اشبو عبارهلرده بولونان اوصاف منقوله اسم جامد كبى قوللانيلارق موصوفه احتياجدن ازاده بولونمشلردر. والحاصل ايراد اولونان تركيبلرك امثالى وصفى اولمايوب اضافى قبيلندندر. واضافهسىده « رمضان آيى » ، « قربان بيرامى » كبى مسمانك اسم اضافهسى قسمندندر .

عربيهده بردن اونه قدر اولان اعداد بسيطهنك مذكرلرى تا ايله ومؤنثلرى تاسز كلديكندن بونلرده دخى مطابقته رعايتله (خواس خمس ظاهره، جهات ست) دينيلوب حواس خمسهٔ ظاهره، جهات سته دينلمك صحيح اولماز . فقط بونك، رسوم سته، جزائر سبعه، بلاد ثلاثه كبى برچوق غلطات مشهورهسى واردر .

كلمات عربيه ادوات فارسيهدن برينى اخذ ايتدكلرى وقت فارسى حكمنى الاجغندن تأنيث قيلنامازلر . بناءً عليه (معذرت نا مشروع ، اطوار نا مقبول ، حركات نالايق) يرنده معذرت نامشروعه، اطوار نامقبوله ، حركات نالايقه دينيلهمز . فقط ادات فارسيه يرينه ادات عربيه كتيريليرسه اول زمان تأنيث جائز اولوب « معذرت غير مشروعه ، اطوار غير مقبوله ، حركات غير لايقه » دينلمك ضرورى اولور .

{ وصف تركيبى }

فارسى صفتلر بعضاً مركب اولورلر. يعنى: ايكى كلمهدن تركيب

ایدیلەرك اسم فاعل، اسم مفعول، اسم منسوب، صفت مشبهه معناسی افادە ایدرلرکه بونلره (وصف ترکیبی) اطلاق اولونارق صفات مفردە مثللو برر موصوفه محتاج اولورلر.

فارسی وصف ترکیبلری آلتی درلو تشکیل اولونور:

١ — فارسی امر حاضرلرك مفعولنی کندیلرینه تقدیم ایله حاصل اولور:

جانبخش	ادب آموز	حیرت افزا	سخندان
جان باغشلایان	ادب اوکرەدن	حیرت زیادەلشدیرن	سوز بیان کبی.

٢ — فارسی اسم مفعولك معمولنی کندیسنه تقدیم ایله حاصل اولور:

جهاندیده	سالخورده	فلکزده	دلبسته
جهان کورمش	چوق یاشامش	بدبخت	کوکل ویرمش کبی.

٣ — ترکیب وصفیدن کسرۀ وصفینك حذفیله حاصل اولور:

سینه صاف	دلتنك	سرگران	دل آگاه
یورکی تمیز	صیقندیلی	متکبر	قلبی اویانق.. کبی که

بونلرك اصلی (سینۀ صاف ، دل تنك، سر گران ، دل آگاه) ایدی.

٤ — اضافت لامیەلردە مضاف الیهك مضافه تقدیمیله حاصل اولور:

ماه پرتو　　ملك خصلت　　صوفی مشرب
آی ضیالی　　ملك خصلتل　　صوفی مشربلی کبی که
بونلرك اصلی (پرتو ماه، خصلت ملك، مشرب صوفی) ایدی.

٥ — صفتك موصوفنه تقدیمیله حاصل اولور:

خوبرو　　نیك سیرت　　عالیقدر　　عالیجاه
کوزل یوزلو　　ایی سیرتلی　　قدری یوجه　　منصبی عالی اولان. کبی که
بونلرك اصلی (روی خوب، سیرت نیك، قدر عالی، جاه عالی) ایدی.

٦ — اضافت تشبیهیه‌ده کسرهٔ اضافینك حذفیله اولور:

ماه رو　　مه سیما　　سرو قد　　کلبدن
آی یوزلو　　آی بکزلی　　سرو بویلی　　کل بدنلی ... کبی که
بونلرك اصلی (ماه رو، مه سیما، سرو قدر، کل بدن) ایدی.

اسلوب فارسی اوزره تشکل ایدن ترکیب وصفیلرده صفت بعضاً ذکر وبیان اولونان وصف ترکیبیلردن عبارت اولور: باغ دلکشا، پیر سالخورده، مرشد دل آکاه، صوفیٔ رند مشرب، شعاع عالم افروز . . . . الخ کبی که اشبو ترکیبلرده «باغ، پیر، مرشد، صوفی» لفظلری موصوف و (دلکشا ، سالخورده ، دل آکاه ، رند مشرب) وصف ترکیبیلری دخی مذکور موصوفلرك صفتیدر. بعضاً عربی وصف سببیلری دخی دیکر برلفظ ایله برلشه‌رك اصول فارسیه اوزره ترکیب وصفی تشکیل ایدرلر: خصوص سابق‌البیان، شخص عجیب الاحوال کبی.

بوکبی ترکیب وصفیٔ سببیلرده صفتلرك فاعللرینك احوال تذکیریه وتأنیثیـه و افرادیه و جمعیه‌لرینـه اعتبار اولونمایوب موصوفلرك حاللرینـه اعتبار اولونارق صفتلر تذکیر وتأنیث وسـائر احوالده موصوفلره تطبیق وتوفیق ایدیلیر : خصوص سابق الذکر، امور سالفة البیان، طیور مختلفـة الالوان کبی‌که بونلر ترکجه‌یه ترجمه اولندقده (ذکری کچن خصوص، بیـانی کچن امور، مختلف رنکلی قوشلر) دینیلیر.

بعض کره وصف ترکیبلر دیکر لفظلره مضاف اولورلر: مسرتبخشای درون ، نضارت افزای حدیقـه کبی‌که (درونه مسرت باغشلایان، باغچه‌یه نضارت زیاده ایدن) دیمك اولور .

بو مثللو ترکیب اضافیلرده بعضاً مضاف الیـه اولان اسم وصف ترکیبنك جزء اولنك مضاف الیهی اولور : (انامل‌پیرای تکریم ، رونقبخش اجـلال) کبی‌که بونلر « پیرایـندهٔ انامل تکریم ، بخشندهٔ رونق اجلال » تقدیرنده اولوب مضاف الیـه اولان تکریم واجلال اسملری وصف ترکیبلرك جزء اوللری اولان انامل، رونق کلمه‌لرینك مضاف الیهی اولدیغی نمایان اولورکه (تکریم پارمقلرینی تزیین ایدن، اجلال رونقنی بخش ایله‌ین) معنالرینی افاده ایدر.

بومثللو ترکیبلرده مضاف الیهلر چوق کره لفظ مستعار اولور. « انامل‌پیرای تکریم » ترکیب سابقنـده اولدیغی کبی . زیرا

«تكريم» ك پارمقلرى اولماديغندن لفظ مذكور بورادە استعارە اولارق استعمال قيلنمشدر. استعارە قسم ثالثدە بيان ايديلەجكدر.

٥ — تركيب تعدادى: صاييلرك برلشمەسندن حاصل اولان هيئتە «تركيب تعدادى» دينير: اون درت، اون طقوز كبى. صاييلرك بهرينە «عدد» وصاييلان شيلرە دخى «معدود» دينلديكى صرف تركيدە بيان ايدلمش ايدى.

تركجەدە دائما عدد، اول معدود صوكرە كلير: اوچ آدم، بش غروش، اون جويز كبى. معدودلر دائما مفرد اولەرق قوللانيلوب جمع اولمازلر: بش قلم، اوچ كتاب دينيلوب بش قلملر، اوچ كتابلر دينيلەمز.

عددلر صفت اعتبار اولونديغندن معدودلريلە برلكدە كلدكلرى وقت تركيب توصيفى وبناءً عليە وصف تركيبى حصولە كتيررلر:

تركيب توصيفى وبناءً عليه		وصف تركيبى ويا وصف سلبى	
اوچ آياق	—	اوچ آياقلى	» حيوان
بش كوز	—	بش كوزلى	» طولاب
ايكى اناختار	—	اناختارى ايكى	» چكمجە كبى.

تمرين

آشاغیده‌کی اسملره عددلردن برینی علاوه ایده‌رك ترکیب توصیفی یاپیکز. صوکره اشبو ترکیب توصیفیلردن وصف ترکیبی تشکیل ایدیکز.

پنجره . قاپو . کوز . قناد .
آیاق . باجا . دیرك . تکرلك .
خلقه . مناره . محراب . نردبان .
طاش .

سؤال — ترکیب تعدادی نیه دیرلر ؟ عددلر معدودلریله برلکده کلیرسه آنلره نه تسمیه اولونور ؟ بونلردن وصف ترکیبی نه‌وجهله تشکیل اولونور ؟

{ ترکیب تاملر }

ترکیب‌تام ، اسنادی حاوی ترکیبلردرکه ایشیدن کیمسه استفاده ایچون باشقه کلمه‌یه انتظار ایله‌مز .

اسناد ، برشیئی دیکر برشیئه نسبت ایتمکدرکه بونسبتده یا « تام » یا « ناقص » در .

نسبت ناقصه ، مضافك مضاف‌الیهه ، صفتك موصوفه اولان نسبتلریدرکه بونلری حاوی اولان ترکیبلره (ترکیب ناقص) دینلدیکی وبوترکیبلرك مخاطبه‌فائدهٔ تامه ویرمه‌دیکی یوقاریده‌ذکر وبیان اولوندی .

نسبت تامه ، خبرك مبتدايه وفعلك فاعل ويا نائب فاعله نسبتلريدركه بوكبی نسبتلری حاوی اولان تركيبلره (تركيب تام) دينلديكی كبی « كلام » ويا « جمله » دخی دينيلور .

مبتدا ايله خبرك وفاعل ايله فعلك بيننده‌كی نسبته « اسناد » ومبتدا ايله فاعله « مسنداليه » وخبر ايله فعله « مسند » دينيلير.

جمله ايكی درلودر . برينه (جملهٔ اسميه) ديكرينه (جملهٔ فعليه) دينور .

جملهٔ اسميه — مبتدا ايله خبردن تركب ايدن جمله‌دركه خبرلرك آخرينه ضمير نسبيلردن بری كتيريله‌رك ياپيلير . اشبو ضمير نسبيلره « ادات خبر » دينير . كونش پارلاقدر ، سن كاتبسك ، بن عالمم كبی . بوراده كونش ، سن ، بن لفظلری « مبتدا » پارلاق ، كاتب ، عالم كلمه‌لری « خبر » و (در ، سك ، م) ضمير نسبيسی دخی ادات خبردر .

مبتدا — جمله‌يه كنديسيله باشلانيلان كلمه‌در . برسبب اولمادقجه تركيبده مبتدا اول خبر صوكره كلير . كچن مثاللرده اولديغی كبی .

مبتدا ، معرفه يعنی متكلم الله مخاطب بيننده بيلنان برشی اولماليدر. اكر اولمازسه مخاطبه فائدهٔ تامه‌ويره‌ميه‌جكندن تركيب تام اولمق صلاحيتنی حائز اولاماز . فقط نكره[١] اولوبده مخاطبه فائده‌يی مفيداولورايسه مبتدا اولابيلير . برعالم بيك جاهلدن خيرليدر كبی . واكر فائده‌يی مفيد اولاماز ايسه مبتدا اولمز . برآدم عالمدر كبی .

[١] نكره غير معين برشيئه وضع اولونان كلمه‌يه دينور.

مبتدا ، اسم؛ صفت ویااسم حکمنده اولان مصدرو کنایه‌لردن بری اولور : الله بردر . سویلان بختیاردر . بن عالمم ، اوقومق ایودر، شو طاشدر کبی .

مبتدا بعض کره برقاچ دانه اولور . اوحالده برنجیدن صوکره‌کی مبتدالرك اولنه برر « و » یازیلیر یر وکوك وآی وکوك آللهك برلکنه شاهددر کبی . چوق کره بوواو حذف اولونارق یرینه (،) اشارت قونور . آی ، کونش ، ییلدیزلر هپسی سمانك زینتیدر کبی .

تمرین

آشاغیده‌کی جمله‌لرده بولونان مبتدالری آییریکز . صوکره بونلرك اسم، صفت، مصدرویا کنایه‌لردن هرهانکیسی اولدیغنی خذالرینه یازیکز.

پورتقال صاریدر . اوقومق صنعتلرك اك کوزلیدر. شواغاجدر. بن انسانم. کونش پارلاقدر. کیجه قرانلقدر. یاپراقلر یشیلدر . احمد چالشقاندر . اوقویان عزیزدر . کتاب بنده‌در . انسان ، قوش ایکی آیاقلیدر. آت.اشك ، دوه ، قیون درت آیاقلیدر .

سؤال — ترکیب تاملر ناصل ترکیبلردر ؟ اسناد نه دیمکدر ؟ نسبت ناقصه ونسبت تامه کیملرك بیننده کی نسبتدر ؟ کلام و یا جمله نیه دیرلر ؟ جمله‌لرده مسند ومسندالیه کیملردر ؟ جملهٔ اسمیه ناصل جمله‌در ؟ مبتدا هانکی کلمه‌در ؟ مبتدا نه ایچون معرفه اولمالیدر ؟ مبتدانك نه‌وقت نکره اولمسی جائز اولور ؟ مبتدا ناصل کلمه‌لردن اولور؟ جمله‌ده مبتدا بردن زیاده اولورسه نه یاپیلیر ؟

مبتدا ، لفظ ترکی اولدیغی کبی عربی، فارسی ویا لفظ اجنبی دخی اولابیلیر : شمس پارلاقدر، جهان فانیدر ، پولیچه معتبردر. جمله‌لرنده‌کی (شمس ، جهان ، پولیچه) کلمه‌لری کبی .

مبتدا مفرد اولدیغی کبی اکثریا مرکبده اولور : افندینك اوی یوکسکدر، بیاض آت مقبولدر، باران نیسان لطیفدر، میوهٔ باغ لذیذدر کبی

خبر — خبر، ترکیبده مبتدادن صوکره کلیر واکثریا صفت وبعضاً اسم ویا اسم حکمنده اولان کلمه اولور: کوك یوکسکدر، اوقومق هنردر، هنرك ایوسی اوقومقدر، بوکا سبب اودر کبی.

خبرلر مبتدا کبی بعضاً برقاچ دانه اولور. اول وقت ارالرینه «هم» اداتی کلور : حسن افندی هم اوصلودر هم چالشقاندر کبی.

تمرینه

اشاغیده‌کی جمله‌لرده بولونان خبرلری کوستریکز . صفت ، اسم ویا اسم حکمنده بولونان کلمه‌لردن هانکیسی اولدیغنی بیان ایدیکز . ادات خبرلرك ضمیر نسبیلرك هانکی شخصنه منسوب اولدیغنی سویله‌ییکز .

حسنك پدری زنکیندر . بن فقیرم . شو کلن بابامدر . بز انسانز . انلر عالمدرلر . سز چالشقان دکلسکز . احمد کاتب دکلدر . حسین شاعردر . سن اوصلوسك . کمال هم اوصلودر هم چالشقاندر . چوجقلرك وظیفه‌سی هم اوقومق هم یازمقدر .

سؤال — خبر ناصل کلمه‌لردن یاپیلیر؟ خبر بردن زیاده اولورسه نه یاپیلیر؟

مبتدا کبی خبرلر دخی مفرد اولدیغی کبی بعضاً مرکبده اولور. بو، افندینك خانه‌سیدر. شوراسی ساحل بحردر. سن حافظ قرآنسك. احمد بندهٔ صادقدر کبی. کلامده ضمناً ویا صراحةً کلمهٔ تأکید بولو. نورسه ادات خبر اولان ضمیر نسبیلردن صوکره بر «در» زیاده ایدیلیر: سز البت حساب اوقومشسکزدر، بیلیرم سز بوفنی تحصیل ایتمشسکزدر کبی.

جملهٔ فعلیه — فعل ایله فاعل ویا نائب فاعلدن ترکب ایدن جمله‌در: قیش کلدی، یپراقلر دوکلدی کبی‌که «کلدی، دوکلدی» فعل «قیش» فاعل و «یپراقلر» نائب فاعل اولمش اولور. اشبو مثاللردن آکلاشلدیغی اوزره جملهٔ فعلیه‌نك ارکان اصلیه‌سی فعل، فاعل ویانائب فاعل اولدیغندن هربرلری بروجه زیر آیری آیری بیان اولونور:

فعل — جمله‌نك اجزای اصلیه‌سندن اولان فعللر یالکز زمانه دلالت ایدن فعللردرکه صرف ترکیده اوزون اوزادی‌یه بیان اولوندی.

مصدرلرله افعال ربطیه وفرع فعللرك فاعله نسبتی معتبر اولمایوب نسبتلری ناقص اولدیغندن جمله تشکیل ایده‌مز. لرسه‌ده بعضاً مفعوللردن برینی آله‌رق فعل کبی قوللانیلیر: (مکتبه کیتمك، درسنه چالشمق، خواجه‌دن آفرین آلمق عقللی چوجقلرك کاریدر). جمله‌سنده اولدیغی کبی‌که کیتمك،

چالشمق آلمق مصدرلری مکتبه ، درسه ، خواجه‌دن مفعوللرینی آلارق فعل کبی ایراد اولونمشدر. وکذا مثاللری آتیده اولان افعال ربطیه دخی فاعل ونائب فاعله نسبتلری مقصود اولمادیغندن یالکز مفعول آله‌رق ایراد اولونمشلردر .

صیغهٔ عطفیه مثال	بیوکلری طانیوب اطاعت ایتمك واجبدر.
صیغهٔ توقیتیه »	اویون اوینادقجه جاهل قالیرسك .
صیغهٔ ابتدائیه »	بروسه‌یه کیده‌لی وجودم ایولشدی .
صیغهٔ تعقیبیه »	قلمه کیدنجه ایشه باشلادم .
صیغهٔ انتهائیه »	بوکون یورولنجه‌یه قدر قوشدم.

فعللر ترکیبده واقع اولورسه ارکان جمله‌نك هپسندن صوکره کلیر : احمد افندی بروسه‌یه کیتدی جمله‌سنده اولدیغی کبی که کیتدی فعلی اك صوکره کلمشدر .

سؤال — جملهٔ فعلیه نه‌دن ترکب ایدر ؟ جملهٔ فعلیه‌نك ارکانندن اولان فعل هانکی فعللردر ؟ فعللر ترکیبده نره‌ده بولونور ؟

فاعل — هرفعلك برفاعلی اولمق لازمدر .

فاعل، حقیقةً ویاحکماً برفعلی ایشله‌ینه‌دیرلر . کون طوغدی. احمد کلدی کبی‌که کون ، احمد فاعلدر .

فاعل ، اسم وياخود اسم حکمنده اولان کلمه‌لردن یاپیلوب دائما فعلدن اول کلیر :

سن ، بزه کلیورسك

او ، بزه کلیر

برادرم سوقاغه كيتدى
احمدك كوله‌سى كلدى كبى .

فاعل ونائب فاعللرى اكثريتله ضمير فعلى وضمير نسبيلر تشكيل ايدرلركه بوصورتده بونلر فعلدن صوكره كليرلر. اوقودم. يازدك ، كلدك . كيديورسك ، اوقيورز جمله‌لرنده اولديغى كبى.

بعض كره فاعل ونائب فاعللر ضمير اولديغى حالده تركيبده ذكر اولونمايه‌رق مقدر اولور. فعللرك غائب صورتلرنده اولديغى كبى نته‌كيم: اوقو ، ياز ، كلدى ، كيديور ، سويله‌مش دينوركه سن اوقو ، سن ياز ، او كلدى ، او كيدييور ، او سويله‌مش ديمكدر .

موصوفلرى محذوف اولان صفتلر دخى بعضاً فاعل اولورلر: چاليشان عالم اولور، چالشمايان جاهل قالير كبى‌كه چاليشان آدم، چالشمايان آدم تقديرنده‌در .

نائب فاعل — جمله‌ده فاعل ذكر اولونمايارق فاعل مقامنه قائم اولان مفعول بهدر. بوحالده ادات مفعول حذف اولونور . اغاج كسلدى كبى بوراده اغاج كلمه‌سى نائب فاعلدر . زيرا جمله‌نك اصلى (احمد اغاجى كسدى) ايدى. اغاجى كسن احمد مطلوب اولماديغندن حذف اولونارق مفعول اولان اغاجى لفظندن ادات مفعول طى ايديلوب فاعل مقامنه كچمش وفعل

دخی مجهول بناسنی آله‌رق جمله (اغاج کسلدی) صورتنده ایراد اولونمشدر.

تمرینه

اشاغیده‌کی جمله‌لرك ارکاننی آییریکز. فاعل ونائب فاعللری اشارت ایدیکز. فاعللرك اسم ویا اسم حکمنده اولان کنایه‌لردن هانکیسی اولدیغنی دخی بیان ایدیکز.

قیش کیتدی. یاز کلدی. هوا اسه‌یور. سن اوقیورسك. بن یازاجغم. کتابی بکا ویر. اسکمله دورلدی. قاپو آچلدی. سس کسلدی. یاغ اریدی. قوش اوچاجق. صو آقدی. اوقویان قازانیر. اوقومایان غائب ایدر.

سؤال — فاعل نیه دیرلر؟ فاعل هانکی کلمه‌دن یاپیلیر وجمله‌نك نره‌سنده کلیر؟ صفتلرده فاعل اوله‌بیلورمی؟ نائب فاعل نیه دیرلر؟

فاعل ونائب فاعللر دخی اکثریتله مرکب اولارق کلیر: افندینك اوشاغی کلدی، سیاه آت قوشیور، نائب محکمه کلیور، باغ دلکشا کورونیور کبی.

متممات جمله — متممات جمله (مفعوللر، حال، تمییز) دن عبارتدر.

ترکجه‌ده (مفعول به، مفعول الیه، مفعول فیه، مفعول له، مفعول معه، مفعول منه) نامیله التی درلو مفعول اولوب بونلردن «مفعول به» ه صریح ودیکرلرینه غیر صریح نامی ویریلیر.

مفعول به — فاعلدن صادر اولان ایش، کندیسی اوزرینه واقع اولان شیدرکه صرفده بیان اولوندیغی اوزره اسم مجردلرك آخرلرینه (ی ، یی) علاوه‌سیله یاپیلیر وترکیبده اکثری فاعلدن صوکره کلیر . احمد کتابی اوقودی کبی که احمد «فاعل» کتابی «مفعول به» در .

اکر مفعول به معین اولمازسه اول وقت ادات مفعول حذف اولونور . نته‌کم کچن مثالده کتاب لفظی متکلم ایله مخاطب بیننده معلوم اولدیغندن ادات مفعول کتیرلمش ایدی . اکر کتاب معلوم دکلسه ادات مفعولك ترکیله (احمد کتاب اوقودی) دینور .

مفعوللر دخی بعضاً مرکب اولور : بکك قوناغنی کوردم، کوچك اوی صاتدم ، رئیس محکمه‌یی کوردم ، باغچهٔ فرحفزایی سورم کبی . بعضاً جمله دخی اولورکه صله جمله‌لری بحثنده بیان اولوناجقدر .

برکلمه‌نك مفعول به اولدیغنی اکلامق ایچون (کیمی، نه‌یی) سؤاللرندن برینی کتیرملی . اکر کلمه بونلردن برینه جواب اولورسه مفعول به در. والا دکلدر .

تمرین

اشاغیده‌کی جمله‌لرده بولونان مفعول بهلری آییریکز .

جاهلی کیمسه سومز . کتابی ویر . اغاجی کیم کسدی ـ

درسكی اوقو . بويازی‌يی سنمی يازدك . خيلازلغی ترك ايت . احمد كتاب اوقودی . حسن قلمی قيردی . كاغدی اوچوردم . قلمی حقه‌يه باتيردم . صالح درسنی بيتيردی . قرداشم درسنی بلله‌مه‌يور . كامل يازی يازدی . صو ايچدم .

سؤال — متممات جمله كيملردر؟ تركجه‌ده قاچ درلو مفعول واردر؟ بونلردن هانكيسی صريح وهانكيلری غيرصريح تسميه اولونور . مفعول به نيه ديرلر ؟ ناصل ياپيلير ؟ مفعول بهلر هر زمان ادات اليرلرمی ؟ بر كلمه‌نك مفعول به اولديغنی ناصل اكلاملی ؟

مفعول اليه — ايشك صوكنی اشعار ايدن لفظدركه صرفده بيان اولونديغی اوزره اسم مجردلرك آخرينه (ه ، يه) علاوه‌سيله ياپيلير واكثريا تركيبده مفعول بهدن صوكره كلير . احمد كتابی خواجه‌يه ويردی جمله‌سنده اولديغی كبی .

بر كلمه‌نك مفعول اليه اولديغنی اكلامق ايچون « كيمه ، نه‌يه » سؤاللرندن برينی ايراد ايتملی . اكر بو سؤاللرن برينه جواب اولورسه مفعول اليه‌در . والا دكلدر .

تمرين

اشاغيده‌كی جمله‌لرده بولونان فاعللر ايله مفعول به ومفعول اليه‌لری آييريكز . جمله‌لرده‌كی فعللرك نوع وشخصنيده آيروجه بيان ايديكز .

كتابی كيمه ويردك ؟ خواجه سكا نه سويله‌دی ؟ درسه

نیچون چالشمادك ؟ بو یازی‌یی کیمه یازدردك ؟ بو کون مکتبه کیم ایله کیتدك ؟ قاچ سنه‌در درسه دوام ایدییورسك ؟ اوه نه زمان کیده‌جکسك؟ اوقومایه نه وقت باشلایاجقسك ؟ بو سوزی سکا کیم سویله‌دی ؟

تمرین

اشاغیده‌کی جمله‌لرده صفر محللرینه مناسب مفعول به‌والیهلر بولوکز .

... اوقو ، ... چالش ، ... بیهوده کچیرمه ، بو ... آل ، ... ویر ، ... کوتولك ایتمه ، تربیه‌لی ... هر کس سور ، بو آدم ... نه سویله‌یور ، یارین کیده‌جکسك ، ... کیده‌جکم .

سؤال — مفعول الیه نیه دیرلر ؟ مفعول الیه اداتی هانکیلریدر ؟ مفعول الیه عباره‌ده کیمدن صوکره کلیر ؟ بر کلمه‌نك مفعول الیه اولدیغنی ناصل آکلاملی ؟

مفعول فیه — فعلك محلنی و زمانی یعنی نره‌ده ونه زمان وقوع بولدیغنی بیلدیرن لفظدرکه آخرینه بر «ده» ضم وعلاوه‌سیله یاپیلیر : هفته‌ده قاچ دفعه قلمه کیدییورسك ، اوده کیم ایله اوطوردك جمله‌لرنده اولان هفته‌ده ، اوده لفظلری کبی .

زمان بیان ایدن مفعول فیهلرده اشبو «ده» اداتی دائما

مقدر اولور : بوکون چوق یورولدم ، یازین بروسه‌یه کیده‌جکم کبی .

اکر استیعاب واستغراق زمان قصد اولونورسه اول زمان «ده» کتیریلیر : (بو کتابی بر کیجه‌ده یازدم ، ازمیده بر کونده کیتدم) دنیلدکده یازمق وکیتمك فعلی کیجه‌یی وکوندوزی استیعاب ایتدیکی اکلاشیلیر .

«ده» ظرفیت اداتیدر. ظرف: درونده برشی وضع اولونان قابه دینیرکه او قاب، وضع اولونان شیئی [*] استیعاب ایدر . بناءً علیه هر زمان ویا مکانه ظرف تسمیه‌سی صحیح اولور . بو تقدیرجه ظرف، بری «ظرف زمان» دیکری «ظرف مکان» اولمق اوزره ایکی قسم اولور .

بر اسمك ظرف اولارق استعمالی ادات ظرفه محتاجدر. ترکجه‌ده ادات ظرف سالف الذکر «ده» لفظیدرکه دائما اسمك آخرینه کلوب او اسمك حقیقةً ویا حکماً ظرف اولدیغنی کوسترر. بو صورتده ظرف «حقیقی» و «حکمی» یاخود «مجازی» قسملرینه آیرلمش اولیور : مکتبده اوقودم ، سحر وقتنده اویانیرم کبی‌که بونلر بر مکان وزمان اولدیغی ایچون حقیقةً ظرفدر. لکن «علمده باشقه بر شرف واردر» دینیلیرسه علم نه زمان ونه‌ده مکان اولمادیغی ایچون حقیقةً ظرف اولمایوب فقط ادات ظرفه مقرون اولدیغی مناسبتله حکماً ظرفدر .

---

[*] وضع اولونان شیئه «مظروف» واستیعاب ایدن قابه «ظرف» وده لفظنه‌ده «ادات ظرف» دینور .

بعض ظرف زمانك آخری حرکهٔ حرفیه ایله مکسور قیلنـدقدن صوکره (ن) ساکنه کتیریلیر : یازین ، قیشـین کبی. آخرنده حرف املا اولان اسملر نوندن اول بر یای مکسوره آلیرلر : اوکلهین کبی.

بعض ظرف زمانلره دخی (این) لفظی الحاق اولونور : کیجهاین ، آقشاملین، صباحلین کبی .

ظرف مکانلر ایله ظرف حکمیلرده «ده» لفظنـك حذفی قطعیاً جائز دکلدر. مثلا : (مکتبـده احمد افندیدن غیری فن حسـابده ملکه پیدا ایدن یوق.) عبارهسـنده «ده»لردن هیچ برینك حذفی ممکن اولاماز .

ظرف زمانلرده «ده» بعضاً حذف اولونور وبعضاً اثبات اولونور . بو حذف واثباتی شیوهٔ لسان تعیین ایدر. مثلا: «بو کون کدرم وار» دینیـلهجك یرده «بو کونده کدرم وار» دینیـلهمز . بوراده بهمه حال حذف لازمدر. فقط « بویله بر کونده فرصتی الدن قاچیرمایه کلمز » عبارهسـنده « ده » نك حذفی جائز اولمایوب اثباتی شیوهٔ لسـانه دها موافق دوشر .

«ده» لفظی ترکجه مصدرلره لاحق اولدیغی زمان ظرفیت بیان ایتدیکی کبی استمرار دخی افادهایدر. اوقومقده، یازمقده فضیلت چوقدر، سیل وش کچمکدهدر ، عمر عزیزم واه! واه کبی .

ادات مذکور صـلهٔ ماضیـلرله ماضیٔ شهودینـك جمع متکلملرینـه لاحق اولورسـه منحصراً ظرفیت افاده ایدر : «اولدقده ـ اولدیغنده»، « کلدکده ـ کلدیکنده » کبیکه اولدیغی وقتده، کلدیکی وقتده دیمك اولور .

عربيـده «ده» مقامنده (في) قوللانيلير . في ايله اولان عربي ظرفلر لسان عثمانيده مستعمل ايسه‌ده انلرده بر درجه‌يه قدر معـدود در : في الحقيقه، في الواقع، في الحال، في الجمله، في الاصل، في الاول، فيمابعد كبي .

فارسيده بو مقامده «اندر» ايله بونك مخففي اولان «دَر» لفظي قوللانيلير .

«في» لفظي يالكز الفاظ عربيـه‌نك اولنه كله‌بيلير فقط «در» ايله «اندر» هم فارسي وهم عربي الفاظك اولنه داخل اولارق لسان عثمانيده استعمال اولونور : در عقب، در كنار، دردست، درخاطر، درعهده ، درپيش ، درميان، خيـال اندر خيال كبي .

اشبو ادات تركجه الفاظه داخل اولامايا جغندن (قات اندر قات) كبي تعبيراتك محض خطا اولديغني بيان واشاره لزوم كوريلەمز .

تمرين

آشاغي جمله‌لرده‌كي مفعول فيهلري كوستريكز .

دون نره‌ده ايدك . مكتبده ايدم. سني مكتبده كورەمدم. درسمي اوقويوب كيتمش ايدم. كونده قاچ درس آليورسك. صباح واخشام ايكي درس آليورم . مكتبده كيم ايله چاليشيورسك. قرداشم ايله چاليشيورم . بو يازي‌يي نره‌ده يازدك . اوده يازدم .

تمرین دیگر

آشاغیده‌کی جمله‌لرده صفر محللرینه مناسب مفعول فیهلر بولوکز .

خواجه سـکا ... نه سویله‌دی، ... اوصـلوکزمه‌می سویله‌دی، ... اوطوریـیورسك، ... اوطوریـیورم، ... مکتبه کیده‌جکمیسك، اوت! کیده‌جکم لکن ...اذن آلاجغم؛ نه ایشـك وار، ... کتـابم وار آنی آله‌جغم ، ... نیچون آلمادك، دها یاپمامش ایدی .

سؤال — مفعول فیه نیـه دیرلر ؟ مفعول فیهك آخرینـه نه علاوه ایدیلیر؟ اشبوعلاوه اولونان اداتك حذف اولوندیغی بر وارمیدر؟

مفعول له — فعلك سـبب وعلتنی بیـلدیرن لفظدرکه آخرینه «ایچون» علاوه‌سیله یاپیلیر : بو کتابی چوجقلر ایچون یازدم جمله‌سنده‌کی «چوجقلر ایچون» کبی .

اشـبو «ایچون» ادات تعلیلدر دائما علته لاحق اولور . فقط بعضـاً نسبت وتخصیص دخی بیان ایتـدیکندن بونلر بیننی فرق ایتملیدر . مثلا «باغبان بر کل ایچون بیك خاره خدمتکار اولور» مصراعنده تعلیل اداتی اولدیغی کبی «بو البسه سزك ایچوندر» و «دون سزك ایچون چوق سوز اولدی» عباره‌لرنده دخی نسبت وتخصیص ایچون اولور .

اکر «ایچون» یرینه «طولایی» لفظی تقدیر اولونابیلیرسه تعلیل اداتی واکر «کوره» لفظی تقـدیر ایدیله‌بیلیرسه نسبت وتخصیص اداتی اولدیغی آشکار اولور .

ایچون لفظنك الف ویاسی بعضاً حذف اولونوب «چون»

صورتنده تخفیف اولونابیلیر . بوده یا آخرنده حروف املادن «ی» اولان کلماته لحوقنده ویا آخرنده حروف مد وحروف املادن ماعدا حرف بولونان الفاظه لحوقنده اولابیلیرکه اشبو ایکنجی صورت نظمه واضافت حالنه مخصوصدر :

«احمد قباحتلی اولدیغیچون سکوت ایدییور» عبارهسیله «بربریله چکیشیر کرد رهکچون مژهلر» مصراعنده اولدیغی کبی.

آخرنده «ی» دن ماعدا حروف مد واملا ایله هاء رسمیه بولونان کلماته «ایچون» لاحق اولورسه تخفیفی اصلا جائز دکلدر. مثلا «کدا ، صدا ، صویا ، صو ، دره» لفظلرینه لاحق اولاجق ایچونك تخفیفی جائز دکلدر .

«نه» لفظنه ایچون لاحق اولورسه (نیچون) شکلنده تخفیف اولونور .

«نیچون» مقامنده بعضاً (نیه) لفظی قوللانیلیر : (بورایه نیه کلدك) دینیلیرکه نه ایچون کلدك دیمك اولور .

عربی الفاظك اولنه دخی ایچون معناسنه اولان لام مکسوره داخل اولارق لسان عثمانیده قوللانیلیر :

لحکمةٍ ، لغرضٍ ، لسببٍ ، لمصلحةٍ کبی .

بو لام مکسوره نادراً عربی اولان (اجل) لفظیله برلکده قوللانیلیر :

لاجل المصلحه کبی که مصلحت ایچون دیمك اولور .

مصادر عربیهنك آخری منسوب اوقونارق شیوهٔ لسان عرب اوزره

مفعول به یاپیلوب لسان عثمانیده استعمال اولونور : احمده رغماً کیتدم، حسنی تأدیباً آزارلادم . تهدیداً صالحی دوکدم کبی‌که بو جمله‌لرده «رغم» کیتمه‌یه ، «تأدیب» آزارلامایه ، «تهدید» دوکمه‌یه سبب وعلتدر .

شیوهٔ لسان فارسی اوزره اولان مفعول له‌ده لسان عثمانیده قوللانلمقده ایسه‌ده بونك استعمالی کوندن کونه ازالمقده‌در .

فارسی ادات تعلیلی اولان «برای» لفظی عربی وفارسی الفاظك اوللرینه داخل اولارق مفعول‌له یاپیلیر : بورایه برای مصلحت کلدم ، بو کتابی برای خاطر سزه ویرییورم ، کبی .

مفعول معه — فعلك کیم ایله ویا نه ایله اجرا اولوندیغنی بیلدیرن لفظدرکه آخرینه «ایله» علاوه‌سیله یاپیلیر : قلم ایله یازدم، احمد افندی ایله کزدم جمله‌لرنده‌کی « قلم ایله » ، « احمد افندی ایله » مفعوللری کبی .

اشبو «ایله» مقارنت یاخود مصاحبت ، استعانه معنالرینی افاده ایدر .

اکر ایکی شیئی بربرینه مقارن کوسترسه مقارنت ایچون اولور .

آلیت و وساطت معناسنی مشعر اولورسه یعنی بر شیئه دیکر شیئی واسطه کوسترسه استعانه اداتی اولور که‌چن مثاللرده اولدیغی کبی .

ایله اداتی بعضاً تخفیفاً «له» صورتنده قوللانیلیر: پدرله، قلمله کبی. اشبو تخفیفك موقعنی تعیین ایچون «ایله»نك لاحق اولاجغی کلمه‌نك آخرینه دقت ایتمك لازم کلیر. شویله‌که : کلمه‌نك آخرنده حروف «مه

و (ى) دن باشقه حروف املا بولونورسه «ايله» تخفيف اولوناماز: صوبا ايله، قويو ايله، پنجره ايله، صفا ايله، آرزو ايله، اشنا ايله كبى .
اكر كلمه‌نك آخرنده حروف مد ويا حروف املادن (ى) بولونورسه اشبو ادات ايكى صورتله لاحق اولورسه‌ده لكن «ايله» الحاقى ترجيح اولونور: (قاضيله ـ قاضى ايله)، (مفتيله ـ مفتى ايله)، (شاديله شادى ايله)، (افنديله ـ افندى ايله) كبى .

«ى» ويا «سى» الحاقيله ياپيلان تركجه مضافلره «له» الحاقى ترجيح اولونور . مثلا : (قلمى ايله ـ حقه‌سى ايله) دينلمك ممكن ايسه‌ده قلميله، حقه‌سيله دينلمك اولادر . كذلك «پدرى ايله» دينلمك ممكن ايسه‌ده پدريله ديمك اولى اولور .
ايكى ساكن ايله نهايت بولان كلماته «ايله» لاحق اولور: قهر ايله، درد ايله كبى .

برساكن ايله بيتن كلمه‌لره (ايله. له) دن هرايكيسيده لاحق اولابيلير: (غيرت ايله ـ غيرتله)، (ستايش ايله ـ ستايشله)، (پدر ايله ـ پدرله) كبى .
اشبو ادات . مقارنت معناسنه كلديكى وقت بعضاً تأكيد ايچون فارسى اولان (برابر) لفظى علاوه ايديلير: ذكى افندى ايله برابر اوقيورز كبى .
(ايله)، «يله» صورتنده‌ده تخفيف اولونابيليرسه‌ده بوصورت صوك حركه‌سى فتحه اولان كلمه‌يه لحوقنده اولور و استعماليده نظمه مخصوصدر .
عربيده «ايله» مقامنده باء مكسوره ايله «مع» لفظى قوللا-

نیلیر . بونلر بالکز لفظ عربی‌یه لاحق اولارق لسان عثمانیده استعمال اولونور : بالفرض، بالجمله، بالذات، بالخاصه، بالصحه، بالسلامه، بالطبع، بعینه، بالعکس، بالمقابله، بالمناسبه، بالوجوه، بالوکاله ـ مع‌هذا، مع‌ذلك، مع مافیه، مع الممنونیه، مع‌الحجاب، مع زیادة . . . الخ کبی .

فارسیده «ایله» مقامنده «با» لفظی قوللانیلیر . بو «با» هم فارسی وهم عربی الفاظه داخل اولوب ترکجه‌یه داخل اولاماز: باسند، بامقاوله، باتقریر، با خصوص، با مضبطه، با مذکره . . . الخ کبی .

مفعول منه ـ فعلك باشلانغجنی بیلدیرن لفظدرکه آخرینه «دن» الحاقیله یاپیلیر : ادرنه‌دن کلدم جمله‌سنده‌کی « ادرنه‌دن » مفعولی کبی .

الفاظ عربیه‌نك اوللرینه (من ، عن) علاوه‌سیله یاپیلان عربی مفعوللری دخی لسان‌عثمانیده بومقامده استعمال اولونور: من القدیم ، من الازل ، من بعد ، من عنداه ، من غیر حد ، من طرف‌اه ـ عن‌قریب، عن‌صمیم، عن‌جهل . . . . الخ کبی .

فارسیده بومقامده « از » لفظی قوللانیلیر. بولفظ ، عربی وفارسی کلمانك اوللرینه علاوه اولونارق نادراً لسان عثمانیده استعمال اولونور : ازدل و جان ، ازهر جهت ، ازجمله . . . کبی .

[اخطار] ـــ (ادات فارسیه ترکجه الفاظه داخل اولامایاجغی

جهتله (غير از يوزده بش) كبي تعبيرات استعمالندن اجتناب اولونمالیدر .)

مذكور اداتلر معانئ كثيره افاده ايدرلر . معانئ مذكوره ادوات بحثنده آيروجه بيان اولوناجغندن بوراده ذكرندن صرف نظر ايدلدی .

مفاعيل مذكورەدن باشقه برده « مفعول مطلق » واردركه تأكيد فعل ايچون كندی معناسنده اولان مصدر نوعيدن بری اوفعله مفعول اولور . ودائما فعلدن اول كلوب ارالری باشقه بركلمه‌ايله فصل اولونماز: ياغمور برياغش ياغدی‌كه عالمه حيات ويردی، سالم بر يازش يازدی‌كه هركس بكندی عبارەلرندەكی ياغش، يازش مفعوللری كبي .

تمرين

آشاغيده‌كی جمله‌لرده بولونان مفعوللرك مفعول‌له ومعه ايله مفعول‌منه اولانلرينی اشارت ايديكز .

نه‌ايچون مكتبه‌كليبورسك؟ اوقومق ايچون مكتبه كليبورم. نه ايچون درسكی اوقومايورسك؟ كتابمی اوده اونوتديغم ايچون اوقومايورم . يازيكی نه‌ايچون يازمايورسك؟ قلمم اولماديغيچون يازمايورم . انسان ياشامق ايچون ير، علم‌وعبادت ايچون ياشار . نه ايچون بروسه‌يه كيتدك؟ تبديل آب وهوا ايچون بروسه‌يه كيتدم . بوكتابی كيمسه‌يه ويرمه‌دم . سزه خاطر ايچون ويريورم . هرايش سعی وغيرتله بيتر . لقردی ايله‌ايش بيتمز. عالمه عبرتله باق. ايولر ايله كوروشن‌عزيز، كوتولر ايله‌كوروشن

رذیل اولور . ای ارقداش ایله یوله چیقانه بغداد یاقین اولور.
قورد ایله قویون قلیچ ایله اویون بر یرده اولماز . بو صباح
اودن اوچده چیقدم. استانبولدن ادرنه یه برکونده کیتدم .

سؤال — مفعول له نیه دیرلر؟ مفعول لهلرك آخرینه نه کتیریلیر؟
مفعول معه نیه دیرلر؟ مفعول معهك آخرینه نه کتیریلیر؟ مفعول منه نیه دیرلر؟
مفعول منهك آخرینه نه کتیریلیر؟

﴿ حال ﴾

حال — فعلك اجراسی اثناده فاعلك ویامفعولك نه حال
وهیئتده بولوندیغنی بیلدیردن لفظدرکه حال وهیئتنی بیلدیردیکی
فاعله ویامفعوله « ذی الحال » دینور .

ترکجه ده حال خدمتنی صرفده ذکری کچن « حال ترکیبی»
صیغه لری وفعل تمنیدن ماعدا بعض فعللرك غائب صیغه لریله
اسملره الحاق ایدیلن (ایکن) لفظی کورور : احمد کوله رك
کلدی ، اوینایه رق کیتدی ـ احمدی قاچار ایکن کوردم .
جمله لرنده کی کوله رك ، اوینایارق ، قاچار ایکن کلمه لری کبی .

بعض کره حالده تجدد واستمرار قصد اولوندیغی تقدیرده
فعل التزامیلرك مفرد غائبلرینك تکرر وبرلشمه سیله حال یاپیلیر.
کوله کوله بایلدی . آغلایا آغلایا سویله دی . قوشه قوشه
کیتدی کبی .

ترکجه حال واقع اولاجق کلمه اکر عربی و یا ترکجه صفت اولورسه اندن صوکره (اولارق ، اولمایارق) لفظی کتیریلیر : بن راکب اولارق کلدم، بورتبه‌یه طالب اولمایارق نائل اولدم، زنکین اولارق کلدی، زکورت اولارق کیتدی کبی . بعضاً « اولارق » لفظی حذف اولونور : خالد محزون کلدی ، ممنون کیتدی کبی .

بورایه قدر بیان اولونان اسلوب ترکیدر .

اسلوب عربی حال دخی لسان عثمانیده مستعملدر. شویله‌که حال اولاجق صفتك آخری منصوب ومنون اولور : بن ماشیاً کلدم، راکباً کیتدم کبی .

بعضاً حال اسم صریح اولور . فقط صفتله مؤول اولور : بن انکله شفاهاً سویلشدم کبی‌که مشافهاً دیمکدر . بن انکله الاله کیتدم کبی‌که الله انك النی طوتارق کیتدم تأویلنده‌در .

صله صیغه‌لر ندن صوکره (حالده ـ تقدیرده) کلمه‌لرینك علاوه‌سیله حال یاپیلیر : بن اکا نصیحت ایتدیکم حالده اودرسنی بلله‌میور ، قلمه دوام ایتدیککك حالده فیضیاب اولورسك کبی .

تمرین

آشاغیده‌کی جمله‌لرده بولونان حاللری آییریکز . صورت تشکیلنی بیان ایدیکز، ذی‌الحاللرنی یعنی فاعل ویامفعولدن هانکیسنك حال وهیئتنی بیلدردیکنی سویله‌ییکز .

کمال افندی کوله‌رك کلدی ، آغلایارق کیتدی . قوشی اوچار

ایكن اوردم . احمد افندی یورویه‌رك مكتبه كلدی . حسین افندی قوشه‌رق كیتدیكنی كوردم . قوشار ایكن دوشدی دوشر ایكن طوتدم . بن درسه چالیشیر ایكن او ، اوینایوردی . آغاج یاش ایكن اكیلیر . انسان كوچك ایكن علم وادب اوكره‌نیر . فؤاد افندی كوله كوله بو كتابی بكا ویردی . دوشه قالقا كلدی . كوله اوینایا كیتدی . مكتبه كیدر ایكن خواجه‌یه راست كلدم . چوجقلقده بن مكتبه كوله‌رك كیدر ودردسمی سوینه‌رك ازبر ایدر ایدم .

سؤال — حال نیه دیرلر ؟ ذی‌الحال كیمه دینور ؟ حال كیملردن یاپیلیر ؟ فعللردن قاچ صورتله حال یاپیلیر ؟

{ تمییز }

تركیبده مبهم اولان بر شیئك ابهامنی كیده‌ره‌رك بر حكمك جهتنی بیان ایله‌ین اسمه تمییز دینور .

لسان عثمانیده تمییز دخی عربی وتركی اسلوبلری اوزه‌در .

اسلوب تركی اوزره تمییز تشكیل ایتمك ایچون مصدرلرله اسملرك آخرینه « جه » اداتی كتیریلیر . احمد افندی محمد افندیدن یاشجه كوچك ، اماعقلجه بیوكدر . سایهٔ شاهانه‌ده ملكمز علوم وفنونجه خیلی ایلرو له‌دی . احمد افندی ذكا وتجربه‌ارقداشلرینه

فائقدر . جمـلەلرندەكی یاشـجە ، عقلجە ، علوجە ، فنونجە ، ذكاوتجە كلمەلری كبی .

« جە » اداتنك اسملرەلاحق اولەرق‌ادات نسبتدە اولدیغی صرفدە بیان ایدلمش ایدی . بونی ادات تمیز اولان (جە) دن فرق ایتمك ایچون (جهتیلە) لفظنـە تبدیل ایتملی معنی صحیح اولورسە ادات تمیزدر .

مثلا : احمد افندی درایتجە اقراننە فائقدر » جملەسندەكی (جە) اداتی « جهتیلە » لفظنە تبدیل اولونارق (احمد افندی درایت‌جهتیلە اقراننەفائقدر) دینلسە معنایە خلل كلمەیەجكندن ادات تمیز اولدیغی آكلاشیلور .

فقط « احمد افندی ابی عربجە بیلیر » جملەسندەكی (جە) اداتی‌جهتیلە لفظنەاولوندقدە (احمد افندی ابی‌عرب‌جهتیلەبیلیر) حالنە كیرەرك برمعنی افادە ایتمەدیكندن ادات نسـبت اولدیغی آكلاشیلیر .

عربی اسملر و مصدرلر منصوب ومنون اولارق تمیزواقع اولورلر : احمد ، صالحدن سـناً بیوكدر ، سـن بندن رتبةً كوچكسك ، كمال تحریراً یك كوزل افادۀ مرام ایدییور كبی .

[فائدە] (منصـوب ومنون اولان كلمـات عربیە تركیبدە حال اولدیغی كبی بعضاً مفعول‌لاجلەوبعضاً تمیز بعضاً دخی‌ظرف واقع اولدیغی بورایە قدر ویریلان‌ایضاحاتدن ا كلاشلمش ایسەدە اسماً عربیەنك‌تركیبدە نە واقع اولدیغنی اصول آتیەایلە تعیین ایتملی. شویلەكە : اولا اسمەباقمالی اواسم، صفتمیدر دكلمیدر. اكرصفت ایسە حال‌واقع اولور. صفت‌دكلسە

یامصدردر یاخود مصدرك غیریدر اکر مصدر ایسه نهایتنده « ایچون » تقدیراولونورسه (مفعول‌لاجله)، « ده » تقدیراولونورسه (ظرف)، « جه » تقدیر اولونا بیلیرسه (تمییز) اولدیغنه حکم ایدیلیر .

تمرین

آشاغیده‌کی جمله‌لرده تمییزلری آییریکز، تمییزلرك مصدر ویااسمدن یاپیلدیغنی سویله‌ییکز .

حسن‌افندی اخلاقجه اقرانه ترجیح‌اولونور. صالح‌افندی ایی عربجه بیلیر . قرنداشم یاشجه بندن بیوکدر اما عقلجه کوچکدر . سن فرانسزجه‌یه چالیشمایورسك . آصف رقعه یازیسنی کوزلجه یازییور اما قرائت درسنی ایوجه اوقومایور .

سؤال — تمییز نیه دیرلر ؟ ادات تمییز ندر ؟ ادات تمییز کیملره لاحق اولور ؟ ادات تمییزی ادات نسبتدن ناصل فرق ایتملی .

{ جملهٔ اصلیه — فرعیه }

ترکیب تام بحثنده ذکر اولونان جمله‌لر کیفیت جهتیله دخی ایکی قسمه آیریلوب برینه (جملهٔ اصلیه) ودیکرینه (جملهٔ فرعیه) دینور .

{ جملهٔ اصليه }

مرام ومقصودى شامل اولان جملهدركه (ابتدائيه، جزائيه) ناميله ايكى قسمه آيريليرر.

(جملهٔ ابتدائيه) — نه لفظجه ونهده معناجه اوست طرفنه ارتباطى اولمايان جملهدركه بونلر دائما كلامك اولنده بولونور: علم بر جوهردركه بونى حقيله تقدير ايدهجك بر مقياس صحيح يوقدر دينسه سزادر. فقرهسندهكى «علم جوهردر» جملهسى كبى.

(جملهٔ جزائيه) — مضموننك وقوعى ديكر بر جملهنك مضموننك وقوعنه مشروط اولان جملهدركه مشروط اولديغى جملهيهده «جملهٔ شرطيه» دينور: سعى ايدر ايسهك مرامكه نائل اولورسك كبىكه بوراده (سعى ايدر ايسهك) جملهسى شرطيه و (مرامكه نائل اولورسك) جملهسيده جزائيه اولوب مرامه نائليت ايچون سعى، شرط قيلنمشدر.

جملهٔ جزائيهلر، شرطيهلرك آردى صره ايراد اولونور وجملهٔ شرطيهنك شرطى ايسه كنديسنده ادات شرط بولونمقدر. ادات شرط صرفده بيان اولوندى.

{ جملهٔ فرعیه }

جملهٔ اصلیه‌نك ویا ارکان و اجزاسندن برینك معناسنی تقیید و ایقاع ایدن جمله‌لر اولوب بوده ذکر اولونان جملهٔ شرطیه ایله برابر [وصفیه، استینافیه، تفصیلیه، تمثیلیه، معترضه] نامیله التی قسمه آیریلیر ودائما ادوات رابطه ایله جملهٔ اصلیه‌یه مربوط بولونور .

سؤال — جملهٔ اصلیه‌یی تعریف ایدیکز . جملهٔ فرعیه نیه دیرلر؟ جملهٔ اصلیه قاچدر ؟ جملهٔ ابتدائیه وجزائیه نیه دیرلر ؟ جملهٔ فرعیه قاچدر واسملری ندر ؟

جملهٔ وصفیه — جملهٔ اصلیه‌نك ارکان واجزاسندن برینك معناسنی توصیف ایدن جمله‌درکه صفت مقامنده قوللانیلور: بر کیمسه‌که ظاهر و باطننی لباس شریعتله تزیین ایدر ایکی جهانده عزیز اولور کبی‌که اشبو کلام (ظاهر وباطننی لباس شریعتله تزیین ایدن آدم ایکی جهانده عزیز اولور) تقدیرنده اولدیغندن جملهٔ اولی صفت مقامنده کله‌رك جملهٔ وصفیه اولوب فاعلی توصیف ایتمش اولور. جملهٔ ثانیه‌ده «اصلیه»در.

(**جملهٔ استینافیه**) — کچن جمله‌دن تولد ایدن سوأل مقدره‌یه جواب اولان جمله‌در . (حضرت پیغمبر بیوررکه : بشیکدن مزاره قدر علم ارایکز)، (علم وهنری وادب وحیاسی اولمایان

آدم هر كس عندنده ذليل اولور زيرا انسانك شرفى علم وهنر وادب وحيا ايله‌در. برنجى فقره‌ده (پيغمبر بيورركه) جمله‌سنه «نه بيورر» سوألى وارد اولديغندن جملهٔ ثانيه اولان (بشيكدن ...... الخ) جمله‌سى وايكنجى فقره دخى «ندن ذليل اولور» سوألنه (زيرا انسانك...... الخ) جمله‌سى استدلال مقامنده جواباً كتيرلمشدر.

(جملهٔ تفصيليه) — جملهٔ اصليه‌نك اركان واجزاسندن برينك معناسنى تفصيل ايدن جمله‌در. ارضك درجهٔ حرارتى هر يرده بر دكلدر. نتكم خط استوايه طوغرى كيدلدكجه حرارتك زياده‌لشديكى واوزاقلاشدقجه آزالديغى كوريلور كبى.

(جملهٔ تمثيليه) — جملهٔ اصليه‌نك اركان واجزاسندن برينك معناسنى تمثيل وتشبيه طريقيله ايضاح ايدن جمله‌در: انسانلر عقل وتدبيره مالك اولدقلرندن پك بيوك ايشلرك عهده‌سندن كله‌بيليرر. مثلا بر آيلق مسافه‌يى ايجاد ايتدكارى شمندوفرله بش كونده قطع ايدرلر. واوچ آيلق يردن تلغرافله يكرمى دقيقه‌ده خبر آليرلر.

(جملهٔ معترضه) — برجمله‌نك اجزاسى بيننده ويا ايكى جمله اراسنده كلان جمله‌دركه اكر طى ايديليرسه مذكور جزؤلرك وجمله‌لرك ارتباطنه خلل كلمز: ايكنجى سلطان محمد ـ فاتح

عنوان جلیلنی حائزدر – یکرمی ایکی یاشنده تخت سلطنته جلوس ایتدی. فقره‌سنده اولدیغی کبی.

جملهٔ معترضه‌لر یا بویله (   ) ایکی قوس ویا شو وجهله – – ایکی خط افقی اراسنده کوستریلیر.

{ جملهٔ مطلقه – جملهٔ مقیده }

جمله‌لر معنی جهتیله دخی ایکی قسمدر. برینه «جملهٔ مطلقه» دیکرینه «جملهٔ مقیده» دینور.

(جملهٔ مطلقه) – یالکز ارکان اصلیه سیله مرام ومقصودی افاده ایدن جمله‌در: طاش قاتیدر. سن عالمسك. احمد کلدی کبی.

(جملهٔ مقیده) – ارکان اصلیه‌یه برطاقم قیدلر [١] علاوه‌سیله مقصودی افاده ایدن جمله‌در. دکزك صویی طوزلیدر. کتابی احمددن آلدم کبی.

سؤال – جمله‌لر کیفیت اعتباریله قاچ قسمدر؟ جملهٔ اصلیه‌دن اولان ابتدائیه وجزائیه ناصل جمله‌لردر؟ جملهٔ شرطیه ناصل جمله‌در؟ جملهٔ فرعیه نیه دیرلر؟ جملهٔ وصفیه، استینافیه، تفصیلیه، تمثیلیه ومعترضه‌یی بیان ایدیکز.

---

[١] متممات جمله ایله قیود اضافیه، وصفیه، کمیه، ظرفیه کبی قیودا اتدر.

{صله جمله‌لری}

قسم اولده ذکری کچن صله صیغه‌لرینك زمانه دلالتلری واردر. اکر آلندقلری فعل، ماضی ایسه زمان ماضی‌یه واکر مضارع ایسه زمان استقباله دلالت ایدرلر. بونلره صیغهٔ صله دنیلمسی اسم موصول ایله برلکده اولارق صله‌نك افاده ایتدیکی معنایی تضمن ایتدکاری ایچوندر. بو میانده صیغهٔ صله، اسم موصول، صله‌نك دخی براز بیانته لزوم واردر:

صیغهٔ صله ایله اسم موصول قسم اولده بیان اولوندی. اسم موصوللر برر اسم مبهم اولدقلرندن بونلرك ابهاملرینی دفع وازاله ایچون بررجمله جملهٔ خبریه کتیریله‌رك «که» رابطه‌سیله کندیلرینه وصل اولونورکه ایشته بو جملهٔ خبریه‌یه (صله) جمله‌سی تعبیر اولونور. مثلا (شول مکتوب‌که احمد بکا کوندردی بوکون کلدی) عباره‌سنده: شول مکتوب اسم موصولی مخاطبه قارشو مبهم قالارق هانکی مکتوب دیه استیضاحه مجبوریت حاصل اولاجغندن اشبو ابهامی دفع ایچون «احمد بکا کوندردی» جمله‌سی کتیرلمش و «که» رابطه‌سیله اسم موصوله وصل اولونمشدرکه ایشته بو جملهٔ خبریه‌یه (صله جمله‌سی) دیه‌جکز. لکن بو سوز براز اوزونجه دوشدیکندن لسان عثمانیده بونی منتظم بر شکله قویمق ایچون براز قیصالدارق «احمدك بکا کوندردیکی مکتوب بو کون کلدی» طرزنده افاده ایدرلر.

مثـال مذکوره دقتله نظر اولوندیغی حالده کورولیورکه ، اسم موصول رابطـه ایله برلکده حذف اولونارق کوندردی فعلی صیغهٔ صله یاپیلوب احمده مضـاف قیلنمش ومضاف الیه اولان احمده کاف اضافت کتیرلمشدر. امّا شول کتابی که احمد آلدی ، بو کون کتیردی موصول وصـله‌سی « احمد آلدیغی کتـابی بو کون کتیردی » طرزنده افاده اولونوب « احمدك آلدیغی کتابی بو کون کتیردی» یولنده افاده اولوناماز .

اشبو ایکی مثالده کوندردیکی ، آلدیغی صیغهٔ صـله‌در اما برنجی مثالده «کوندردیکی» صیغهٔ صله‌سی ماقبلنده اولان احمد اسـمنه مضاف اولدیغندن اسم مذکورك آخرینه کاف اضافت لاحق اولمش وایکنجی مثالده «آلدیغی» صیغهٔ صله‌سی مضاف اولمادیغی ایچون اوستنده‌کی اسمه کاف اضافت لاحق اولمامشدر.

امثلهٔ مذکوره‌دن مسـتبان اولاجغی اوزره هر نه زمان صیغهٔ صله ایله ماقبلنـده‌کی اسم بیننده معنی جهتندن اضـافت صحیح ومقصود اولورسه او کبی ترکیبه کاف اضافت کتیرمك جائز اولوب عکسی تقدیرده جائز اولاماز .

صیغهٔ صله ایله اوست طرفنده‌کی اسم بیننـده اضـافتك هانکی محللرده صحیح اولوب اولمادیغی بروجه آتی بیان اولو- نور . شویله‌که :

صـله صیغه‌لری فعلیتده اصیل دکلدرلر؛ بوکا بنـاءً بونلر اسم کبی بعضاً مبتدا و بعضاً مفعول اولورلر . اما بو صورتده

بر شیئه مضاف اولمالری اقتضا ایدر . چونکه : صله صیغه‌لرنده ابهام بولوندیغندن بونلر سائر اسما و صفات کبی مبتدا اولمقده مستقل دکلدرلر : حسنك سویله دیکی مشکوکدر . صالحك بکندیکی بودر . کبی که بو مثاللرده (سویله‌دیکی) ، (بکندیکی) برر مبتدا اولوب (مشکوکدر ، بودر) لفظلریده بونلرك مسندلری بولوندیغندن مذکور صله صیغه‌لری اوست طرفلرنده‌کی حسن وصالح اسملرینه مضاف اولمشلر واو اسملرده آخرلرینه مضاف الیه کافی آلمشلردر . بعضلرك ذهابنه کوره بونلر «سویله‌مسی» ، بکنمه‌سی» لفظلریله مؤول دکلدر زیرا : بورادە متکلم حسنك وصالحك کچمشده وقوعه کلان سویله‌مسنی وبکنمه‌سنی خبر ویرییور . حالبوکه (سویله‌مسی ، بکنمه‌سی) برر مصدر اولدقلرندن زمانه دلالت ایتمزلر .

کذا مفعول اولدقلری زمان ینه مضاف اولارق کلوب اوست طرفلرنده‌کی اسملر مضاف الیه اولورلر : طاهرك کیتدیکنی کوردم . محمدك سویله‌دیکنه ایناننما کبی .

صیغهٔ صله براسمه مضاف اولمایارق برفعله مفعول اولورسه کاف اضافت ایراد ایدلمز : احمد افندی آلدیغنی ویرر کبی .

صیغهٔ صله مفعول اولمایوب فقط مفعوله مقرون اولورسه حال ینه بویله‌در . بوصورتده اومفعول هم صیغهٔ صله‌نك وهمده باشقه بر فعلك مفعولی اولور : ذکی افندی آلدیغی شیئی ویرر کبی .

کذلك صیغهٔ صله مضـاف اولمقسزین ترکیب حالیه جزء واقع اولورسه ینه کاف اضـافت ایراد ایدلمز : حسین افندی زاکب اولدیغی حالده کلدی کبی .

صیغهٔ صله‌لردن صوکره بعض کره (کیجه، کوندوز، زمان، وقت) کبی ظروف زمانیه‌دن بری کلیر اول وقت بونلره «صیغهٔ توقیتیه» دینلمسی انسب اولور : قیش کلدیکی وقت هوا صوغوق اولور کبی .

بعضاً دخی بو صیغه‌لره (ایچون ـ دن) لفظی لاحق اولارق صیغهٔ تعلیلیه تعبیری مناسب اولور . بوصورتده ادات اضافتك ترکی لازمدر : بن بورایه صـالح افندی کلدیکی ایچون کلدم، صالح افندی کاتب اولدیغی ایچون محترمدر. هوا صوغوق اولدیغندن کورك کییورم کبی .

صیغهٔ صله‌نك مفعول الیه حالنه (بنـاءً ـ نظراً ـ مبنی) لفظلری لاحق اولورسـه تعلیل ایچون اولور : ممیز افندی معلول اولدیغنه بناءً استعفا ایتدی کبی .

اسم فاعل واسم مفعول صیغه‌لری دخی اکثریتـله صیغهٔ صله مقامنده استعمال اولونور. مثلا: (شول چوجق که بورایه کلدی تکدیر ایله‌دم) عبارهسنی اسلوب عثمانی اوزره صله جمله‌سی حالنـه قویاجق اولسـه‌ق (بورایه کلن چوجغی تکدیر ایله‌دم) دینیلوب (بورایه کلدیکی چوجغی تکدیر ایله‌دم) دینیله‌مز . قیریلان آرابه‌یی تعمیر ایله‌دم جمله‌سیده بو قبیلدندر .

{ مقاله — فقره }

بر ماده‌یی اطرافیله مخاطبه آکلاتمق ایچون ایراد ایدیلان عباره‌یه «مقاله» دینور. مقاله بربرینه متعلق بر طاقم فقره‌لردن ترکیب ایدیلیر .

فقره — مرام ومقصدی تماميله افاده ایدن عباره‌یه دیرلرکه بوده بر ویا بردن زیاده جمله‌دن مرکب اولدیغنه کوره «بسیط، مرکب» نامیله ایکی قسمه آییریلیر .

{ فقرهٔ بسیطه }

قیود ومتمماتیله برابر بر جمله‌یی شامل اولوب دکله‌ینه فائدهٔ تامه ویرن سوزدر : علم و معرفت، صاحبنی هر یرده عزیز ومعتبر قیلار کبی .

{ فقرهٔ مرکبه }

یکدیکرلرینه مربوط اولمق شرطیله ایکی ویا دها زیاده جمله‌یی حاوی اولان عباره‌درکه مذکور جمله‌لردن بری «اصلیه» دیکری «فرعیه» قبیلندن اولور. مثال:(انسانك سائر حیوانلردن فرقی آنجق اوقویوب یازمقله اولدیغندن هر کس اوقویوب

يازمغه چاليشه‌رق كنديني سائر حيوانلردن تفريقه چالشماليدر) كبى كه مذكور مثال ايكى جمله‌لى بر فقرهٔ مركبه‌در . برنجى جمله علت مقامنده اولديغندن « فرعيه » وايكنجى جمله دخى «اصليه» قبيلندن اولمش اولور .

بر مقاله‌ده بولونان فقره‌لر ايله فقرهٔ مركبه‌لرده ايراد ايديلن جمله‌لر اكثريا بربرينه ربط اولونور .

ربط — ايكى ويا زياده جمله وفقره‌لرى بربرينه باغلايارق بر لقردى هيئتنه قويمقدر .

كلمات ربطيه — فقره‌لرك اخرلرينه كلوب انلرك عاطفه [*] ورابطه ايله بربرينه ربط اولونمسنه واسطه اولان كلمه‌لردركه بونلره «مربوط» ويا « فاصله » دينير.

رابطه — ايكى ودها زياده [**] فاصله ويا مربوطى بربرينه باغلايان كلمه‌در .

مثال: (اوقويوب يازمق انسانك سعادتنه سبب اولديغى وعلم وادب اوكرنمك هركسه فرض عين بولونديغى جهتله وقت عزيزى بو يولده كچيرمك لازمدر) كبى . مثال مذكور اوچ جمله‌لى بر فقره اولوب اشبو فقره‌ده « اولديغى » « بولونديغى » مربوط ويا فاصله و « جهتله » رابطه‌در .

---

[*] تركجه‌ده عاطفه (واو مفتوحه) ايله «ده» دخى كبى لفظلردر.
[**] فاصله‌لر اوچدن زياده اوله‌رق بربرينى تعقيب ايتمه‌مليدر.

مثال: (احمد افندی دون اخشام بورایه کلمش وصباحلین ایرکندن کیتمشدر) کبی. بوراده کلمش وکیتمش مربوط و «در» رابطه‌در .

مثال: (احمد افندی کیجه‌لری اویقویی ترك و صباحلره قدر درس ایله امرار وقت ایدییور) کبی. بوراده دخی «ترك» و «وقت» مربوط و «ایدییور» «رابطه» در .

{ برفقره‌نك رابطه‌لی اولوب اولمادیغنی طانیمق }

بر عبارەنك رابطه‌لی اولوب اولمادیغنی آکلامق ایچون رابطه‌یی مربوطلردن هر برینك اوکنه آیری آیری کتیرملی . اکر جمله‌نك معناسی صحیح اولورسه رابطه‌لی والا رابطه‌سز اولدیغنه حکم ایتملیدر.

ربطلی عباره‌یه مثال :

احمد افندی مکتبه دوام ایتمه‌دیکی وارقداشلریله ایی کچنمه‌دیکی ایچون طرد ایدلدی. بوعباره‌ده (ایتمه‌دیکی) (کچنمه‌دیکی) مربوط و (ایچون) رابطه‌در. عباره‌ده رابطه‌لیدر. چونکه : «ایچون» رابطه‌سنی اشبو ایکی مربوطدن هانکیسنك اوکنه کتیرسه‌ك جمله‌نك معناسی صحیح اولور .

دیکر مثال:

(احمد افندینك دون واپوردن چیقارکن ایاغی قایمش ودکزه دوشمسنه آز برشی قالمش ایدی). بوعباره « قایمش » و« قالمش» مربوط و« ایدی » رابطه اولوب مربوطلرك اوکنه کتیرلدکده جمله‌لرك معناسی صحیح اولدیغندن عباره ربطلیدر.

ربطسز عباره‌یه مثال :

(فقرایه ایی معامله ایتمك لازم وحقارت ایسه لایق دکلدر). بوراده « لازم » « لایق » مربوط « دکلدر » رابطه اولدیغندن مربوطلرك اوکنه کتیرلدکده برنجی جمله‌نك معناسی (فقرایه ایی معامله ایتمك لازم دکلدر) اولورکه مقصود اولان بومعنی دکلدر. بونی (فقرایه ایی معامله ایتمك لازم وحقارت ایسه غیر لایقدر) یولنده تصحیح ایدر ایسه‌ك « در » رابطه اولوب مربوط اولان (لازم) (غیر لایق) کلمه‌لرینك اوکنه کتیرلدکده معنی صحیح اولدیغندن عباره مربوط بولونور.

﴿ اوچنجی مقاله ﴾

{ ادوات }

لسان عثمانیده ادوات ترکیه مستعمل اولدیغی کبی عربی وفارسی اداتلر دخی اکثریتله قوللانلدیغندن بونلردن عثمانلی لساننده اك زیاده مستعمل اولانلری بر وجه آتی بیان اولوندی :

(آ ـ ئه ـ یا)

(آ) اسملرده ویا اسم حکمنده اولان کلماته داخل اولورسه ادات ندا اولور : آجانم، آکوکل کبی .

اولنده الف اولان کلماته دخولنده اکثریا بر « ی » زیاده ایدیلیر : آی افندم، آی اوغل کبی .

(آ) ترکیباته لاحق اولورسه تأکید اداتی اولور: سزك، بزم ایشمز دکل آ ! سهو اولونمش ایسه نه بأس وار کبی .

بعضا بومقامده (آ) برنده (یا) کلیر : سن بنم انا بابا برقرداشم دکلدك یا ! . . . کبی .

آخرنده حرف مد یاخود حرف املا اولان کلماته (آ) یرینه (یا) لاحق اولور : بوسوزلر اولورکن او بوراده دکل ایدی یا ! . . کبی .
فعلك صوك حرکه‌سی خفیف اولورسه « آ » دخی خفیف اولارق (ئه) صورتنی اخذ ایدر : (سویلسه‌كئه)، (دیکلسه‌كئه) کبی .

فعللرك صوك حركه‌سی ثقیل اولسون خفیف اولسون (آ ـ ئه) یرینه (یا ـ یه) لاحق اولاماز : (اوقوسه‌كآ) ـ (دیكلسه‌كه) دینیلوب (اوقوسه‌كیا)، (دیكله‌سه‌یه) دینیله‌مز .

(یا) بعضاً استغراب ایچون اولور : یا ! بكا امنیتكز یوقمی؟ كبی .

(یا) بعضاً دخی تنبیه ایچون اولور . بوصورتده جمله‌لرك اوللرینه داخل اولور : یا بویله اهمیتسز بر ایش ایچون نیچون اطرافی بیحضور ایتدك؟ دینلمسون . . . كبی .

(ای ـ هی ـ بهی ـ یا ـ آیا ـ آی)

بونلرك هپسی ادات ندادرلر .

بونلر(كرك تركی اولسون وكرك عربی ویافارسی اولسون [*]) كلمه ویا تركیبه داخل اولور : ای قرداش ، ای قومشو ، ای پیر روشن ضمیر، ای فریدالعصر كبی .

« ای »لرك یرینه « هی » دخی استعمال اولونور . (هی)ك بعضاً تحسرایچون كلدیكی‌ده واردر: هی كیدی كونلر هی كبی .

هی ایله بهی اكثریا مقام توبیخ واستحقارده قوللانیلیر : هی‌احمق، بهی سرسم كبی. بومقامده بعضاً (آ) دخی‌قوللانیلیر : آ تنبل‌شمدی‌یه قدر نره‌ده ایدك كبی .

(یا) یالكز عربی كلمات وتركیباتنه مخصوصدر : یا اه ، یارسول‌اه كبی .

[*] كلمات اجنبیه كلمات تركیه حكمنده‌در .

(اَیا) بالـکثر عربی،فارسی کلمات وترکیباته داخل اولور : ایا شاه رسل کبی‌که ایا رسوللرك شاهی دینیله‌مز .

(آی) تعجب اداتیدر. اوله‌کلیر : آی! سن بورادەمیسك؟ کبی .

الف

فارسیدن مأخوذدر . ندا ایچون کلیر . عربی،فارسی کلماته لاحق اولور : خدایا، زاهدا کبی .

به

بو ادات اسملره و جمله‌لره داخل ولاحق اولارق ایقاظ وتوبیخ معناسی اشعار ایدر: به‌جانم، به‌قرداشم ـ نه طوریورسك به . . کبی .

تا

فارسیدن مأخوذ اولوب ترکی ، عربی، فارسی کلماته داخل اولارق انتها معناسی اشعار ایدر : تا اوینه کیتدم ، تابسحر اوتوردم کبی‌که اوینه قدر، سحر وقتنه قدر دیمك اولور .

جه ـ جی ـ چه

(جه) اداتنك تصغیر، تمییز، تعقیب، نسبت ایچون کلدیکی یوقاروده ذکر اولونمش ایدی . بونلردن باشقه بعضاً مطابقت

وموافقت ایچون کلیر : مشیر نجه حرکت ایدیبور ، افکارمجه سویله‌یور کبی .

(جی) اداتنک فاعلیت ایچون کلدیکی یوقاروده بیان اولوندی .

(چه) اداتی فارسیدن مأخوذدر . تصغیر ایچون اولور . نته‌کیم بحث مخصوصنده کچدی .

لی ـ لو ـ مند ـ ناك ـ یار ـ ور ـ ی ـ
یّ ـ یت

(لی ، لو) ترکی ، (مند ، ناك ، یار ـ ور ـ ی) فارسی و (یّ) عربیدر. جمله‌سی نسبت اداتلریدر. نته‌کیم اسم منسوب بحثنده بیانی کچدی .

(یتّ) عربی اسم مصدر اداتیدر. عربی اسماء اجناس ایله صفاته لاحق اولور: انسانیّت، جاهلیت کبی که انسانلق، جاهللك دیمکدر .

بو ادات مصدرلره لاحق اولماز. انسانیّت، امنیّت، علویّت، جدیّت کبی کلمات ـ لسان عثمانینك احتیاجنه بناءً ـ قبول اولونمشدر .

ایله ـ البته ـ بیله ـ نیجه ـ همان ـ باری

(ایله) کلمه‌سنك وساطت، مقارنت اداتی اولدیغی مفعول بحثنده بیان اولوندی .

(البته) بو ادات، (ال) حرف تعریفیله (بتّه ـ بتّ) کلمه‌سندن مرکب بر ادات عربیدر. تأکید ایچون اولور. البته صورتنده قوللانلدیغی کبی البت شکلنده دخی استعمال اولونور: البته کیدر کلن جهانه کبی.

(بیله) عطف تنبیهی اداتیدر. معطوفی آیروجه نظر دقته عرض ایلر: دکل کندی، اجدادی بیله کورمدی کبی.

(نیجه) تکثیر اداتیدر: نیجه دفعه کلدمسه‌ده بولامادم کبی. بعضاً مبالغه ایچون تکرار ایدیلیر: نیجه نیجه مظفریاته مظهر اولدی کبی.

(همان) فارسیدن مأخوذدر. استعجال، تقریب، استمرار، حصر اداتلریدر: طورمه همان کیت، همان دوشه‌جك ایدی، سن همان سویله بن دیکله‌یورم، هرکس حصه‌سنی الوب کیتدی همان بن قالدم، کبی.

(باری) [*] ادات اکتفادر: باری برقهوه‌مزی ایچکده اویله کیدك، سن کیتمزسه‌ك باری بن کیده‌یم کبی.

هر ـ هپ ـ بتون

بونلرك جمله‌سی ادات تعمیمدر:

(هر) فارسیدن آلنمشدر. یالکز مفرده داخل اولور:

---

[*] بوادات عربیده خالق معناسنه وصف ایکن فارسیده ادات اولارق قوللانلمش واورادن لسان عثمانی‌یه کچمشدرکه (هیچ اولمزسه) معناسنده مستعملدر.

هر کس ، هر طرف ، هر یوم دینیلیر . فقط هر کسلر ، هر طرفلر ، هر ایام دینیلەمز .

(هپ) ایله (بتون) مفرده وجمعه داخل اولور . « هپ » بعضاً مضاف اولور وشاذ اولارق آخرینه « سی » آلیر . بو صورتده (عموم، جمیع، جمله) معنالرینی تضمن ایدر : انسانلرك هپسی کبی .

بو اداتلر برجملەده جمع اولامادیغی کبی بونلردن برینك بولوندیغی جملەده تعمیمی مشعر باشقه برتعبیرده بولوندرمق جائز اولاماز . مثلا ولایتك سربسر هر جانبی کزدم دینیلەمز .

(بتون) بعض کره تاکید ایچون یا مکرر ویا «بوس‌بتون» صورتنده قوللانیلیر .

دك ــ دکین ــ قدر

بونلرك اوچیده ادات انتهادرلر . نته‌کیم صیغهٔ انتهائیه بحثنده بیان اولوندی .

(دك) حیله معناسنه و (قدر) حکم ازلی معناسنه اولورسه اول وقت ادات اولمازلر .

انجق ــ امّا ــ فقط ــ لکن

بونلردن (انجق) ترکی دیکرلری عربیدن مأخوذدر . جملەسی ادات استدراکدر .

چوق اوغراشدی امّا برشی یاپامادی ، احمد بورایه کلدی

فقط چوق طورمایوب کیتدی، صالح کلدی لکن طاهر کلمدی، چوق یالواردی انجق مقصدینه نائل اولامادی کبی .

استدراك ، طلب ادراك معناسنه‌در . بو اداتلر ، کچن جمله‌دن تولد ایدن وهمی دفع وازاله ایچون کتیریله‌جك جمله‌نك اولنه کلیرکه بو جمله‌لر بیننده نفی واثبات جهتیله اولدقجه معنیً مغایرت بولونور. مثلا : «چوق چالشدی اما موفق اولامادی» عباره‌سنده متکلمك مرامی غائبك موفق اولامادیغنی آ کلاتمقدر . لکن اولا « چوق چالشدی » جمله‌سنی ایراد ایدنجه مخاطب (چالیشانلرك علی‌الاکثر موفق اولمسی لازم کله‌جکنی تصور اولوناجغندن) اوشخصك موفق‌اولدیغنی توهم ایدر. ایشته بوزمان متکلم افاده‌سنی اکمال ومخاطبك ذهننده‌کی سالف‌الذکر توهمی دفع وازاله ایچون « اما موفق اولامادی » کلامنی علاوه ایله افاده‌ده‌کی نقصانك اکمالنی استدراك ایدر .

(فقط) ایله (انجق) بعضاً ادات حصر وقصر اولورلر . حصر ، بر حکمك بر شیئه انحصاری دیمکدر . مثلا « سزك وظیفه‌کز آنجق تحصیل معارفدر» دینیلیرکه باشقه برشی‌دکلدر دیمك چیقوب وظیفه تحصیل معارفه حصر اولونمش اولور .

ادات قصرك داخل اولدیغی کلمه (مقصور علیه) ودیکری مقصوردر. نته‌کیم مثال سابقده «تحصیل معارف» مقصور علیه و«وظیفه» مقصوردر. بعضاً آنجق یرنده « یالکز » لفظی قوللانیلیر : اورایه یالکز بن کیتدم دینیلیرکه باشقه‌سی کیتمدی دیمك اولوب کیتمك متکلمه حصر اولونمش اولور .

(اما) بعضاً «تفصیل» ایچون استعمال اولونور : اما صبینك ، محبك قلبنده حاصل اولان بو محبت ندر ؟ ویا نیچوندر ؟ دینیلیر ایسه بوکا جواب ویرمکدن عجزمزی ینه تکرار ایدرز . کبی .

(اما) نك بعض كره‌ده استغراب واستحسان ایچون كلدیكی واردر . بوتقدیرده اكثریا « ها » یاخود « نه » اداتلریله تأكید ایدیلیر : اما یایدك ها ! ـ اما نه كلام ـ اما نه فصیح كبی .

چونكه ـ زیرا

فارسیدن مأخوذ ادات تعلیلدرلر . برحكمك علتنی بیان ایچون كتیریلان جمله‌لره داخل اولور : قرداش كبی سویشیورز ، چونكه بر وطن اولادی‌یز ـ اوقو ، زیرا اوقومق نافعدر ـ چالشمقدن كری طورماملی ، زیرا ترقی چالشمقله اولور كبی .

استفهام انكاریدن صوكره ادات تعلیل كتیرلمز . مثلا « امیدسز ادمی اولور» كلامنی تعلیل ایچون « انسان امید ایله یاشار » دینیلیر . (چونكه ـ زیرا انسان امید ایله یاشار) دینیله‌مز .
كذلك استفهام انكاریلر بر حكمه علت اولدقلری زمان ادات تعلیل آلماز . مثلا « بوراسنی اعترافه مجبور اولاجقدر . حقیقتی كیم انكار ایده‌بیلیر» دینیلوب (چونكه ـ زیرا حقیقتی كیم انكار ایده‌بیلیر) دینیله‌مز .

(چونكه) بعضاً « مادام كه » موقعنده استعمال اولونارق ادات توقیت اولور . بوصورتده سوز باشنده بولونور : چونكه ترقی ایتمك ایسته‌یورسكز ، نیچون چالیشمایورسكز ؟ كبی .

« چونكه » یرینه « چونكیم » استعمال اولونماز .

« زیرا » تعلیلدن باشقه برمعنایه كلمز وهیچ بر وقتده سوز باشنده بولونمادیغی كبی هیچ بر زمان كندینه (كه) لفظی داخل ولاحق اولارق (كه زیرا ـ زیرا كه) صورتنده قوللانیلاماز .

کبی ـ صانکه ـ کویا ـ آسا ـ وار ـ واری ـ وش ـ
کَ ـ کأن ـ کما

بونلرك کافه‌سی ادات تشبیهدر. بونلره «ادات تمثیل» دخی دینیلیر . تشبیه ، بر شیئی دیکر شیئه بکزتمك دیمك اولدیغندن بونلرده برشیئی دیکر شیئه بکزتمکده قوللانیلیر .

(صانکه ـ کبی) ترکجه (کَ ـ کأن ـ کما) عربی اولوب دیکرلری فارسیدن مأخوذدر .

(صانکه) اساساً صان ماده‌سیله (که)دن مرکب اوله‌رق «ظن ایت‌که ـ قیاس ایت‌که» مآلنده برجمله ایکن استعمالنك کثرتنه بناءً ادات تشبیه صره‌سنه کچمشدرکه بونك «که» سز استعمالی جائز دکلدر : هرطرفده چمنلر بیتمش ، صانکه روی ارض زمردین قالیچه‌لرله دوشنمش ایدی کبی .

«کویا» نك «کوییا» صورتنده استعمالی جائز دکلدر .

صانکه ایله کویا بعض کره مقام تعریضده استعمال اولونارق «تشبیه تعریضی» اطلاق اولونور : صانکه بنی بیلمه‌یور ـ کویا شعر سویله‌یور کبی .

(کبی ـ وار ـ واری ـ آسا ـ وش) دائما مشبهٌ بهه لاحق اولور : ارسلان کبی ، بهشت آسا ، دیوانه وار ، مجنون واری ، مهوش کبی .

«وار» بعضاً نسبت اداتیده اولور . نته‌کیم صفت بحثنده کچدی : امید وار کبی .

(كأنْ) تشبيه تعريضی اداتيدر : كأن بزی كورمه‌يور كبی.

(كَ ـ كما) عربی‌يه داخل اولوب لسان عثمانيده نادراً قوللانيلير : كالاول ، كما كان ، كمافی‌السابق كبی .

برده بنجلين ، آنجلين سوزلرنده اولديغی كبی تركجه (جلين) ادات تشبيهی وارسه‌ده مهجور ومتروكدر .

لك ـ لق ـ دان ـ زار ـ سا ـ ستان

(لك، لق) تركجه اولوب اسم مصدر، اسم مكان، تخصيص، لياقت ، مقدار اداتی اولورلر . نته‌كيم مبحث مخصوصنده بيان اولوندی .

ديكرلری اسم زمان ومكان وكثرت اداتيدرلر . نته‌كيم بونلرده بحث مخصوصنده ذكر اولوندی .

دها ، هيچ ، هم

(دها) مبحث مخصوصنده ذكراولونديغی اوزره ادات تفضيل اولارق صفتلره داخل اولور . فقط عربی و فارسی اسم تفضيللره داخل اولاماز : دها كوزل ، دها عالم ، دها بالا دينيلوب (دها اعلم ، دها بالاتر) دينيله‌مز .

بعضاً ادات توقيت اولوب (حالا ، هنوز ، الآن) معنالرينه كلير: دها سويله‌يورمی، دها كلمه‌دی، دها كلميه‌جك ... الخ كبی.

بعضاً استزاده اداتی اولور . استزاده : برشيئك زياده اولماسنی طلب ايتمكدر : دها كتيركز ، دها وارمی ؟ دها نه ايسترسكز ؟ كبی .

بعضاً ادات تزييد اولور : دها وار . دها يازاجغز . بر ايكى دها كبى .

(هيچ) فارسيدن مأخوذدر . تأكيد نفى ونهى اداتيدر : هيچ كورمه‌دم ـ او ، بورايه هيچ كلمز ـ وظيفه‌كده هيچ قصور ايتمه كبى .

جملهٔ استفهاميه‌يه داخل اولورسه تقليل اداتى اولور : احمد افندى‌يى هيچ كورديككز وارمى ؟ كبى .

بعضاً «لاشى» معناسنده قوللانيلوب صايمق فعليله تصريف اولونور . بو صورتده ادات اولمايوب اسم اولور : بوكبى شيلر عندمده هيچ صاييلير ، هيچدر هيچ ، بن آنى هيچه صايارم كبى .

(هم) فارسيدن مأخوذدر . ادات عطفدر . ايكى شيئى بر حكمده وياخود ايكى حكمى برشيده جمع ايدر : هم احمد سويله‌دى هم محمد ـ احمد هم اوقودى هم يازدى كبى .

بو ادات مكرر كليرسه بعض كره ايكنجيسنه تأكيد ايچون « ده » لاحق اولور ، فقط بوكا «دخى» الحاقيله «هم دخى» طرزنده استعمالى مناسبتسز اولور .

بو ادات اكثريتله عربى وفارسى اسملره داخل اولارق ادات اشتراك اولور واو اسملرى صفت ياپار : همراه كبى كه يولداش ديمكدر .

بعض كره دخى ادات اقتران اولور : همزانوكبى . بونى ادات اشتراكدن فرق ايتمليدر . مثلا «همنام» ده‌كى هم ادات اشتراكدر . زيرا بولفظى اطلاق ايتديكمز كيمسه‌لرك اسملرى بردر . فقط همزانو ديديكمز كيمسه‌لرك ديزلرى بر دكلدر بلكه بربرينه ياقيندر . همخانه ، همشهر ايله همزبان ، هم عنان دخى بو قبيلدندر .

دخی، ده ـ اکر، اکرچه

(دخی) عطف، تشریك اداتیدر . اکر بینلرنده اشتراك اولمایان شیلری جمع ایدرسه « ادات عطف » واکر بینلرنده اشتراك اولان شیلری جمع ایدرسه « ادات تشریك » اولور: (بری عالم اولدیغی کبی دیکری دخی پك زیاده جاهل ایدی ـ بنم بیلدیکمی او دخی بیلیر) عباره‌لرنده اولدیغی کبی .

(ده) دخی‌نك مخففیدر. بونی ادات ظرف اولان «ده»دن فرق ایتمك ایچون حروف متصله‌دن صوکره کلیرسه آیری یازیلیر : بر کون اولور (سن ده) اوصانیرسك کبی .

حروف انفصالدن صوکره کلیرسه طبیعی متصل یازیلامایاجغندن ادات ظرف اولان «ده»دن قرینه ایله فرق اولونور. مثلا «پدر» کلمه‌سنك آخرینه هر ایکی صورتله اولان «ده» الحاقی ممکن اولدیغندن عبارده «پدرده» لفظی کورلدیکی زمان بونك نه اداتی اولدیغی قرینه ایله اکلاشیلیر . لکن «مکتب» کلمه‌سنك آخرینه « ده » کتیریلنجه اکر عطف اداتی ایسه (مکتب ده) واکر ظرف اداتی ایسه (مکتبده) صورتنده متصل یازیلیر .

بو ادات ایکی فعل ماضی آراسنده کلیرسه علت بیان ایدر: قار یاغدیده اورته‌لق صوغودی، احمد کلدیده حسن کیتدی کبی که قارك یاغماسی اورته‌لغك صوغوماسنه، احمدك کلمه‌سی حسنك کیتمسنه علت اولمشدر .

ایکی فعل مستقبل آراسنده کلیرسه استبعاد یاخود استهزا ویا استبطأ معنالرینی متضمن اولور: او، آدم اولاجقده بز کوره‌جکز کبی .
ایکی امر بیننده کلیرسه تعقیب، استبصار وبعضاً تهدید معناسنی متضمن اولور: طوتده کتیر، اوقوسونده باق، اورده باق نه کوریپورسك ؟ کبی .
(اکر) فارسیدن مأخوذدر. ایذان شرط اداتیدر : آدم دکلم سن‌ده اکر آدم اولورسه‌ك. مصراعنده اولدیغی کبی .
بو ادات فارسیده اولدیغی کبی (کر ، ار) صورتنده تخفیف اولوناماز. فقط شعرده بو تخفیفه جواز واردر: «کر بو صدنده وفا ایلرسه جانان ایشته بن» مصراعنده اولدیغی کبی.
بو ادات (ایسه ـ سه) تصریفاتندن مقدم کلیر . اساساً معنای شرط بوکلمه‌لرده اولوب (اکر) ایلروده اولان معنای شرطك مخبری اولمش اولور .
(اکرچه)ایذان‌استدراك‌اداتیدر. «هرنه‌قدر»معناسنه‌معادل طوتیلیر. کندیلرندن صوکره (ایسه‌ده، ایسه‌کده، ایسه‌کده، ایسه‌کزده) کبی‌تعبیرلردن ویاخود بونلره‌بدل ادات استدراکدن بری کلیر : اکرچه ایشـك بویله اوله‌جغنی بیلدمسه‌ده برای خاطر سس چیقارمادم ـ اکرچه بو ایشی بکا سویلدیلر فقط اطرافیله اکلاتمادیلر کبی .
(اکر) ایله (اکرچه) هیچ بروقتده بربرینك یرنده قوللانیله‌ماز.

نه ـ نه

عباره‌ده بربرینك آردی صره کان (نه) لفظی ادات

نفیدر. بونك ایکنجیسی بعضاً «ده» لفظیله برلکده کلیر: نه دون، نه‌ده بوکون کلدی کبی. بویله ایکی «نه» یی حاوی اولان عبارەلرده رابطه بولونمق لازمدر. اشبو رابطه اشبو ایکی «نه»دن یا یالکز برنجیدن ویا یالکز ایکنجیدن ویاخود هم برنجیدن، هم ایکنجیدن صوکره اولور. بونلرك الك طبیعی اولانی برنجی صورتدر: نه فسی وار، نه قوندوره‌سی — قورقاق بازرکان نه کار ایدر، نه ضرر کبی.

اوچنجی صورتده یعنی رابطه هم برنجی وهم ایکنجی «نه»دن صوکره کلیرسه بوحالده رابطه‌لر یا بربرینك عینی اولور یاخود اولمازه اکر عینی اولورسه ایکنجی رابطه مکرر اولمق حسبیله زائد صاییلاجغندن برنجی صورتده کبی ترك ایدلمسی اولادر: نه کاغدی وار، نه‌قلمی وار — نه کاغدی وار، نه قلمی کبی. اکر رابطه بربرینك عینی اولمازسه هر حالده رابطه‌لرك اثباتی لازمدر: نه اوقودی، نه یازدی کبی.

ایکنجی صورتده یعنی رابطه یالکز ایکنجی «نه»دن صوکره کلیرسه اول وقت رابطه یا منفی ویا مثبت کتیریلیر.

اکر عباره ایکنجی «نه»دن صوکره کلن رابطه ایله منقطع اولمایوب الت طرفنه تعلق ایدرسه رابطه منفی کتیریلیر: نه اوقومغه، نه صنعته هوس ایتمه‌دیکندن. . . — نه مکتبه، نه قلمه دوام ایتمه‌دیکی جهتله. . . — نه کندینه، نه عائله‌سنه رحم وشفقتی اولمادیغندن. . . کبی.

اکر عباره ایکنجی «نه»دن صوکره کلن رابطه ایله منقطع اولورسه بوحالده عباره‌ده یا نفی اقتضا ایدر برفاصله بولونور ویا بولونماز. اکر بولونورسه رابطه ینه منفی کلیر: (او ایشه نه الك، نه‌ده بونك — ظنمه کوره — عقلی ایرمز.)، (بوسوزلك نه کرچك، نه یالان اولدیغنه — تحقیق اولونمادقجه — حکم ایدلمه‌مز.) کبی. اکر نفی اقتضا ایدر بر فاصله بولونمازسه رابطه مثبت اولارق کلیر: (بوسوزك نه کرچك، نه

(کاشکی) فارسیدن مأخوذ ادات تمنیدر. دائما « اولسه »، « بولسه » (اولایدی)، (بولایدی) کبی تمنی‌یه دلالت ایدن افعال ایله برابر کلیر: کاشکی زنکین اولیدم، کاشکی هر ساعتم عید اولسه کبی. محاوراتده اکثریا (کشکه) صورتنده تلفظی شایع ایسه‌ده آثار ادبیه‌ده بو وجهله استعمال اولوناماز.

(گاه) فارسیدن ماخوذدر . اساساً « وقت » معناسنه ایسه‌ده لسان عثمانیده (بعضاً) معناسنه ادات تبعیض اولور: گاه کلیر گاه کلمز کبی. لفظ مذکور اسم زمان اداتیده اولور. نته‌کیم مبحث مخصوصنده کچدی.

(که) فارسیدن آلنمشدرکه باشلیجه ایکی معناده قوللانیلیر: برنجیسی، ادات تبیین اولور: « بهر جمعیت دلهاست پریشانی ما » مصراعی ـ که لسان حماستندن صادر اولمشدر ـ اطوارینه تعریف ناطق اولور کبی.

ایکنجیسی، ادات تعلیل اولور: چوق سویله‌مه‌که دیل دام بلادر .

کی ـ می ـ ها ـ هیهات ـ الك ـ دن ـ آه ـ اوخ ـ
واه ـ وای ـ هله

(کی) ادات نسبت اولوب اواخر کلماته لاحق اولور . بنمکی، اخشامکی کبی.

(می) ترکجه ادات استفهامدر . دائما مسئول عنه

(کندیسندن سؤال اولونان اسمه) لاحق اولور: ازمیره‌می کیتدك، ازمیره واپور ایله‌می کیتدك کبی .

(ها) ترکجه ادات تنبیهدر : اوقوییکز ها ! یوقسه جزا کوروُرسکز کبی.

(هیهات) عربی اسم فعلدر. اوزاقلاشدی معناسنه کلیر: لسان عثمانیده تانك سکونیله ادات استبعاد اولارق قوللانیلوب جمله‌لره مقارنت ایدر: کندینی کاتبی ظن ایدییور؟ هیهات! کبی.

(اك) ترکجه مبالغه اداتیدر. نته‌کیم صرفده بیانی کچدی .

(دن) ترکجه‌در. بیان، ابتدا، تبعیض، سببیت اداتیدر: کوموشدن یوزوك، ادرنه‌دن کلدم ، شو ییترден ییکز، احمد خسته اولدیغندن مکتبه کلمه‌دی کبی .

فارسی اولان « از » وعربی اولان (من، عن) بومعنالرده اولارق لسان عثمانیده بعضاً استعمال اولونور: از هر جهت ، من‌القدیم، عن قریب کبی .

(آه) تحسر اداتیدر: آه! بر کره کوره‌مدم کبی.

(اَه) ادات کفایه‌در: اَه! آرتق کبی.

(اوخ) ادات تلذذدر: اوخ! نه اعلا پیشمش کبی.

(اوف) تأثر اداتیدر : اوف! نه مدهش درده اوغرادم کبی.

(ایواه) بوده تحسر اداتیدر : ایواه ! کنجلکم بیهوده کچدی کبی.

(واه ، واى) ادات تأسفدرلر: واه باشمه كلنلر ، واى انك حالنه واى كبى .

(هله) تهديد اداتيدر: هله اوقوما باقايم كبى .

(او) تعجب وتهديد اداتيدر. دائما جمله اولنه كلير وبراز اوزونجه اوقونور : او! نه‌قدرده يوكسلك ـ او ! ارتق چوق اوليورسك . كبى .

سز ـ كوره ـ اوزره ـ حتى ـ هانيا ـ
هايدى ـ هاى‌هاى

(سز) تركجه ادات نفيدر. اسملره لاحق اولور : عقلسز ، فكرسز، طاتسز، طوزسز كبى .

(كوره) تركجه نسبت ومطابقت اداتيدر : بكا كوره هوا خوش، البسه وجودمه كوره ياپيلمشدر كبى .

(اوزره) تركجه استعلا اداتيدر : استراحت اوزره كبى .

بوكا ضمير اضافتيده لاحق اولور : مصدرلره لاحق اولورسه شرط معناسى متضمن اولور. مثلا: «كلمك اوزره كيتدى» دينيركه كلمك شرطيله كيتدى ديمك اولور. بعضاً استقبالى حاله تقريب ايدر: «كيتمك وزره‌يم» دينيركه شمدى كيده‌جكم ديمك اولور .

فارسى وعربيده ادات استعلا اولان «بر»ايله «على» دخى بعضاً لسان عثمانيده قوللانيلير . شو قدركه «بر» عربى وفارسى‌يه «على» يالكز عربى‌يه داخل اولابيلور : بر دوش، بر

دوام، بر قرار، بر عکس، علی الاصول، علی الاطلاق، علی التخمین، علی روایةٍ . . . الخ کبی .

(حتّی) عربیدن مأخوذدر. عطف تنبیهی اداتیدر. معطوفی باشقه‌جه نظر دقته عرض ایلر : چوق یاغمور یاغمش ، حتی اولری صو باصمش کبی .

(هانیا) مکان قریبدن سؤال ایچوندر. تأکید معنی ایچون اکثریا بونی «نره» کلمه‌سی تعقیب ایدر : هانیا احمد ، هانیا کتابك نره‌ده کبی .

(هایدی) ترکجه‌ده مباشرت اداتیدر : هایدی کیده‌لم ، هایدی یازالم کبی .

(های های) ترکجه ادات تصدیقدر : دیدیکمه راضیمیسکز؟ های های کبی .

حاشا ـ اوت ـ خیر

(حاشا) عربیدن مأخوذ اولوب ادات تنزیهدر : حاشا ! حضرت پیغمبر شاعر دکلدر ـ قرأن کریمه شعر دینیلیرمی ؟ حاشا ! کبی .

(اوَت) ادات تصدیقدر : احمد کلدیمی ؟ اوت کبی .

(خیر) سلب ایجاب یاخود تصدیق نفی اداتیدر : احمد کیتدیمی ؟ خیر کبی .

﴿ اشارات ﴾

یاخود

{ اصول تنقیط }

عبـاراتی سهولتـله اوقویوب آکلامق ایچون جـمله‌لرك آخرلریله کلمه وترکیبـلرك آرالرینه بر طـاقم اشـارتلر وضع اولونور . بوکا « اصول تنقیط » نامی ویرلمشدرکه عثمانلیجه‌ده مستعمل اولانلری بروجه آتی بیان اولونور :

،	فاصله
؛	مفرزه
.	قاطعه
:	شارحه
-	رابطه
—	فارقه
؟	استفهامیه
!	تعجبیه
( )	معترضه
......	نقاط تقدیریه

١ — فاصله دینیلن شو « ، » اشارت اکثریا واو عاطفه مقامنده قوللانیلارق کلمه‌لرك آراسنه قونور .

مثال : ادیب ، کامل ، صداقتلی اولانلر هریرده حرمت کورورلر .

بعضاً کلامده بولونان جمله‌لر آراسنه قونور . بوصورتده یا معنای کلامده اولان ابهامی ازاله ایدر ویا کلامك جمله‌لرینی تفریق ایلرکه اشبو جمله‌لردن بر ویا بر قاچی آتلسه کلامده ینه معنی موجود بولونور .

(١) — مثال : حسن افندی النده کتاب اولدیغی حالده کمال افندی‌یی کوردی .

(٢) — مثال : ییلانك باشنی دشمن الیله ازکه ایکی فائده‌نك برندن خالی اولماسین . بوغالب کلیرسه ییلانی اولدرمش ، اوغالب کلیرسه دشمندن قورتلمش اولورسك .

برنجی مثالده کتاب کیمك النده اولدیغی بردنبره اکلاشیلاماز ، هم احمدك وهم محمدك النده اولمق احتمالی واردر . بو شبهه‌دن قورتلمق ایچون کتاب اکر احمد افندینك النده ایسه انك بولندیغی جمله ایله دیکر جمله آراسنه فاصله قونور یعنی « احمد افندی النده کتاب اولدیغی حالده ، محمد افندی‌یی کوردی » طرزنده یازیلیر . اکر کتاب محمد افندینك النده ایسه اول وقت « احمد افندی ، النده کتاب اولدیغی حالده محمد افندی‌یی کوردی » صورتنده یازیلیر .

ایکنجی مثالده ایسه فاصله جملهٔ شرطیه وجزائیه‌دن مرکب اولان ایکی کلام آراسنه وضع اولونمشدر .

[تنبیه] اثنای مطالعه‌ده بو اشارته تصادف اولوندقده سسی بر آز کسملی، برنفس آلارق عبارەنك بوراده آزیجق فصل ایدلدیکنی کوسترملیدر.

٢ — مفرزه دینیلن شو « ؛ » اشارتدر که اکثریا جملهٔ تعلیلیه واستثنائیه‌لری [*] اوسط طرفنده‌کی جمله‌دن تفریق ایچون قوللانیلیر.

مثال : انسانك بر چوق قصوری معذور طوتیلابیلیر؛ نظافت خصوصنده‌کی تکاسلی اصلا معذور اولاماز؛ چونکه تمیزلك هرشیدن زیاده الزمدر.

مثال: انسان صیق صیق حمامه کیتملی؛ فقط چوق طور-مایوب یارم ویا برساعت ظرفنده چیقمالی.

[تنبیه] بو اشارته تصادف اولوندقده فاصله‌دن زیاده طورملی، صوکره الت طرفنی اوقوملیدر.

(٣) — قاطعه دینیلن شو «.» نقطه کلامك [**] ختامنه دلالت ایتمك اوزره صوکنه قونورکه اوکلامك التنده‌کی کلام ایله اصلا ارتباط وتعلقی بولونماز. اکر ارتباط وتعلقی بولونورسه اول وقت یوقاروده بیان اولونان فاصله ویا مفرزه استعمال اولونور.

---

[*] اولنده : زیرا، چونکه، لکن، فقط، اما اداتلری بولونان جمله‌لر.

[**] بحثك ختامنه دکل.

مثال: [مشروباتك باشليجه‌سی صودر. صويك الك ايیسی؛ خفيف، براق، طاتلی وتميز اولانيدر. اقان صولرده بو خاصه‌لر آز، چوق بولونور. كول، صهرنج. الخ]

[تنبيه] بو اشارته تصادف اولوندقده مفرزه‌دن زياده‌جه طوروب اورايه قدر اولان عباره‌نك مفهومنی ذهنه طوپلاملی، صوكره الت طرفی اوقومايه باشلامليدر.

(٤) — شارحه دينيلن شو «:» بربری اوستنه قونلمش اولان ايكی نقطه بر شيئی تعريف وتفسير وايضاح ايدن جمله ويا كلمه‌نك اولنه قونور.

مثال: [ايكی همشيره‌نك برر چوجنی وار ايدی. ايكيسيده انلری برر درلو، يعنی: بربرندن فرقلی صورتده تعليم وتربيه ايدردی.

مثال: [كرهٔ ارضك قره اولان قسمی، بش قطعه‌يه تقسيم اولونمشدر. بوقطعه‌لرك اسملری شونلردر: آوروپا، آسيا، آفريقا، امريقا وآوستراليا.

[تنبيه] بو اشارته تصادف اولوندقده فاصله‌ده اولديغی قدر طورمق والت طرفی دها آچيق ومتين برصورتده تلفظ ايتمك لازمدر.

(٥) — رابطه دينيلن شو «ـ» اشارت، بركلمه سطر نهايتنه كلوبده تماماً اوسطره صيغمازسه طبيعی بر ويا برقاچ هجاسی التنده‌كی سطره كچمك اقتضا ايدن هجالر اراسنه [*] قونور.

[*] يعنی اوستده‌كی سطرده قالان هجانك التنه قونور.

مثال: [طاتلی و راحت اویقو اویومق ایستهین آ-
دم ، معدهسی طولو ایکن یاتماملی . یا براز آرام وحر-
کت ایتملی ، ویا بر ایشله مشغول اولملی . برده یورکی مستر-
یح بولونمالی .

(٦) — فارقه دینیلن شو « — » اشارت سوأل وجواب
ابتدالرینه وعباره اراسنه کیرن دیکر جمله وقیود احترازیهنك
ایکی طرفنه قونیلوب عبارهنك بونلرله قاریشماسنه و مألك
بوزولماسنه مانع اولور .

اشبو جمله وقیود احترازیهنك عباره ایله ارتباطی اولمادیغندن
اورتهدن قالدیرلسه کلامك ربطنه خلل کلمز .

مثال:

— نه اوقویورسك؟
— حساب اوقویورم .
— هانکی مکتبده اوقویورسك؟
— صغوق چشمه رشدیهسنده .

مثال: انسان ، — نه یاشده بولونورسه بولونسون —
کیجه اوزون مدت اکلنهرك ویا بر شیله مشغول اولارق وقت
کچیروبده کوندزین اویومایی عادت ایتمهملی ، زیرا بوحال وجوده
ضعف کتیرر .

(٧) — استفهامیه دینیلن شو « ؟ » اشارت استفهامی
متضمن اولان جمله، کلام ویا کلمهنك صوکنه قونور .

مثال: هانکى قلمده دوام ايديورسکز ؟ معاشکز قاچ غروشدر ؟

(٨) — تعجبيه دينيلن شو « ! » اشارت تعجبله برابر تأسف، سوينج، تکدير، قسم . . . . الخ مقاملرنده استعمال اولونور .

مثال: (احمد افندى وفات ايتمش ها ! دون چارشوده راست کلمشدم) (ايواه ! فرصتى الدن قاچيردم!) (اوخ! هله ديديکم اولدى!) (سنى کيدى خيلاز! اوتانماز) (درسنه چالش! والله! خواجه‌يه سويله‌رم)

(٩) — معترضه دينيلن شو ( ) اشارت ايضاح وتفسير ايچون ايراد اولونان يعنى عباره‌دن معدود اولمايوب ترکى حالنده ربط عباره‌يه خلل کتيرمه‌ين کلام وکلمه‌يى درونته آلير.

مثال: «هله تشکر ايدرم‌که بو حال (تعبيره کوجنميکز) سنزك اراذلدن اولماديغکزه دلالت ايدر.»

(١٠) — نقاط تقديريه دينيلن شو « . . . . . . » سطر حذاسنجه اولان نقطه‌لر هرکسجه معلوم اولان برفقره‌نك اولى ويا نهايتى يازيلوب متباقيسى يازلمامق ايسته‌نلديکى ويا سويلنمسى چيرکين وعيب اولديغى وقت استعمال اولونور.

مثال: (نه صارمصاق ييدم . . .) کبى .

تمرینه

آشاغیده‌کی فقرات حکمیه‌ده بولونان اشارتلری تعیین ایدیکز.

حضرت علی ، (رضی الله عنه) بیورمشدرکه : ادب : زنکینلکده زینت، حاجت وقتنده توکنمز بر خزینه، مروت ایچون معین وشفیق، مجلسلرده رفیق، یالکزلقده صداقتلی بر دوستدر . ادب ایله بوش یورکلر معمور اولور ؛ اولمش عقللر تازه جان بولور .

کباردن بریسی عقلادن بر ذاته : اوغللریکزدن هانکیسنی چوق سورسکز؟ دیه صورار. اوده : اك زیاده ادب تحصیلنه راغب ، عار وناموسه طوقاناجق شیلردن مجانب ، عالی موقع احراز ایتمکه طالب اولانی سورم. جوابنی ویرمشدر.

حکمادن برینه : عالمده اك کوچ شی ایله اك قولای شی نه‌در؟ دیه سؤال ایتمشلر: اك کوچ شی بر آدم کندی کندیسنی طانیمق ؛ اك قولای شی ، خلقه نصیحت ایتمکدر . جوابنی ویرمشدر.

دیکر

چوجقلر! بر ساعت زمانك دکرینی هیچ دوشوندیککز وارمیدر؟ ساعتك چالدیغنی ایشیدیور و « اوخ! ایشته بر ساعت دها کچدی » دییورسکز ؛ فقط دها اوته‌سنی دوشونمه‌یورسکز

بونکله برابر سزك اوینامقله بوش یره کچیردیککز اوبر ساعت ظرفنده دنیاده نه‌لر اولمش نه‌لر یاپلمشدر .

بر طاقم عالم آدملرك حسابنه کوره هر ساعتده درت بیك چوجق دنیایه کلیر ، اوچ بیك آدم اولورمش .

کچن بر ساعت ایچنده نه قدر انسانلر تارلالرده کونش آلتنده چالیشیور ونه‌قدری بیوك شهرلرك اوقرانلق فابریقه‌لرنده چابالایورلر .

قسم ثالث

{ علم بلاغت }

بلاغت ، لغةً وصول وانتها معناسنه‌در. عربلر بر مکانه واصل و منتهی اولدقلری زمان « بلغت المکان » دیرلر . بو مناسبتله بلاغتی ، برکیمسه بلیغ اولمق یعنی کلام فصیح ایله مقصد ومرامنی حقیله موقع بیانه ایصال ایله‌مك معناسنده استعمال ایتمشلردر .

(بلاغت) ك بر چوق تعریفی وار ایسه‌ده اك مشهوری « کلامك مزایاسنی بیلدیرن برفندر » یولنده‌کی تعریفدر .

کلامك مزایاسی ، کلامك فصاحتیله برابر مقتضای حال

و مقامه تطبيقى ، طرق افادهٔ قواعدينه موافقتى و صنايع لفظيه و معنويه ايله ترصيع وتزيينى خصوصلرندن عبارت اولديغندن اساطين علماء، علم بلاغت ايچون اوچ فن يابمشلردر.

برنجيسى : «علم معانى» دركه كلامك مقتضاى حال ومقامه كيفيت تطبيقندن بحث ايدر.

ايكنجيسى: «علم بيان» دركه افادهٔ مرامك طرق مختلفه‌سنى بيلديرر .

اوچنجيسى : «علم بديع» دركه كلام بليغى تزيين ايچون تحسين كلامك وجوه مختلفه‌سنى ارائه ايدر .

بالعموم علم بلاغت كتابلرنده سالف الذكر اوچ فندن بحث اولونمقده ايسه‌ده بز بوراده بلاغتك ايكى ركن متينى اولان علم معانى ايله علم بياندن برر نبذه بحث ايدوب علم بديعى كتابمزه ذيل اولمق اوزره ايلروده آيروجه يازه‌جغز. التوفيق من الله

{فصاحت}

كلمه وكلامك تلفظى سلیس اولمقله برابر معناسى آشكار واستعمال اولونديغى معنايه مطابق وموافق اولماسيدر.

سلاست، كلامى لسانك كمال سهولت اوزره تلفظ ايده‌بيلمسيدر.

فصاحت ، کلام ایله کلامی تشکیل ایدن کلمه‌ده و کلام کندیسندن صادر اولان متکلم ده اولور .

کلمه‌نك فصاحتی — تنافر حروف ، غرابت ، مخالفت قیاسدن بری اولمسیدر که بونلر کلمه‌نك فصاحتنی اخلال ایدر .

۱ — **تنافر حروف** — دکله‌ینه نفرت و سویله‌ینه تلفظده ثقلت ویرن حروفك کلمهٔ واحده‌ده اجتماعیدر که بو کبی حروفدن مرکب اولان کلمه اثنای تلفظده لسانه عسرت ویردیکی کبی سامعه دخی نفرت ایراث ایدر : قرقدرتدرمق ، ایشسز کلمه‌لرنده اولدیغی کبی .

۲ — **غرابت** — کلمه‌نك ، وحشی اولان یعنی بین الادبا مأنوس الاستعمال اولمایان ومعناسی هرکسجه ظاهر بولونمایان کلماتدن اولماسیدر . طانیق ، اود ، کلمه‌لری کبی که بونلر وقتیله شاهد و آتش معنالرنده مستعمل ایکن صوکره‌دن استعمالدن ساقط اولارق الفاظ غریبه صره‌سنه کچمش وبونلرك یرینه سالف الذکر شاهد ، آتش کلمه‌لریله نار لفظ عربیسی قوللانلمشدر . وکذا « اجتناب » ، « آینه » ، مرأت » کلمه‌لرینه نظراً (تجنب ، کورکی) کلمه‌لری غریبه‌در .

۳ — **مخالفت قیاس** — کلمه‌نك شیوه وقواعد لسان ایله ادبای قومك استعمالنه مخالف اولماسیدر . مثلا بالفروخت ، بجایشاً ، اویغونسزلك کبی که ایکی اولکیلر لفظ فارسی اولدقلری

حالده حرف تعریف وتنوین ایله ایراد ایدلمشلر واویغونسز کلمه‌سی خفیف اولدیغی ایچون شیوهٔ لسان ترکی اقتضاسندن اولارق « لك » اداتیله کلمك لازم ایکن « اق » اداتیله اتیان ایدیله‌رك قیاسه مخالف بولونمشلردر .

کلامك فصاحتی — مرکب اولدیغی کلماتك فصیح اولمسیله برابر تنافر کلمات، کثرت تکرار، ضعف تألیف، تعقید، تتابع اضافاتدن بری بولونماسیدر.

۱ — **تنافر کلمات** — کلامی ترکیب ایدن کلمه‌لرك بربرلرینه اتصالندن لسانه ثقالت ونطقه عسرت عارض اولمقدر : قریه‌لیلر قرادن قریه بقریه فراره قرار ویردیلر کبی که مثال مذکورده کلامی ترکیب ایدن کلماتك هربری حد ذاتنده فصیح ایسه‌ده بربرلریله عدم امتزاجندن کلامده تنافر حاصل اولمشدر .

۲ — **کثرت تکرار** — بر کلمه‌نك بر عبارده ایکی دفعه ایرادینه « تکرار » وایکیدن زیاده ایراد ایدلمسنه‌ده « کثرت تکرار » دینیر . بو عبارده برکلمه لزومسز یره ایکیدن زیاده ایراد ایدیلیرسه مخل فصاحت اولور: « بوکون چارشوده کزرکن صالح افندی‌یه وصالح افندینك معاونی کمال افندی‌یه وصالح افندینك پدری جمال افندی‌یه راست کلدم » کبی که بوعبارهنك « بوکون چارشوده کزرکن صالح افندی ایله معاونی کمال وپدری جمال افندیلره راست کلدم » طرزنده افاده‌سی ممکن ایکن

صالح و افندی لفظلری لزومسز یره تکرار ایدلمشدر . اکر تکرار بر لزوم ادبی‌یه مستند اولورسه اول وقت مخل فصاحت اولماز. نته‌کیم (عارف اول عارف‌که یوقدر فرقی اصلا عارفه * کوشهٔ لحدك کنار مادر و کهواره‌دن) بیتنده تکرر ایدن « عارف » لفظلری فصاحتی اخلال ایتمه‌مشدر .

٣ — ضعف تألیف — کلامك قاعدهٔ نحویه‌یه مغایر اولارق ترکیب وتألیف اولونماسی کیفیتندن عبارتدرکه بوده تقدیمی لازم کلن برکلمه‌نك تأخیری وتأخیری لازم کلنك تقدیمی و ایراد یرنده اهمال و اهمال یرنده ایراد ایله کلمه‌لرك ترکیبلرنده برنوع مناسبتسزلك بولونمقدن نشأت ایدر: مثلا « بوعزویاتك هیچ بر وقتده سزه یاقیشور شی اولدیغنی تصدیق ایده‌مم » دیه‌جك یرده « بوعزویاتك سزه تصدیق ایده‌مم هیچ بر وقتده یاقیشور شی اولدیغنی » دینلمسی وکذا قاچ سنه‌در قلمه دوام ایدییورسکز؟ سوألنه (بش سنه‌در) دییه‌جك یرده « ایدییورز دوام قلمه بش سنه‌در » دیه جواب ویرلمسی ضعف تألیفی حاویدر.

٤ — تعقید — کلامك معنای مقصوده دلالتی ظاهر وآشکار اولمامقدر . بوده یا الفاظه عائد اولان ضعف تألیفدن نشأت ایدوب « تعقید لفظی » دینور ویاخود معنای لفظدن متکلمك مقصودی اولان معنایه ذهن سامعك انتقالنده واقع اولان خللدن ایلرو کلوب « تعقید معنوی » تسمیه اولونور.

مثال: ١

پك زياده سنى كوردكده ممنون اولورم

مثال: ٢

صباحه قالمه شمعز يوسف آسا اولما دامنكش
بزم انكشتمزدن دستمز اى ماه كوتهدر .. كبى كه

برنجى مثالده زياده لفظى ممنون اوليورم فعلنك قيدى ايكن انكله برلكده كتيرلميوبده كوردكده جملهسنك اوست طرفنده بولونماسى كلامى تعقيد ايتمش ومعناى مقصود « سنى كوردكده پك زياده ممنون اولورم » ايكن (پك زياده سنى كورديكم زمان ممنوناولورم، آز كورورسهم ممنوماولمم) معناسىمنفهم اولمشدر.

ايكنجى مثالده شاعرقيصالان مومى دسته و اوزانان فتيلنى انكشته تشبيه ودستك قيصالغنى دخى عجزدن كنايه ايتمش بناءً عليه كلام پك زياده تعقيد ايدلمشدر .

٥ — تتابع اضافات ـ اوچدن زياده كلمهلرك متواليا بربرينه مضاف قيلنمسى يعنى ايكيدن زياده اضافتك تواليسيدر. تتابع اضافات ، اضافت بحثنده بيان اولونان اساليب ثلاثهنك هيسنده وقوعبولور . سكان دارالسلطنه ، اكبر جميع الناس ـ شكوفهٔ حديقهٔ اصفهان ، حكايهٔ كتاب كلستان ـ كتابك قابنك زينتى ، قوناغك قپوسنك كليدى كبى .

اسلوب تركى اوزره جريان ايدن اضافتك ايكى درجه تواليسى جائز ايسهده ايكيدن زيادهسنك تواليسى مخل فصاحتدر:

١ ــ پاشانك كوشكنك قپوسى

٢ ــ افندينك اوينك قپوسنك حلقه‌سى

كاف ايله اولان اضافتلرده (اضافت لاميه‌لرده) ثقلت زياده اولديغى جهتله بردن زياده‌سنك تواليسندن (ضرورت اولمادقجه) اجتناب ايتمليدر .

بعضاً ايكيدن زياده اضافتك تواليسى - ضرورته بناءً - مخل فصاحت عد اولونماز : التنجى الايك دردنجى طابورينك اوچنجى بلوكنك الخ كبى .

اسلوب فارسى اوزره ايكى اضافتك تواليسى اكثريتله فصاحتى اخلال ايلديكى كبى ايكيدن زياده‌سى دائما مخل فصاحتدر: استماع ترنمات طيور آشيانساز . . . - استبداع صنايع صانع بى چون وچرا . . . الخ كبى .

بوقاروده «علم معانى» يى (كلامك مقتضاى حال ومقامه كيفيت تطبيقندن باحث بر فندر) ديه تعريف ايتمش ايدك .

كلام - بر نسبت تامه‌يه دلالت ايدن جمله‌در . بوراده تعريفى نسبت تامه ايله تقييد ، نسبت ناقصه‌دن احتراز ايچوندر زيرا كلمه‌لر بيننده ايكى درلو نسبت واردر . برى «نسبت تامه» ديكرى «نسبت ناقصه» در .

نسبت تامه ، متكلمك سكوتى جائز اولاجق ومخاطبه بر فائدهٔ تامه ويره‌رك باشقه بر سوزه انتظاردن مستغنى قيلاجق

صورتده اجزای کلامك ایجاباً وسلباً بربرلرینه تعلق وارتباطندن عبارتدرکه بونلردن نسبتی حاوی اولانه (مسند) وکندیسیچون نسبتك مفهومی ثابت ویا غیر ثابت اولانه (مسند الیه) دینور.

نسبت تامه ، خبرك مبتدایه وفعلك فاعله اولان نسبتلریدر. مثلا : احمد افندی کلدی، حسن افندی کلمدی، یر یووارلاقدر، کیجه آیدینلق دکلدر کبی که بو کبی نسبت تامه‌یه دلالت ایدن جمله‌لره «کلام» دینور . مذکور مثاللرده نسبتی حاوی اولان [کلدی، کلمدی، یووارلاق، آیدینلق] کلمه‌لری «مسند» و [احمد افندی ، حسن افندی ، یر ، کیجه] کلمه‌لری «مسندالیه» اولوب بونلر بیننده‌کی نسبته‌دخی (اسناد) تسمیه اولونور. دیمك اولیورکه کلام، «مسند ، مسندالیه، اسناد» نامله اوچ امردن عبارتدرکه هر برلرینك احوالی اشاغیده آیریجه تفصیل اولوناجقدر .

اشبو نسبت تامه‌نك خارجده مطابق (کرچك) ویا غیر مطابق (یالان) اولاجغی بر نسبت وار ایسه یعنی نسبت موجوده‌نك صدق وکذبه احتمالی وار ایسه اکا « نسبت تامهٔ خبریه» وآنی محتوی اولان کلامه دخی «خبر» ویا «جملهٔ خبریه» دینور . اکر کلامده‌کی نسبت خارجه متعلق اولمایوب کندی تفسیله قائم اولورسه آکا «نسبت انشائیه» وآنی احتوا ایدن کلامه دخی «انشا» ویا «جملهٔ انشائیه» دینیرکه نسبت خارجیه‌سی اولمادیغندن بونده صدق وکذبه دلالت احتمالی متصور دکلدر . مثلا (محمد افندی اوده‌در) دینلدکده محمد افندینك اوده

بولونماسی یا طوغریدر یاخود یالاندر . اکر فی‌الواقع اوده ایسه نسبت صادق ، دکلسه کاذب اولور . « اوده دکلدر » دینلدکده حال ینه بویله اولوب جمله‌لر «جملهٔ خبریه» اولورلر. لکن (مکتبه کیت ـ درسه چالش ـ خیلازلق ایتمه) جمله‌لرنده نسبتلرك صدق وکذبی متصور اولمایوب کندی نفسلریله قائم اولدقلرندن بونلرده بر «جملهٔ انشائیه» اولورلر .

نسبت ناقصه، صفتك موصوفه، حالك ذوی‌الحاله ، مضافك مضاف‌الیهه اولان نسبتلریدرکه بونلر برحکمی مفید اولمادیغندن: اوصلو چوجق ، اوقودیغی حالده ، کمال افندینـك قرداشی کبی ترکیب وصفی وحالی واضافیلر نه جمله ونه کلام صاییلیر. بناءً علیه متکلمك سکوتی جائز اولمایارق مخاطب سـوزك کیروسی واردر دیه انتظاردن خالی اولاماز .

جملهٔ انشائیه

یوقاروده دخی تفصیلاً بیان اولوندیغی اوزره « انشائی » صدق وکذبه احتمالی اولمایان جمله‌درکه (طلبی) و (غیر طلبی) نامیله ایکی قسمدر .

(انشأ طلبی) ـ وقت طلبده موجود اولمایان بر شیئی طلب ایچون قوللانیلان جمله‌درکه (امر، نهی ، تمنی، استفهام. ندا) قسملرینه آیریلیر .

امر، نهی — بر ایشك اولماسنی ویا اولمامسنی طلب ایچون قوللانیلان جمله‌لردرکه بونلر صیغهٔ امر ونهیك حاضر وغائب شخصلرندن یاپیلیر . مکتبه ایرکن کیت ، درسه چالش، وقتك بیهوده کچمه‌سین کبی‌که برنجی ، ایکنجی جمله‌ده ایشك اولمه‌سی واوچنجی جمله‌ده اولمامسی امر وطلب اولوندیغندن جمله‌لر انشاء طلبینك امر ، نهی قسمندن اولمش اولور .

جملهٔ انشائیه‌ده‌اولان امروطلب اگر علی طریق الاستعلا یعنی بیوکدن کوچکه اولورسه اکا « امر » واگر کوچکدن بیوکه اولورسه « دعا » ویاخود « رجا » واقران بیننده اولورسه اکاده « التماس » دینیلور . مثلا افندینك اوشاغنه خطاباً « ترزی‌یه کیت ، البسه‌می آل ، تیزجه کل » کلامی امر ، وبرکناهکار قولك جناب حقه خطاباً « آلهی کناهمی عفو ایت ، بنی محشرده رذیل ایتمه » کلامی رجا ونیاز ، ورؤسادن برینك دیکرینه « مرحمت ایدیکز شوفقیری برایشده قوللانیکز » کلامی ایسه التماس قبیلندن اولمش اولور .

بعضاً امر ونهی تسویه ایچون اولور : (کل کلمه ، بن کیدرم کبی که سنك کلوب کلمه‌مه‌ك مساویدر. دیمك اولور .

وبعضاً تحذیر وتهدید ایچون اولور: نته‌کیم چفته‌لی حیوانك یاننه صوقیلان کیمسه‌یه « صوقولمه چفته آتار » و « سن درسکه چالشما امتحان زمانی کوروشورز » دینلدیکی کبی .

انشاء تمنی — بر ایشك اولماسنی ویا اولماماسنی آرزو وتمنی [*] یه دلالت ایدر جمله‌در .

لسانمزده « حکایهٔ فعل التزامی »، « حکایهٔ التزامیٔ شرطی »، « روایت التزامی » ایچون مستعمل فعللرله « کاشکی »، «باری» « تك » اداتلری تمنی موقعنده استعمال اولونور . فقط اشبو اداتلر فعل تمنیدن اول کتیریلیر :

کشکه (کاشکی) درسمی اوقویه ایدم ، باری اوکلسه ایدی بن کیدردم ، بن اورایه کیدردم تك اوبورایه کلمه‌سیدی کبی .

انشاء استفهامی — بر ایشك اولوب اولمادیغنی سؤال ایچون قوللانیلان جمله‌درکه ارکان ومتممات جمله‌دن برینك آخرینه ادات استفهام اولان « می » لفظی ویاخود جمله‌نك اولنه دیکر ادات استفهام زیاده‌سیله یاپیلیر : درسه چالشییورمیسك ؟ یازدیغك مکتوبمیدر ؟ نره‌دن کلیورسك ؟ هانکی اوسز کدر ؟ کبی .

ترکجه استفهام اداتلری (نه ، کیم ، ناصل ، قاچ ، هانکی ...) کلمه‌لریدر .

کیم : لفظی ایله ذوی العقولدن ونه : لفظی ایله ذوی العقولك غیری هرشیدن سؤال اولونور : کیم کلدی ؟ کیمی کوردك ، نه اوکرەنه بیلدك ؟ نه سویله یور ؟ کبی .

---

[*] تمنی : لغتده اوزله‌مك دیمکدر . اصطلاح فنده برشیئی متحسرانه ایسته‌مك ایله‌مکدن عبارتدر .

ناصل [*] : لفظى ايله كيفيت وافعالدن سـؤال اولونور : ناصل شيدر . فلان ايش ناصل اولدى كبى .

قاچ : كميت ومقداردن سؤال ايچوندر : قاچ كون اوله يور؟ بوقاچ اوقه‌در ؟ آيك قاچيدر؟ كبى .

هانكى : ترددا اولونان برقاچ شيدن برينى تعيين ايچون سؤال موقعنده قوللانيلير : هانكيسى كلدى ؟ هانكيسنى سورسك ؟ هانكيسنى الاجقسك؟ كبى.

تنبيه — (مى) ضمير نسبى وفعليلردن اول كتيريلير سه‌ده ماضئ شهوديلرله فعل شرطيلرده ضميرلردن صوكره كلمك وافعال مركبه‌نك دخى جزء اولنه لاحق اولمق شيوهٔ لسان تركى مقتضاسندندر . نتكم صرفده كورولدى .

ندا — لغتده چاغرمق ديمكدر . اصطلاح فنده حرف ندا ايله مخاطبك توجه واقبالنى يعنى يوزدوندرمه‌سنى ايسته‌مكدركه متكلم يعنى ايسـته‌ينه « منادى » ومخاطبه دخى « منادى » نامى ويريلير .

تركجه‌ده اكثريتله مسـتعمل اولان ندا حرفلرى (اى ، هى ، بهى ، آ) حرفلريله عربى اولان (يا) حرفيدركه بونلرك هربريسى « سنى چاغيريورم » ، « بكا باق » ديمك يرينى طوتار . نته‌كيم : آ چوجق نيچون درسكه چالشميورسك جملهٔ ندائيه‌سنده

[*] ناصل : نه‌اصلدن مخففدر .

« آ » حرف ندا و « چوجق » منادی اولوب آ حرفی « بکاباق » یرینه قائم اولمشدر .

« یا » حرفی اشعاره منحصر کبیدر .

نحو ترکیده بیان اولوندیغی اوزره ترکجه علملره حرف ندا کتیرلمز . اگر متکلمك مقصدی مطلقا مخاطبی چاغرمق ایسه « ای صالح افندی » دیمه‌یوب حرف نداسز « صالح افندی » دیو چاغرر . فقط سسنه بر آهنك ویررکه ایشته او آهنك ، حرف ندا یرینی طوتار .

نحوك ادوات بحثنده بیان اولوندیغی اوزره « هی ، بهی ، آ » حرفلری چوق کره [*] مقام توبیخ وعتاب و استحقارده قوللانیلیر : (هی احمق) یاخود (بهی سرسم سنك مرامی کلایه‌جغك یوق) و (آ تنبل شمدی‌یه قدر نره‌ده ایدك) دیو مخاطب استحقار وتوبیخ و (آ اوغلم سن سوز دیکله‌میورسك) دیو عتاب اولونور .

(انشاء غیرطلبی) موجود اولمایان برمعنایی ایقاع ایتمکدرکه بوکا « انشاء ایقاعی » [**] دخی دینور .

انشاء غیرطلبی دخی اوچدر .

---

[*] توبیخ ، عتاب : ازارلامق . استحقار : خوارلامق ، حقیر کورمك .

[**] ایقاع : وقوعه ، ظهوره کتیرمك .

(١) — ترجی‌در. ترجی اومق دیمکدرکه حصولی محقق اولمایان امر مرغوبك وقوعنی کوزتمکدر.

شو معنایی حاوی اولان جمله‌لرده: احتمال‌که، بلکه، مأمول‌که، اومارم‌که، اوله‌که کبی لفظلر قوللانیلیر: مأمول‌که یارین بوخسته ایی اولور. هنوز عودت ایتمه‌دی احتمال‌که یاقینده کلیر، اوله‌که جناب‌حق جمله‌مزی غفلتدن ایقاظ ایلیه کبی.

بعض کره مقام ترجیده «انشاالله» ترکیبی دخی قوللانیلیر: انشاالله یاقینده کسب افاقت ایدرسکز کبی.

(٢) — تعجب‌در. تعجب، غریب برشی کوروله‌سندن نفسه عارض اولان حالدرکه ترکجه‌ده بوکا «شاشمق» دیرلر.

ترکجه‌ده تعجب اداتی «نه» لفظیدرکه تعجب اولونان شیئك اولنه کلیر: نه کوزل یازی، نه اعلی اوقودی کبی.

حال تعجب بعضاً عربی اولان «عجایب» لفظیله کوستریلیر: عجایب! عمرمده بویله برشی کورمدم کبی. بومقامده بعضاً فارسی اولان «زهی» لفظی کتیریلیر:

مثال:

زهی ذاتك نهان واول نهاندن ماسوا پیدا
بحار صنعکه امواج پیدا قعر ناپیدا

«زهی» لفظی انشای مدح واستحسانه موضوع ایسه‌ده بعضاً تهکم طریقیله مقام ذم وتقبیحده استعمال اولونور: زهی غیرت! زهی حمیت! زهی تصور باطل! کبی.

«سبحان الله» ، «ماشاالله» ترکیبلریده تعجب مقامنده قوللا- نلدیغی اکثردر .

(٣) — انشایه نقل اولونان خبرلردرکه اشبو جمله‌ٔ خبریه‌لردن اخبار قصد اولونمایوب دیکر اغراض مخصوصه مقصود اولور . مثلا : الش ویرشده صاتان والان بیننده جریان ایدن «صاتدم» ، « الدم » ونکاح جمعیتنده ایکی طرف وکیللرینـك امام افنـدی طرفندن اولونان سؤاللره جواباً «الدم» ، «ویردم» کلمه‌لری کبی‌که بونلردن اخبار قصداولونمایوب مجرد عقد بیع ونکاح مقصوددر.

بوقارووده تعریف وبیان اولونان کلامك اجزاسی ایکیدر : یا «عمده» اولور ویاخود «فضله» اولور .

«عمده» کلامك رکنلرندن معدود اولان (مسند الیه) ایله (مسند) در . «فضله» ایسه بونلرك مضاف الیه ، صفت . . الخ کبی قیوداتیله متممات جمله ومتعلقات فعلدن عبارتدرکه بونلرك هربری ارکان کلامدن خارجدر .

کلامك اخراجنده سالف الذکر ارکان کلامه برطاقم حاللر عارض اولورکه هر برلری بروجه آتی بیان اولونور :

فصل

{ مسندالیهك احوالی }

مسندالیهه عارض اولان احوال بروجه آتی :

(١) — مسندالیهك ترکی .

(٢) — مسندالیهك ذكری.

(٣) — مسند الیهك تعریف وتنكیری .

(٤) — مسندالیهك توصیفی.

(٥) — مسندالیهك تقدیم وتأخیری .

كبی اموردن عبارت اولوب بونلرك هر برینك مقامات مختلفه‌سی اجمالاً بیان اولونور :

١

{ مسندالیهك تركی }

مسندالیه مواقع آتیه‌ده ترك اولونور :

١ — كلامده سؤال قرینه‌سی بولونورسه تكراردن اجتناباً مسندالیه ترك اولونور . مثلا : احمد افندی كلدیمی ؟ سؤالنك جوابنده (كلدی) دینیلوب «احمد افندی» مسندالیهی ترك اولونور . چونكه سؤالده ذكری قرینه اولدیغنی مخاطب بیلدیكیچون جوابده ذكر ایتمكه لزوم كورمز ؛

٢ — موقع تعظیمده مسندالیه ترك اولونور. مثلا: برمستدعی رجاسنی بربیوك ذاته عرض ایله‌مسنی بركیمسه‌دن التماس ایدوبده مستدعی « ناصل اولدی » دیمسنه جواباً او آدم (او ذات عالی رجاكزی قبول بیوردی) دیه‌جك یرده مسندالیه اولان « ذات » لفظنی تعظیماً ترك ایدوب (قبول بیوردیلر) دیمسی كبی. وكذا

افندی حضرتلری تشریف ایتدیلرمی ؟ سؤالنه ویریلان (تشریف ایتدیلر) جوابی دخی بو قبیلدندر .

٣ — موقع تحقیرده مسندالیه ترك اولونور . مثلا : بر کیمسه‌نك شایان حرمت بر ذاته قارشو ایاقلرینی اوزادارق اوتوردیغنی کورن بر ذات، دیکرینه خطاباً (هله باق ناصل اوتوریور) دیه‌رك او کیمسه‌نك مسندالیه اولان اسمنی ترك ایتمسی کبی .

٤ — لدی‌الاقتضا انکار ایتمك ملاحظه‌سنه مبنی مسندالیه ترك اولونور . مثلا : موضوع بحث اولان بر کیمسه‌یه حقنده حاضروندن بری «شویله‌در ، بویله‌در» دیه‌رك ایجابنده مقصدم او کیمسه دکل ایدی باشقه‌سی‌ایدی دیه انکار ایده‌بیلمك ایچون مسندالیه اولان اسمنی ترك ایتمسی کبی .

٥ — مخاطبك غیریسندن کتم ایتمك نکته‌سنه بناءً مسندالیه ترك اولونور . مثلا : حاضر بالمجلس اولان افندینك کیزلیجه کورمسنی ایستدیکی برذاتك کلدیکنی اوشاغی (کلدی) دیه خبر ویروب مسندالیه اولان اسمنی ترك ایتمسی کبی .

٦ — ضیق وقتده یعنی ذکریله فرصتك ضایع اولاجغی ملاحظه اولونان موقعنده مسند الیه ترك اولونور . مثلا : بر خرسزی تعقیب ایدن کیمسه راست کلنلره (شوکیدن خرسزدر طوتیکز) دیه‌جك یرده (خرسزدر) دیوب مسند الیه اولان « شوکیدن » لفظنی ترك ایتمسی کبی .

۲

{ مسند الیهك ذکری }

مسندالیه مقامات آتیه‌ده ذکر اولونور:

۱ — ذکری عبث اولمایان هریرده ذکر اولونور .

۲ — مسند الیهك قرینـه ایله حذفی ایجاب ایدن مقام ، کندیسیله تبرك اولوناجق بر مقام ایسـه اول زمان مسندالیهك ذکری احسندر. مثلا: بریسنك (حضرت پیغمبر صلی الله تعالی علیه وسلم افندمز قاچ یاشنده آخرتی تشریف بیوردیلر) سوألنه قرینه‌نك وجودینه بناءً « آلتمش اوچ یاشـنده » دیه جواب ویریله‌بیلیرسه‌ده تبركاً مسند الیه اولان « حضرت پیغمبر» لفظ شریفی دیکر لواحقیله برابر ذکر اولونارق (حضرت پیغمبر صلی الله تعالی علیه وسلم افندمز آلتمش اوچ یاشنده آخرتی تشریف بیوردیلر) دینلمسی کبی.

۳ — مخاطبك غباوتنـه بناءً تنبیه قصـد اولونان یرلرده مسند الیـه ذکر اولونور . مثلا بریسنی بکله‌ین احمق بر آدمك اوشـاغی اوکیسـه‌نك کلدیکنی خبر ویرمك ایچون (کلدی) دیمك کفایت ایدرسـه‌ده انتقال ایده‌میه‌جکنی اوشاق بیلدیکی جهتله مسندالیه اولان اسمیده ذکر ایده‌رك (حسن اغا کلدی) دیمسی کبی .

٤ — تعظیم وتحقـیر وافتخار موقعلرنده ذکر اولونور .

مثلا: عثمان غازی کیمدر؟ سوألنه (عثمان غازی دولت ابد مدت عثمانیه‌نك مؤسسیدر) وهلاکو کیمدر؟ سوألنه (هلاکو بر ظالمدر) وهانکی تبعه‌دنسك؟ سوألنه (دولت علیهٔ عثمانیه تبعه‌سندنم) یوللو ویریلن جوابلر کبی‌که بونلرده سوأل قرینه‌سیله مسندالیهك ترکی ایجاب ایدر ایکن تعظیم وتحقیر و افتخار ایچون ذکر اولونمشدر.

٣

{مسند الیهك تعریف وتنکیری}

مسند الیهده اصل اولان معرفه اولمقدر. مسند الیه صور آتیه ایله تعریف اولونور.

١ — اضمار ایله تعریفدرکه مقام تکلم وخطاب وغیبتده ضمائر شخصیه ونسبیه استعمالیله اولور.

٢ — علمیتله تعریفدر. بوده مسند الیهی کندینه مخصوص اسم ولقب ایله ذکر ایتمکدر. حسن، حسین، عبد الرحیم، ابو البشر کبی.

٣ — صله ایله تعریفدر. بوده مخاطبك برکیمسه‌یی بیلمه‌سی اوکیمسه‌نك احوال مخصوصه‌سندن بریسنی ذکره محتاج اولدیغی، اسمنك ذکری قبیح عد ایدلدیکی محللر ایله، حکمك سببنی بیان قصد اولوندیغی، مخاطبك خطاسنی اخطار لازم کلدیکی مواقعده جریان ایدر: کچن کون فلان یرده کوردیکمز کیمسه

فاضل بر ذاندر ـ سبيليندن چيقان شى ابدســتى بوزار ـ علم ومعارف تحصيل ايدن مسعود اولور ـ دوست صانديغك آدم باق سكا نلر يايدى كبى .

٤ ـ اسم اشارتله تعريفدر. بوده مسندالیهك اسماء اشاراتدن بريسيله ذكر وايراديدركه اكثريا تحقير وبيان حال قصد اولونان يرلرده جارى اولور : بو آدم سويلدى ، ايشــته بو او آنــكدر حالا اتمام ايدهمدى كبى.

٥ ـ اضافتله تعريفدر : ســنك قرنداشك كلدى . انك باباسى كيتدى كبى.

مسند اليهده اصل اولان معرفه ايسهده بعض كره تعظيم ، تفخيم ، ذم كبى مواقعــده نكره كتيرلمسى التزام اولونور : بر سخاسى واركه خاتملره حيرت ويرر، برمشكله تصادف ايتدمكه حالا ايچندن چيقامايورم، برحالى واركه عالمى نفرت ايتديرر كبى.

٤

{ مسند اليهك توصيفى }

مسند اليهك توصيفى اكثريا رفع احتمال ايچوندر : صارى كل، سياه آت كبى .

مسند اليهك توصيفى بعض كره مدح وذم وترحم معنالرينى مشعر اولور : بندهٔ صادق، وزير عاقل، ذات مبارك، شخص دنى، مرد جاهل ـ زواللى چوجق، بيچاره آدم كبى .

٥

{ مسند الیهك تقدیم و تأخیری }

مسند الیه محل حکم ومدار افاده اولدیغندن بر قاعده مسند اوزرینه تقدیم اولونورسه‌ده بعضاً ضرورت شعریه ومعنای قصر افاده‌سی ایچون تأخیر اولونور : (انساندر ممر وقوعات نیك وبد * صبر ایت کمال محنته این نیز بگذرد (بیتیله) اودر بوکا سبب) جمله‌سنده اولدیغی کبی‌که بیت مذکورده مسندالیه اولان نیك‌وبد، وزن وقافیه‌نك توافقی ایچون وجمله‌ده دخی مسندالیه اولان سبب افادۀ قصر ایچون تأخیر قیلنمشدرکه آنجق اودر معناسی مستفاد اولمشدر .

فصل

{ مسندك احوالی }

مسنده عارض اولان احوال بروجه آتی :

(۱) — مسندك حذفی

(۲) — « ذکری

(۳) — « تعریف وتنکیری

کبی اموردن عبارت اولوب هر برینك مواقع مختلفه‌سی اجمالاً بیان اولونور :

١

{ مسندك حذفى }

مسندده، مسنداليه كبى كلامده سؤال قرينه‌سى بولونورسه تكراردن اجتناباً حذف اولونور. مثلا: «بوكتابى كيم اوقيور» سؤالنه (بن اوقيورم) دينيله‌جك يرده مسند اولان اوقيورم لفظى حذف اولونارق يالكز (بن) دينلمسى كبى.

عباره ايكى جمله‌لى اولورسه بعضاً جمله‌نك برندن اختصاراً مسند حذف اولونور: علم تحصيل ايله، فضيلت علم ومعرفتله كسب اولونور كبى كه برنجى جمله‌دن (كسب اولونور) مسندى حذف اولونمشدر.

٢

{ مسندك ذكرى }

كلامده مسندك حذفنه دلالت ايده‌جك برقرينه اولمازسه مسند ذكر اولونديغى كبى قرينه ضعيف اولورسه احتياطه رعايةً تعظيم، تهديد، تبرك، افتخار مقصود اولان يرلرده دخى ذكر اولونور: (يرلرى، كوكلرى كيم ياراتدى) سوألنك جوابنده تبركا (عالمى يوقدن وارايدن الله تعالى وتقدس حضرتلرى ياراتدى) و «شوچشمه‌يى كيم ياپدردى» سوألنك جوابنده تعظيماً (سلطان سليم خان حضرتلرى ياپدردى) و «بوچوجنى كيم دوكدى» سوالنك جوابنده تهديداً (نه‌ياپاجقسك؟ ايشته بن دوكدم) وبرخرسزى

طوتان کیمسه‌نك بونی کیم طوتدی سوألنك جوابنده افتخاراً (بن طوتدم) دینیله‌رك [یاراندی ، یایدردی ، بن دوکدم ، طوتدم] مسندلرینك ذکر اولونماسی کبی .

٣

﴿ مسندك تعریفی وتنکیری ﴾

تعریف حصره دلالت ایتدیکندن کلامده حصرك عدم وجودینی ارائه قصد اولونورسه مسند نکره اولارق کتیریلیر: احمد افندی کاتبدر ، صالح افندی خطاطدر . جمله‌لرنده اولدیغی کبی . تحقیر وتفخیم موقعنده دخی مسند نکره کتیریلیر : صالح افندی برشی دکلدر ، سعادت هنوز ایچوندر . جمله‌لرنده اولدیغی کبی .

مخاطبه حکماً معلوم اولان بر شیئی افاده قصد اولونورسه مسند معرفه اولارق ایراد ایدیلیر: احمد افندی سنك پدرکدر ، صالح افندی شو اوتوران کیمسه‌در کبی .

﴿ متعلقات فعل ﴾

مسند ومسندالیه‌لر کبی مفعوللرده دخی بروجه آتی حذف وذکر وتقدیم وتأخیر وقوعه کلیر . شویله‌که :

قرینهٔ ظاهره موجود اولوبده مفعولك ذکری عبث

كوريليرسه حذف اولونور : (بروسه‌يه كيتدكمى) سؤالنك جوابنده (كيتدم) دينيلركه بروسه‌يه كيتدم ديمك اولوب مفعول صريح حذف اولونمشدر . وكذا (بورايه نه‌چوق كلوب كيديورسك) دينيلركه بورايه نه‌چوق كلوب بورادن نه چوق كيديورسك ديمك اولوب مفعول غيرصريح حذف اولونمشدر .

ابهامى بيان تعقيب ايدرسه ينه مفعول حذف اولونور : (او امر ايتدى بن كلدم) دينيليركه امر ايتدى ابهام اولوب آنى كلدى بيانى تعقيب ايتمش وبناءً عليه (كلمه‌يى) مفعولى حذف اولونمشدركه عباره (او كلمه‌يى امر ايتدى بن كلدم) تقديرنده‌دره

بعضاً انكاره مجال اولمق ويا كلامى اختصار ايتمك ايچون حذف اولونور : (اه خيرينى ويرسون) ، كتير كورمه‌يم) كبى‌كه « آنى » مفعولى حذف اولونمشدر .

نحو قسمنده بيان اولونديغى اوزره عبارەده اولا مفعول صريحلر صوكره غيرصريحلر ودها صوكره فاعل واك صوكره فعل كلمك شيوهٔ لسان عثمانى اقتضاسندن ايسه‌ده بعض يرلرده بونلر بيننده تقديم وتأخير جائز اولور . شويله‌كه عبارەده فاعلك اهميتى عالى اولديغى تقديرده مفعوللر تأخير قيلنور : (فلان ذات بر فقيره عطيه ويردى) جمله‌سنده اولديغى كبى .

افادهٔ قصر ايچون مفعول صريحلر غير صريحلردن صوكره كله‌بيلير : چارشويه احمدى كوندردم كبى‌كه كوندرديكم آنجق احمددر باشقه‌سى دكلدر ديمكدر .

مسندالیه معرفه اولورسه مفعوله تقدیم اولونور : (احمد افندی کچن هفته بورایه کلدی) جملەسندە اولدیغی کبی .

مفعول‌به معرفه اولورسه مفعول‌الیهه تقدیم اولونور : (بن اوقلمی سزه ویردم) جملەسندە اولدیغی کبی بعضاً مفعول بهده مفعول‌الیهه عائد بر نسبت بولونورسه مفعول‌الیه تقدیم اولونور : (احمد افندی‌یه ایشله‌مدیکی قباحتی عزو ایمشلر) جملەسندە اولدیغی کبی .

{ متممات جمله }

متممات جمله ، بوقاروده بیانی کچن متعلقات فعل ایله حال وتمییزدن عبارتدر . کلامك بونلر ایله تقییدی فائده‌نك اتمام و تزییدی ایچوندر . زیرا کلامده بونلردن نه قدر زیاده قید بولونورسه فائده او نسبتده اکمل اولور .

کتابك قسم ثانیسنده حال وتمییز حقنده ویریلان معلومات کافی اولدیغنه ودها زیاده تفصیلات اعطاسنه کتابمزك حجمی غیر مساعد بولوندیغنه مبنی بوراده ایضاحات زائده اعطاسندن صرفنظر اولوندی .

فصل

{ وصل — فصل }

« وصل » بیتشدرمك ، « فصل » آییرمق دیمك ایسەده

علم معانی اصطلاحنده کلام و کلماتی بر برینه عطف وربط ایتمه‌یه « وصل » وبر برندن آییرمایه « فصل » اطلاق اولونور . مثلا : « حسن ، عثمان ، علی کلدی » دیدیکمزده حسن ، عثمان ، علی هر نقدر بر حکم داخلنده جمع اولدیلرسه‌ده حرف عطف واسطه‌سیله بر برلرینه مربوط اولمادقلرندن بوکا « فصل » دینور. فقط تأکید حکم قصد اولوندیغی تقدیرده فصل جائز اولمایوب « حسن‌ده عثمان‌ده علی‌ده کلدی » دیمك ایجاب ایدرکه بوکا مماثل افاده‌لره « وصل » اطلاق اولونور .

لسان عثمانیده مستعمل ادوات عطف [و ، صوکره ، تا ، یا ، اما ، بلکه ، دخی ـ ده ، یاخود ، یوقسه ، لکن ، هم] کبی کلمه‌لردرکه بونلرك معانیٔ مستعمله‌لری ادوات بحثنده آیری آیری ذکر وبیان اولوندی .

(و) عربیدن مأخوذدر . عربیده اولدیغی کبی لسان عثمانیده دخی ادات عطف اولارق مطلقا جمع ایچون اولوب معطوف ایله معطوف علیهی جمع ایدر . « حسن کلدی ، علی کلدی» دینیله‌جك یرده «حسن وعلی کلدیلر» دینور .

مثال مذکورده اولدیغی اوزره ایکی مفردك بر حکمده تشریکی مرام اولوندیغی زمان مفردلر بر بری اوزرینه عطف اولوندیغی مثللو ایکنجی جمله‌نك برنجی جمله‌یه حکمده تشریکی مقصود اولدیغی وقت جمله‌ده جمله اوزرینه عطف اولونور . واو ایله عطفده معطوف ایله معطوف علیه بیننده جهت جامعه

بولونماسی مشروطدر . اکر بولونمازسه حرف عطف ایله دکل بربرینه خلاطله باغلانسه ینه جمله وکلمات بربرینه یاقلاشاماز .

« جهت جامعه » معطوف ایله معطوف علیهی ذهنده جمع ایده‌جك بر علاقه و مناسبته دینیر که بوده : عقلی ، وهمی ، خیالی اولور .

(جهت جامعهٔ عقلیه) ـــ عقلك قوهٔ مفکره‌ده جمع ایده‌جکی اشیا بیننده اولان علاقهٔ حقیقیه‌در . بوده « تماثل ، تضاد ، تضایف » نامیله اوچ نوعدر .

تماثل : ایکی شی بری برینك مثلی اولمقدر یعنی ایکی شیئك نوعده اتحاد ایتمسیدرکه مشخصات خارجیه‌لرندن تجرید ایدلسه‌لر ارالرنده‌کی تعددی عقل قوهٔ مفکره‌دن رفع ایده‌رك اوایکی شی متحد اولور . بو کبی شیلر حقیقتده متفق اولوب احوال عارضه‌ده مختلفدر . مثلا (حسن ایله بکر) کبی که بونلر بیننده شکل و سیما وسائره‌جه تخالف وتعدد وار ایسه‌ده نوعده یعنی انسانیتده متحددرلر . بونلرك شکل وسیما وسائر احوال عارضه‌لرندن صرف نظر ایدلسه عقل قوهٔ مفکره یالکز انسانیتلرینی ابقا ایدر : مثلا (احمد درس اوقویور ایدی و صالح یازی یازییور ایدی) عباره‌سنده ایکنجی جمله برنجی جمله اوزرینه واو ایله عطف اولونمش اولوب بوراده احمد ایله صالح بیننده تماثل اولدیغی کبی فعللر دخی نوعیتده متحد یعنی هر ایکیسنیده فعل حکایه اولمسیله متماثل بولوندقلرندن عطف مقبولدر .

تضاد : ایکی شی بیننده اولان کمال ضدیت وتقابلدرکه اوایکی شی بر برینك محلنه توارد ایدر یعنی بری کیدرسه دیکری البته کلیر : کیجه ایله کوندوز ، آق ایله قاره ، حرکت ایله سکون ، علم ایله جهل کبی . مثلا « عالم مرغوب و جاهل منفوردر » عبارەسنده معطوف ایله معطوف علیه بیننده تضاد بولوندیغندن عطف مقبولدر . چونکه جملەلردەکی عالم ایله جاهل بیننده تضاد بولوندیغی کبی مرغوب ایله منفور بیننده دخی تضاد موجوددر.

تضایف : ایکی شیدن برینك قوۀ مفکرەده حصولی بالضروره دیکرینك حصولنی مستلزم اولاندر . علتله معلول ، سببله مسبب ، اقل ایله اکثر ، ابوتله ، بنوت کبی که بونلردن برینی تعقل دیکرینی تعقله محتاجدر : مثلا (احمدك باباسی کاتب واوغلی شاعردر) عبارەسنده معطوف ایله معطوف علیه بیننده تضایف بولوندیغندن عطف مقبولدر .

(جهت جامعۀ وهمیه) ــ بوده وهمك قوۀ متفکرەده جمع ایلیەجکی اشیا بیننده اولان علاقۀ موهومه درکه « شبه تماثل ، شبه تضاد ، شبه تضایف نامیله اوچ نوعه آیریلیر .

شبه تماثل : عقلك تضاد دیه ویردیکی حکمه وهمك تماثل ذهابنده بولونماسندن عبارت بر جهت جامعەدر : بیاض ایله آچیق صاری کبی که عقل بونلر بیننده تضاد اولدیغنه حکم ویررسەده بو ایکی رنك بر برینه قریب اولدیغندن وهم بعض کره بونلر بیننده تماثل بولوندیغنه ذاهب اولور .

شبه تضاد : ایکی شی بیننده ضدیت تامه اولمایوب ضدیته یاقین بر حالت بولونمقدر : ارض ایله سما ، اول ایله ثانی کبی که ارض ایله سما بیننده ارتفاع وانحطاط جهتیله ضدیت وارسه‌ده بونلر بر برینك محلنه توارد ایده‌میه‌جکندن بینلرنده «تضاد تام» یوقدر . کذا اول ایله ثانی ضدیت وارسه‌ده بونلرده بری برینك محلنه توارد ایتمدکلرندن یکدیکرینه لیل ونهار کبی ضدیت تامه‌سی اولمایوب بینلرنده شبه تضاد واردر .

(جهت جامعهٔ خیالیه) ــ بر حالتدرکه ایکی شیئك قوهٔ مفکره‌ده اجتماعنی عقل و وهم اقتضا ایتمه‌یوب خیال اقتضا ایدرکه بوکا (تقارن فی الخیال) تسمیه اولونور . ایکی شیئك خیالده متقارن اولماسنك بر چوق مختلف سببلری واردر . مثلا : کاتب اولان شخصه [کاغد ، قلم ، مرکب ، حقه] ومرانغوزه [بورغو ، کسر ، دستره] وترزی‌یه [ایکنه ، ایبلك . . . الخ] مثللو الات وادوات لازم اولدیغندن هر صنفك خیالنده کندینك مألوف اولدیغی شی ثابت اولوب دیکر صنفك الات وادواتی خاطرینه کلمز . عقلی ووهمی اولان شیلری هرکس ذهننده جمع ایدرسه‌ده خیالی اولانلرك قوهٔ مفکره‌ده اجتماعی هر صنفك اختلافیله مختلفدر . تقارن فی الخیال یالکز ارباب صنایعك الات و ادواتی اولمایوب هر شیئك اوصاف واحوالی آنی ملاحظه ایدنك خیالنده تقارن ایدر .

ایشته بورایه قدر ذکر اولونان تقارن فی الخیال دخی ایکی جمله‌نك حرف عطفله وصلنده بعضاً موجود اولور .

واو عاطفه ايله برجمله‌يی ديكر جمله اوزرينـه عطف، ايكی جمله‌يی بر حكمده جمع ايتمكدر. حكملرده اتحادقصد اولونمازسه واو ايله عطف جائز دكلدر: (حسن افندی ادرنه‌دن استانبوله كلدی. كمال افندی ارتق ادرنه‌يه كيتمكدن وازكچدی) عباره‌سنده‌كی ايكی جمله‌نك حكملری بيننده اتحـادی ايجـاب ايدر بر جهت بولونمادیغندن بونلرك واو ايله عطفی جائز اولاماز.

ايكی جمله‌نك حكملرنده نفی واثبات جهتيله اختلاف اولورسه عطفلری جائز اولاماز: (وهبی افندی ادرنه‌يه كيتدی. تحسين افندی كيتمدی) عباره‌سـنده اولديغی كبی كه عطفله « وتحسين افندی كيتمدی » ديه‌ميه‌مز.

جمله‌لرك بری ماضی ديكری مستقبل معناسنی حاوی اولورسه ينه واو ايله عطفلری جائز دكلدر: (وهبی افنـدی ادرنه‌يه كيتدی. تحسين افندی كيده‌جكدر) كبی كه « وتحسـين افندی كيده‌جكدر » بولنده عطف ايديه‌مز.

ايكی جمله‌نك بری اخباری ديكری انشائی اولورسـه ينه بينلرنده عطف جريان ايتمز: (بن اورايه كيده‌ميه‌جكم. سن بورايه كل) كبی كه عطفله « وسن بورايه كل » ديه‌ميه‌مز.

فصل

« سبك وانشا »

كلامك شـامل اولديغی جمله ومتممات جمله‌لری مقتضـای

حال ومقامه توفیقاً ترکیب وتنظیم ایتمه‌یه « سبك و انشا » تسمیه اولونورکه موصول، مفصول، مرکب نامیله اوچ قسمدر:

سبك موصول — عباره‌نك شامل اولدیغی جمله ومتممات جمله‌لری سالف الذکر وصل وعطف طریقیله ایراد ایتمه‌یه دینورکه مبحث مخصوصنده بیان اولوندیغی اوزره جمله بیننده شرائط عطف ومناسبت تامه موجود اولور : احمد افندی کوزل یازی یازار وایی شعر سویلر کبی .

سبك مفصول — عباره‌نك شامل اولدیغی جمله ومتممات جمله‌لری فصل طریقیله اتیان ایتمه‌یه دیرلرکه بوکبی جمله ومتممات جمله‌لر بیننده شرائط ومناسبت بولونامایاجغندن یکدیکره وصللری جائز اولاماز : بوسوزی بن سویله‌یورم سن دیکله کبی .

سبك مرکب — عباره‌نك شامل اولدیغی جمله ومتممات جمله‌لردن بعضسنی وصل وبعضسنیده فصل طریقیله ایرادواتیان ایتمکدرکه بواصول اوزون عباره‌لرده اختیار اولونور: « افراد بشرك یکدیکره نسبتله درکار اولان قدرومزیتی وبلکه حیوانات سائره‌دن نوع بشرك فرق وامتیازی جهتی انجق فضائل علمیه ایله‌در . بوصورتده هر بر آدم اسباب لازمهٔ تحصیلیه‌یه یاپیشوب هیچ اولماز ایسه کندیسنی انواع مشترکهٔ حیوانیه‌دن تمییز وتفریقه چالشمالیدر» کبی‌که مثال مذکورده اولان فقره‌لرك بعضسی فصل و بعضسی فصل طریقیله اتیان قیلنمشدر .

فصل

{ ایجاز، اطناب، مساوات }

معنای مقصودی متعارف اولان عباره ایله ادا ایتمه‌یه (مساواة) وبوندن اقل عباره ایله ادا ایتمه‌یه (ایجاز) اندن اکثر عباره ایله اداییه‌ده (اطناب) تسمیه اولونور . عبارهٔ متعارفه دیمك اورته صنفده بولونان اهالینك معاملات ومحاوراتده قوللاندقلری عباره‌لردرکه مقصدلری معنایی دلالت وضعیه‌لریله افاده‌دن عبارتدر .

ایجاز ، مقبول ومخل قسملرینه آیریلیر :

ایجازمقبول — معنای مقصودی شامل اولان عباره‌ده ارکان جمله ویامتممات جمله‌دن بعضلرینك حذفیله مخاطبك آکلایاجغی صورتده کلامی اختصار ایتمکدر . افندی بروسه‌دن کلدیمی ؟ سوألنك جوابنده (اوت کلدی) دینلمسی کبی .

ایجازمخل — اجزای کلامدن مخل فائده اولان بریی حذف ایله کلامی سامعك آکلامایاجغی صورتده اختصار ایتمکدر: بورساله نه‌دن بحث ایدییور ؟ سوألنك جوابنده مفعول‌منه اولان «علم حسابدن» جرئی حذف ایله (بورساله بحث ایدییور) دیمك کبی .

اطناب دخی مقبول و ممل قسملرینه آیریلیر :

اطناب مقبول — سامعه ملال ویرمیه‌جك صورتده کلامی

اوزاتمقدر : افندی حجدن کلدیمی ؟ سوألنك جوابنده (اوت! افندی حجدن کچن هفته کلدی) دیمك کبی .

المناب مخل ــ کلامی سامعه ملال ویره جك صورتده اوزاتمقدر : افندی حجه کیتدیمی ؟ سوألنك جوابنده (اوت ! افندی کچن جمعه ایرته سی صباحی ساعت اوچ راده لرنده ادارۀ مخصوصه نك شرف واپورینه راکباً جده طریقیله حجه کیتدی) دینلمك کبی .

{ علم بیان }

بوقاروده علم بیانی « افادۀ مرامك طرق مختلفه سنی بیلدیرن برفندر » دیه تعریف ایتمشیدك . طرق افاده اوچدر: حقیقت، مجاز ، کنایه در که بونلرك هربری بر فصلده لزومی قدر بیان اولوناجقدر .

{ باب ــ ۱ }

فصل

{ حقیقت ــ مجاز }

(حقیقت) وضع اولوندیغی معنایه دلالت ایدن لفظدر . مثلا (کونش) کبی که معروف کوکبه دیرلر . (آت) کبی که معلوم حیوانه دیرلر .

(مجاز) وضع اولوندیغی معنانك غیری اولان بر معنـاده استعمال اولونان لفظدر . مثلا (کونش) لفظی معلوم اولان بیوك، پارلاق کوکبه موضوع اولوب لفظ مذکوری شومعنای موضوعنده استعمال ایدر ایسـهك حقیقت ، وکوزل‌یوز یاخود کوزل یوزلو کیمسه معناسنده استعمال ایدرسه‌ك مجاز اولور .

مجاز اصلا ایکی نوعدر . بری (استعاره) دیکری (مجاز مرسل) در .

مجاز ، بر لفظك معنای اصلیسندن دیکر معنایه نقلی اولوب بو ایکی معنی بیننده اولان علاقه ومناسبت مشابهت ایسه آکا « استعاره » واکر مشابهتك غیری ایسه « مجاز مرسل » تسمیه اولونور .

بو تعریفه نظراً استعاره « معنـای اصلیسنه تشبیه اولونان معناده مستعمل لفظه » ویا « مشبه‌بهك مشبهده استعمالی مفهومنه» اطلاق اولونور :

(آرسلان) لفظنك شجیع کیمسه ، (تیلکی) لفظنك شخص حیله‌کار معناسنده استعمالی کبی .

فصل

بحث التشبیه

تشبیه ، بر شیئی دیکر بر شیئه بکزتمکدر . بونلردن بکزه‌دیلن شیئه « مشبه » بکزه‌دلدیکی شیئه « مشبه به » وآنلری

بر برينه بكزتمك ايچون استعمال اولونان لفظه « ادات تشبيه » ومشبه ايله مشبه بهك بيننده اولان مناسبته « وجه تشبيه » ، « جهت تشبيه » ، « جامع » ، « وجه شبه » اطلاق اولونور . مثلا (حسن شجاعتده آرسلان كبيدر) عبارهسنده تشبيه موجود اولوب « حسن » مشبه « آرسلان » مشبه به « شجاعت » وجه شبه « كبى » لفظى ادات تشبيهدر .

بو تفصيلاتدن آكلاشيلاجغى اوزره اركان تشبيه (مشبه ، مشبه به ، وجهشبه ، ادات تشبيه)دن عبارت اولمق اوزره درتدر . بونلردن مشبه ايله مشبه به اركان مذكورهنك اصل اصيلى اولوب وجه شبه بو ايكى اصل ايله قائم بر وصفدر كه آنى متكلم قصد ايدر .

لسان عثمانيده مستعمل ادات تشبيه قسم ثانينك ادوات بحثنده بيان اولونديغى اوزره پك چوق ايسهده اك مشهور ومستعملى (كبى) لفظيدر .

بعضاً تشبيهده اركان اربعهنك جملهسى موجود اولور . يوقارده كى مثالده اولديغى كبى . بعضاً دخى « وجه شبه » ذكر اولونمايوب ديكر اركان ثلثهسى موجود اولور : (احمد ارسلان كبيدر) تركيبى كبى . بعضاً ادات تشبيهده حذف اولوب ايكى ركن موجود قالير : (احمد آرسلاندر) كبى كه بو مثللولره [تشبيه بليغ] تسميه اولونور .

بر تشبيهده وجه شبه مذكور اولورسه آكا (تشبيه مفصل)

محذوف اولورسه (تشبيه مجمل) ادات تشبيه مذكور اولورسه (تشبيه مرسل) محذوف اولورسه (تشبيه مؤكد) مشبه ايله مشبه بهدن بريسى محذوف اولورسه (استعاره) دينور .

بوندن باشقه وجه شبهك طرفينده وجودى نفس الامرى اولورسه آكا (تشبيه تحقيقى) دينور : زيد ايله آرسلانده شجاعت كبى . نفس الامرى اولمايوب قوهٔ متخيلهنك اختراعاتندن اولورسه (تشبيه تخييلى) دينور : پارلاقلقده فكرك كونشه تشبيهى كبى .

فصل

{ مجاز مرسل }

بوقاروده دخى بيان اولونديغى اوزره مشابهتك غيرى بر علاقه ومناسبته مبنى وضع اولونديغى معنانك غيرى معناده مستعمل اولان لفظه (مجاز مرسل) دينور .

مشابهتك غيرى علاقه اوتوزه قريب ايسهده لسان عثمانيده مشهور اولانلرى بروجه آتيدر :

١ ـ كليت جزئيتدركه بعض كره كل اولان برشى ذكر اولونورده آنك جزئى اراده ايديليركه بوكا (ذكر كل ارادهٔ جزء) دينور: فلان ذات حجازدن كليوركبى كه كلديكى مكه اولوب حجاز قطعهسندن برجزءدر . بعض كره جزء اولان برشى

ذکر اولونوب کل اراده ایدیلیرکه بوکاده (ذکر جزء ارادهٔ کل) دینور : باشك صاغ اولسون کبی‌که ذکر اولونان باش انسانك جزئی اولوب مرام باش اولمایوب انسانك کلیدر .

٢ ـ سببیت مسببیت‌درکه بر شیئك سببنی ذکر ایدوب مسببنی ویاخود مسببنی ذکر ایدوب سببنی اراده ایتمکدر: بودکان خیلی پاره قزاندی ـ رحمت کلیور کبی‌که برنجی مثالده دکان سبب اولوب پاره‌یی قازانان مال ، ایکنجیده رحمته سبب اولان یاغمور اراده ایدلمشدر .

٣ ـ حالیت محلیت‌درکه حالی ذکر ایدوب محلی اراده و یاخود محلی ذکر ایدوب حالی اراده ایلمکدر : نمازدن چیقدم ـ چشمه آقیور کبی‌که برنجی مثالده نماز حال اولوب محل اولان جامع و ایکنجیده چشمه محل اولوب حال اولان صو اراده ایدلمشدر .

٤ ـ خصوصیت عمومیت‌درکه عمومه موضوع برکلمه‌یی ذکر ایدوب خصوصی وبالعکس خصوصی ذکر ایدوب عمومی اراده ایتمکدر : حیوانی حاضرلاسونلر ـ انسانك احتیاجی بر لقمه نانه‌در کبی‌که حیوان لفظ عامنده انسان، دوه، آت... الخ داخل اولوب بوندن خاص اولان آت ونان لفظ خصوصیسندن حیات بشری کافل اولان بالجمله مأکولات اراده ایدلمشدر .

٥ ــ مصدريتدركه محل صدوری ذکر ایدوب صدور ایدن شیئی اراده ایتمکدر: برچوق آدم انك النــه باقیور کبیکه انك نعمتنه و عطاسنه دیمکدر .

٦ ـ مظهریتدر: او بنم المدن کلمز کبیکه بنمقدرتم اکا تعلق‌ایتمز دیمك اولور . زیرا قوت وقدرتك اثری الده ظهــور ایتدیکندن ال مظهر اولور.

٧ ـ اولیتدرکه برشیئی صوکره بولوناجغی حالك اسمیله ذکر وتسمیه ایتمکدر: آتش یاقدم، بغــدای بیتدی کبیکه یانان کموردر صوکره آتش اولور. کذلك بیتن اکیندر صوکره بغدای اولور.

٨ ـ آلیتدرکه بوده معنــای حقیقینك معنای مجــازی‌یه آلت اولمسیدر . عضو معلومه موضوع اولان لسان لفظی لغت معناسنده استعمال ایدوب لسان عرب دیمك کبی.

فصل

{ کنایه }

کنایه ، لغتده تصریحك ضــدیدرکه بوکا تعبیر عامیــانه ایله « سوز آتمق» دینور. اصطلاح فنده معنای‌اصلیسنك‌اراده‌سیده جائز اولمق شرطیله معنــای لازمی اراده اولونان لفظــدر . مجاز ایله کنایه‌نك فرقی، معنای‌حقیقتك‌اراده وعدم‌اراده‌سیدر.

زیرا مجازده معنای حقیقت اراده اولونماز، کنایه‌ده ایسه معنای حقیقتك اراده‌سی جائزدر .

کنایه موقعنده مستعمل اولان لفظ (مکنی‌به) ، دلالت ایتدیکی معنای لازمه (مکنی‌عنه) تسمیه اولونور : شرابدن کنایه اولان « ام‌الخبائث » لفظی کبی‌که لفظ مذکور (مکنی‌به) ومعنای لازمی اولان شراب (مکنی عنه) در .

مکنی عنه یا ذات اولور یعنی کنایه‌دن یالکز ذات مقصود اولور . بوصورتده کنایه اکر مکنی عنهه متعلق معنای واحدی حاوی اولورسه « کنایهٔ مفرده » واکر معانیٔ متعدده‌یی حاوی اولورسه « کنایهٔ مرکبه » اطلاق اولونور : « حسد اولان محلده خلوص اولماز » و « ایکی ایاغی اوزره یورر ، طوغری بویلی، طرناقلری کنیش برحیوان » کبی‌که برنجی مثالده مکنی‌عنه قلب وکنایه‌نك حاوی اولدیغی معنای واحد محل حسد اولمق وایکنجی مثالده مکنی‌عنه انسان ومعانیٔ متعدده توالی ایدن لفظلرك مفهومیدر .

مکنی‌عنه یاصفت اولور : بوده ایکی نوعدر .

١ — کنایهٔ قریبه‌درکه مکنی‌عنهه ذهنك انتقالی برواسطه‌یه محتاج اولور. اکر ذهنك انتقالنده سرعت اولورسه اکا (کنایهٔ قریبهٔ واضحه) دینور : « فلانك البسه‌سی بکا بك طار کلیر » کبی‌که بوکلام مکنی‌عنهك متکلمدن زیاده ضعیف اولدیغندن کنایه اولوب بوکا ذهن بداهتله انتقال ایدر .

اكر مكنى‌عنهه ذهنك انتقـالنده سرعت اولمازسه (كناية قريبهٔ خفيه) دينور: ديك باشلى، قالين قفالرى، پك يوزلو، كبى‌كه برنجيسى عنادجيلقدن وايكنجيسى حماقتدن واوچنجيسى دخى حياسزلقدن كنـايه اولوب بونلره ذهن بردنبره انتقـال ايتميوب براز ملاحظه‌يه محتاج اولور.

٢ — كنايهٔ بعيده‌دركه مكنى عنهه ذهنك انتقالى واسطه‌يه محتاج اولور: «فلانك خانه‌سنده قاشق طيانماز» كبى‌كه قاشغك چوق تلف اولمسى چوق استعمال اولونماسنه، وچوق استعمالى چوق مسافر كلمه‌سنه، چوق مسافر كلمه‌سى اوصاحبنك مسافر پرورلكنه واسـطه اولوب مذكور كلام اشبو واسـطه‌لرله او صاحبنك مكرم اولماسندن كنايه اولمشدر.

مكنى‌عنه يانسبت اولوركه كنايه ايله صفت موصوفه اثبات ويا آندن نفى اولونور: بورجـلى اولمز بكزى صرارر — ايتدكلرينى سـويله‌ديكمده يوزى بيـله قيزارمادى كبى‌كه برنجى مثالده «كدورت ثابت اولور» ديمكدن كنايه اولوب صفت موصوفه اثبات وايكنجى مثالده «آنده خجالتدن اثر كورلمدى» ديمكدن كنايه اولوب خجالت صفتى نفى ايدلمشدر.

كنايه‌ده برجهت كوستريلوبده جهت ديكر قصد اولونورسه اكا (تعريض) دينور: اوته‌كنه بريكنه فنا معـامله ايدن بر كيمسه‌نك يوزينه قارشى «انسان كامل خلقه حسن معامله‌ايدن

کیمسه‌در » دیمك کبی که سن انسان کامل دکلسك معناسی قصد اولونور .

کنایه : تلویح، رمز، ایما واشارت نامیله‌ده اقسامه آیریلیر. کنایه‌ده اکر لازم ایله ملزوم آراسنده‌کی واسطه‌لر چوق اولورسه اکا (تلویح) دینور: یوقارووده کچن « فلانك خانه‌سنده قاشیق طیانماز » مثالی کبی .

اکر واسطه آز اولوبده لزومده خفا اولورسه اکا (رمز) دینور : کنایهٔ قریبهٔ خفیه‌لر کبی .

اکر واسطه آزاولوبده لزومده خفا دخی اولمازسه (ایما واشارت) دینور : « مجد وشرف برشجرهٔ مثمره‌درکه فلانك خانه‌سنده بیتوب کوکلشمش » کبی .

« تکمله »

همزه‌نك املاسی

کلمات عربیه‌ده بولونان همزه‌لر، کلماتك اولنده، اورته‌سنده، آخرنده بولوندیغنه نظراً صور آتیه اوزره یازیلیرلر :

اولده کلن همزه‌لر عمومیتـله عموداً شـویله (ا) یازیلیر واوچ درلو حرکه ایله مدی قبول ایدر . الم ، اذن . اجرت ، آمر کبی .

همزه اورته‌ده بولوندیغی تقدیرده یامتحرك اولور ویاساکن

اولور. اكر ساكن اولورسه، اوست طرفی مفتوح ایسه الف یازیلوب اوزرینه همزه اشارتی قونور : مامور، مألوف کبی .

اوست طرفی مکسور اولورسه بر دندان یازیلوب اوزرینه همزه قونور : بئر، استئناس کبی .

اکر اوست طرفی مضموم اولورسه واو یازیلوب اوزرینه همزه اشارتی قونور : مؤمن، مؤتمن کبی .

اشبو اورتەده بولونان همزه متحرك اولدیغی صورتده اوست طرفی یا مفتوح ، یا مکسور ویا مضموم اولور .

مفتوح اولورسه برالف، مکسور ویا برحرف مد اولورسه بر دندان یازیلوب اوزرینه همزه اشارتی قونور : سأله ، فئه ، قائل کبی. اکر مضموم اولورسه بر واو یازیلوب اوزرینه همزه اشارتی قونور : سؤال، مؤجل کبی . امرائه، مائه کلمەلری شاذدر .

اکر اوست طرفی ساکن اولورسه کندی حرکەسنك مقتضاسنه تابع اولور . یعنی حرکەسی فتحه ایسه الف ، کسره ایسه دندان، ضمه ایسه واو یازیلیر: مسأله، اسئله، مسؤل کبی. (بوکبی کلمەلری الفسز اولارق مسئله ، هیئت ، نشئت صورتنده یازمقده جائزدر) .

همزه کلمەنك صوکنده اولورسه اوست طرفنك حرکەسنه تابع اولوب اوست طرفی مفتوح ایسه الف یازیلیر : منشأ ، ملجأ کبی. مکسور ایسه بر یاء غیر منقوطه اوزرینه یازیلیر :

ممتلیٔ . منشیٔ کبی . اکر همزه‌نك اوست طرفی ساکن ویا الف اولورسه اول وقت یالکز همزه اشارتی قونور : بدء ، جزء ، افتراء کبی .

لسان عثمانیده « ظ » کبی اوقونان ضالی کلمات عربیه‌نك بعضلری

حضرت ، تضمین ، ضمان ، مضمون ، مضمار ، قضـا ، ضم ، فضا ، مقراض ، مضارع ، مضبطه ، مضراب ، ماضی ، مضمضه ، غضب ، بیـاض ، موضوع ، بغض ، مرتضی ، قضیه ، ضربخانه ، رضا ، بیضا ، مریض ، بیضه ، مرض ، امراض ، بعض ، ضیافت ، اضـافت ، ضیا ، روضه ، ممضی ، محضر ، حاضر ، احضار ، فیض ، عارض ، عرض ، غرض ، قبض ، قبضه ، نقض ، تناقض ، ضایع ، ضیاع ، تضرع ، وضع ، فضله ، اضطراب ، حامض .

{لسان عثمانیده اکثریتله قوللانیلان صفات تأکیدیه‌لر}

آپ آچیق، اوپ اوزون ، سیپ سیوری، آپ آکسزین، صاپ صاری ، طوپ طولی ، قاپ قاره ، صاپ ، صاغلام ، قپ قیرمزی ، قپ قیزیل ، بس بللی ، بوس بتون ، قوپ قوری ، تاس تمام ، باس بیاغی ، قاس قاتی ، قوس قوجه ، طوس طوغری ، موس مور ، قیس قیوراق ، خام خالات ، بوم بوش ، طام طاقیر ، یوس یووارلاق ، بام باشقه ، ماس ماوی ، دیم دیك ، یام یاصی ، سیم سیاه ، صیم صیقی .

-=صوك=-

معارف نظارت جلیله‌سنك فی ٦ تشرین ثانی سنه ٣١٥ تاریخ و ٥٠٠ نومرولی رخصتنامه‌سنی حائزدر

فیاتی ۱۰ غروشدر